

Selvitys ei-kaupallisen sijaissyntytyjärjestelyn sallimisesta Suomessa

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:18

Selvitys ei-kaupallisen sijaissyntytysjärjestelyn sallimisesta Suomessa

Oikeusministeriö Helsinki 2023

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Oikeusministeriö

CC BY-SA 4.0

ISBN pdf: 978-952-400-583-8

ISSN pdf: 2490-0990

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2023

Selvitys ei-kaupallisen sijaissynnytyjärjestelyn sallimisesta Suomessa

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:18		Teema	Selvityksiä ja ohjeita
Julkaisija	Oikeusministeriö		
Tekijä/t	Salla Silvola, Mari Kaipomäki		
Kieli	suomi	Sivumäärä	85
Tiivistelmä	<p>Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmaan sisältyy kirjaus, jonka mukaan ei-kaupallisen sijaissynnytyksen sallimista tulee selvittää lainsäädännössä erikseen määriteltävissä tapauksissa. Tässä selvityksessä päivitetään oikeusministeriön vuonna 2012 tekemää kartoitusta pyrkimyksistä kehittää aihetta koskevaa sääntelyä kansainvälisellä tasolla ja valikoiduissa muissa valtioissa ja hahmotellaan mahdollisia sääntelyvaihtoehtoja hallitusohjelman rajaamalla tavalla sitä silmällä pitäen, että ei-kaupallisen sijaissynnytyksen rajoitettu salliminen tulisi harkittavaksi.</p>		
Asiasanat	sijaissynnytyt, hedelmöityshoito, äitiys, vanhemmuus		
ISBN PDF	978-952-400-583-8	ISSN PDF	2490-0990
Asianumero	VN/5969/2019	Hankenumero	OM026:00/2019
Julkaisun osoite	https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-583-8		

Utredning om tillåtandet av icke-kommersiellt surrogatmoderskap i Finland

Justitieministeriets publikationer, Utredningar och anvisningar 2023:18 Tema Utredningar och anvisningar

Utgivare Justitieministeriet

Författare Salla Silvola, Mari Kaipomäki

Språk finska **Sidantal** 85

Referat

Enligt regeringsprogrammet för Sanna Marins regering ska tillåtandet av icke-kommersiellt surrogatmoderskap i vissa i lagstiftningen särskilt angivna fall utredas. I denna utredning uppdateras den redan tidigare granskade situationen i andra länder och skapas möjliga regleringsalternativ i enlighet med regeringsprogrammet med tanke på att man bör överväga att tillåta icke-kommersiellt surrogatmoderskap på ett begränsat sätt.

Nyckelord surrogatmoderskap, fertilitetsbehandling, moderskap, föräldraskap

ISBN PDF 978-952-400-583-8

ISSN PDF 2490-0990

Ärendenummer VN/5969/2019

Projektnummer OM026:00/2019

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-583-8>

Report on Allowing Non-Commercial Surrogacy in Finland

Publications of the Ministry of Justice, Reports and guidelines 2023:18	Subject	Reports and guidelines
Publisher	Ministry of Justice, Finland	
Author(s)	Salla Silvola, Mari Kaipomäki	
Language	Finnish	Pages 85

Abstract

According to the Government Programme of Prime Minister Sanna Marin's Government, the Government will examine the possibility for non-commercial surrogacy in certain cases to be separately defined in the legislation. This report is an update to an assessment report drawn up by the Ministry of Justice in 2012, examining the development of the regulation on surrogacy at international level and in selected foreign countries. This report also outlines possible regulatory options within the limits defined in the Government Programme, with regard to the possibility that allowing non-commercial surrogacy in a restricted manner would be considered in the future.

Keywords surrogacy, infertility treatment, maternity, parenthood

ISBN PDF	978-952-400-583-8	ISSN PDF	2490-0990
Reference number	VN/5969/2019	Project number	OM026:00/2019

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-583-8>

Sisältö

1	Johdanto	8
2	Määritelmistä	10
3	Tieteellinen tutkimustieto	12
3.1	Tutkimustieto sijaissynnytyksistä	12
3.2	Tutkimustieto kohdunsiirroista	14
4	Sijaissynnytys Suomessa	16
4.1	Sijaissynnytysjärjestelyt Suomessa ennen 1.9.2007	16
4.2	Sijaissynnytysjärjestelyiden tilanne Suomessa 1.9.2007 jälkeen	18
5	Sijaissynnytyksiä koskeva ulkomainen lainsäädäntö	23
5.1	Yleistä	23
5.2	EU-oikeus ja Suomea sitovat kansainväliset velvoitteet	24
5.2.1	EU-oikeus	24
5.2.2	Euroopan neuvosto	25
5.2.3	Yhdistyneet kansakunnat (YK)	32
5.2.4	Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (CEDAW)	34
5.2.5	Haagin kansainvälisen yksityisoikeuden konferenssi	35
5.2.6	Muu kansainvälinen materiaali	36
5.3	Pohjoismaat	37
5.3.1	Ruotsi	37
5.3.2	Norja	39
5.3.3	Tanska	40
5.3.4	Islanti	41
5.4	Muu Eurooppa	42
5.4.1	Ranska	42
5.4.2	Saksa	43
5.4.3	Espanja	45
5.4.4	Portugali	46
5.4.5	Kreikka	47
5.4.6	Israel	49
5.4.7	Englanti ja Wales	51
5.4.8	Alankomaat	53
5.4.9	Venäjä	54
5.4.10	Ukraina	56

5.5	Euroopan ulkopuoliset maat.....	57
5.5.1	Yhdysvallat.....	57
5.5.2	Intia.....	59
5.5.3	Thaimaa.....	61
6	Kansallisen lainsäädäntömallin hahmottelua.....	63
6.1	Yleistä.....	63
6.2	Rinnasteisista sääntelymalleista.....	65
6.3	Lupa- ja valvontajärjestelmä.....	66
6.4	Hoidon edellytykset.....	67
6.4.1	Yleistä.....	67
6.4.2	Aiottuja vanhempia koskevat edellytykset.....	67
6.4.3	Sijaissynnyttäjää koskevat edellytykset.....	71
6.4.4	Muut edellytykset.....	73
6.5	Hoidon toteuttaminen ja lapsen syntymä.....	73
6.6	Korvaukset.....	76
6.7	Vanhemmuuden vahvistaminen.....	77
6.8	Jälkikäteinen tuki.....	80
7	Yhteenveto.....	81
	Lähteet.....	82

1 Johdanto

Hedelmöityshoitolaissa (1237/2006) kielletään hedelmöityshoitojen antaminen, jos on syytä olettaa, että lapsi aiotaan antaa adoptiolapseksi. Säännöksellä on pyritty estämään hedelmöityshoitojen käyttö sijaissynnytysjärjestelyissä. Laki tuli voimaan 1.9.2007. Viranomaisten tiedossa ei ole, että hedelmöityshoitoja olisi annettu Suomessa sijaissynnytysjärjestelyn toteuttamista varten sen jälkeen, kun laki tuli voimaan. Ulkoministeriöstä, tuomioistuimista ja Digi- ja väestötietovirastosta saatujen tietojen mukaan suomalaisia on hakeutunut sijaissynnytysjärjestelyihin ulkomaille, muun muassa Venäjälle, Ukrainaan ja Yhdysvaltoihin.

Valtakunnallisen sosiaali- ja terveysalan eettisen neuvottelukunnan (jäljempänä ETENE) syyskuussa 2011 antaman lausunnon mukaan lapsettomuuden hoito sijaissynnytyksen avulla voisi olla eettisesti hyväksyttävää joissakin yksittäisissä tapauksissa. ETENE:n aiempi kanta sijaissynnyttäjäjärjestelyihin vuonna 2000 oli ollut kielteinen. Lausunnossaan ETENE totesi, että asiaan liittyvien juridisten kysymysten ratkaiseminen vaatii kuitenkin vielä huolellisia jatkoselvityksiä.

Oikeusministeriö julkaisi vuonna 2012 [arviomuiston](#), jossa tarkasteltiin sijaissynnytysjärjestelyihin liittyviä oikeudellisia kysymyksiä ja eri sääntelyvaihtoehtoja. Muistiossa ei otettu kantaa siihen, oliko vallitsevaa sijaissynnytysjärjestelyt kieltävää oikeustilaa tarpeen muuttaa.

Merkittävä osa arviomuistiota kommentoineista lausunnonantajista ei vuonna 2012 asettunut selkeästi minkään esitetyn sääntelyvaihtoehdon kannalle, mutta suuri osa suhtautui myönteisesti sijaissynnyttämisen rajoitettuun sallimiseen. Monen mielestä ennen päätöksentekoa sijaissynnytyksistä tulisi kuitenkin olla saatavilla enemmän tutkimustietoa ja asiassa tulisi seurata pidempään kansainvälistä kehitystä. Monet niistä, jotka kannattivat täyskiellon jatkamista tai jotka eivät ottaneet asiassa selkeää kantaa, katsoivat kuitenkin, ettei syntyvän lapsen edun ja sijaissynnyttäjän ihmisarvon kunnioittamista sijaissynnytysjärjestelyissä voitaisi varmistaa. Riskinä täyskiellon kohdalla nähtiin kuitenkin muun muassa hakeutuminen sijaissynnytyshoitoihin ulkomaille.

Väestöliitto julkaisi syyskuussa 2021 lausunnon sijaissynnytyksistä, jossa se kannattaa sijaissynnytysten sallimista Suomessa. Lausunto perustui Väestöliiton asettaman työryhmän työskentelyyn, joka kokoontui 2020–2021 ja koostui Väestöliiton jäsenjärjestöistä ja

Väestöliiton edustajista. Sijaissyntyisten lähtökohdaksi tulisi lausunnon mukaan asettaa selkeä toimintamalli, joka 1) varmistaa lapsen oikeudet, 2) turvaa sijaissyntyttäjän aseman ja itsemääräämisoikeuden sekä 3) selkeyttää aiottujen vanhempien roolin ja vastuun sekä toteuttaa sukupuolten tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä aiottuiksi vanhemmaksi valikoitumisessa. Sijaissyntytyksessä olisi lausunnon mukaan ei-kaupallista toimintaa. Sijaissyntyttäjälle tulisi kuitenkin korvata asiasta hänelle aiheutuneet kulut. Lausuntoon ovat yhtyneet Suomen Gynekologiyhdistys ry, Suomen Kätilöliitto ry, Sateenkaariperheet ry, Lapsettomien yhdistys Simpukka ry sekä Suomen Keskustanaiset ry. Terveystieteiden tutkimuskeskus oli mukana työryhmän työskentelyssä.¹

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmaan sisältyy kirjaus, jonka mukaan ei-kaupallisen sijaissyntytyksen sallimista tulee selvittää lainsäädännössä erikseen määriteltävissä tapauksissa. Tässä selvityksessä päivitetään jo aiemmissa selvityksissä tarkasteltu tilanne muissa maissa ja kehitetään mahdollisia sääntelyvaihtoehtoja hallitusohjelman rajaamalla tavalla sitä silmällä pitäen, että ei-kaupallisen sijaissyntytyksen rajoitettu salliminen tulisi harkittavaksi.

1 Väestöliitto 2021.

2 Määritelmistä

Vuonna 2012 julkaistussa arviomuistiossa määriteltiin sijaissyntyminen järjestelyksi, jossa nainen (sijaissyntyttäjä) saatetaan raskaaksi ja hän synnyttää lapsen siten, että järjestelyn tarkoituksena on luovuttaa lapsi synnytyksen jälkeen toisen henkilön tai pariskunnan (aiotut vanhemmat) kasvatettavaksi. Järjestelyyn voidaan ryhtyä esimerkiksi silloin, jos äidiksi pyrkivältä puuttuu kohtu tai synnyttäminen on muutoin terveydellisistä syistä erityisen riskialtista. Sijaissyntymisjärjestelyihin saattavat ryhtyä myös miesparit tai yksin lasta haluava henkilö.

Vanhemmuslain (775/2022) 2 §:ssä synnyttävän äidin sukupuolta ei ole rajattu vain nais-sukupuoleen, joten myös sijaissyntymistä koskeva määritelmä on tarpeen ajanmukaistaa. Näin ollen sijaissyntymisjärjestelyksi, jossa henkilö (sijaissyntyttäjä) saatetaan raskaaksi ja hän synnyttää lapsen siten, että järjestelyn tarkoituksena on luovuttaa lapsi synnytyksen jälkeen toisen henkilön tai pariskunnan (aiotut vanhemmat) kasvatettavaksi.

Sijaissyntymisjärjestelyssä voidaan käyttää sijaissyntyttäjän omia munasoluja (ns. perinteinen sijaissyntymisjärjestely) taikka aiotun äidin tai kolmannen henkilön luovuttamia munasoluja, jolloin kohtuun sijoitettava alkio muodostetaan sijaissyntyttäjän kehon ulkopuolella (ns. keinohedelmöitykseen perustuva sijaissyntymisjärjestely). Usein munasolu hedelmöitetään aiotun isän sukusoluilla, mutta hedelmöityksessä voidaan käyttää myös luovutettuja siittiöitä. Jos järjestelyssä käytetään jonkun muun kuin sijaissyntyttäjän omia munasoluja, se edellyttää niiden hedelmöittämistä koeputkessa hedelmöityshoitoklinikalla. Perinteinen sijaissyntymisjärjestely ei tätä välttämättä edellytä, jos hedelmöittäminen suoritetaan yksityisin menetelmin. Syntyvä lapsi voi siis olla molempien aiottujen vanhempien yhteinen geneettinen lapsi, sukua vain toiselle vanhemmista tai geneettisesti täysin vieras aiotuille vanhemmille.

Sijaissyntymisjärjestelyyn voi liittyä sijaissyntyttäjälle, hänen perheelleen tai välittäjälle maksettava palkkio sijaissyntyttäjänä toimimisesta, jolloin puhutaan kaupallisesta sijaissyntymisestä. Ei-kaupallisessa sijaissyntymisjärjestelyssä sijaissyntyttäjä suostuu järjestelyyn myötätunnosta lapsetonta pariskuntaa kohtaan ilman palkkiota. Tyypillisesti ei-kaupallisessa sijaissyntymisjärjestelyssä sijaissyntyttäjä on joku aiottujen vanhempien lähimpiin kuuluva henkilö (esimerkiksi sisko, äiti tai läheinen ystävä), kun taas kaupallisessa järjestelyssä sijaissyntyttäjä on usein aiotuille vanhemmille vieras. Kaupallisten ja ei-kaupallisten

sijaissyntyneiden välistä rajaa hämärtävät maksut, joilla korvataan sijaissyntyneelle hänelle järjestelystä aiheutuvat ylimääräiset kustannukset (esimerkiksi lääkärinpalkkiot, äitiysvaatteet, mahdolliset lisäravinteet tai raskauden aikaiset ansionmenetykset) tai raskauteen ja synnytykseen liittyvä kipu ja haitta. Etenkin haittakorvauksen (ei-kaupallinen) ja palkkion (kaupallinen) välinen rajanveto on vaikea määrittellä.

Myös sijaissyntyneen ja aiottujen vanhempien välisen yhteyden luomisessa voi olla eroja, joilla on merkitystä toiminnan kaupallisuuden kannalta. Jos yhteyden välittäjänä toimiva yhdistys, yhtiö tai muu yhteenliittymä ottaa toiminnastaan palkkion tai korvauksen, on toiminnalla kaupallinen luonne. Jos toiminta perustuu pelkästään (pienehköihin) jäsenmaksuihin, jotka eivät ole suoraan liitännäisiä kontaktin luomiseen tai muihin suoritteisiin (kuten onnistuneeseen raskauteen tai synnytykseen), eikä yhteenliittymä tee toiminnallaan voittoa, toiminnan voidaan katsoa olevan ei-kaupallista.

Sijaissyntysjärjestelyistä käytävässä eettisessä keskustelussa keskiössä ovat yksilön autonomiaa kannattavat ja paternalistiset argumentit. Sijaissyntysjärjestelyjen laillisuutta kannattavat korostavat, että naisella tulee olla oikeus vapaasti päättää ryhtymisestäään sijaissyntyneeksi ja että täysivaltaisilla aikuisilla ihmisillä tulisi olla oikeus päättää ja sopia vapaasti omasta lisääntymisestäään. Sijaissyntysjärjestelyiden vastustajat taas näkevät, että järjestelyt saattavat johtaa hyväksikäyttöön, jolta naisia on suojeltava. Hyväksikäyttö saattaa pahimmillaan johtaa ihmiskauppaan, jonka kohteena saattavat olla sekä sijaissyntyneinä toimivat naiset että järjestelyn tuloksena syntyneet lapset. Riski hyväksikäyttöön on erityisen suuri, jos aiotuilla vanhemmillä on huomattavasti enemmän tietoa ja varallisuutta ja siten valtaa suhteessa sijaissyntyneeseen tai jos sijaissyntystoimintaan liittyy kaupallisin toimintaperiaattein toimivia välittäjiä. On myös muistettava, että oman biologisen lapsen saaminen ei ole subjektiivinen oikeus, jonka toteuttamisesta julkisen terveydenhuoltojärjestelmän tulisi vastata.

Sijaissyntysjärjestelyjen keskeinen sisältö on, että henkilö tulee raskaaksi ja synnyttää lapsen toiselle ihmiselle. Raskaus ja synnytys eivät ole riskittömiä, minkä vuoksi päätös ryhtyä sijaissyntyneeksi on merkittävä päätös, jolla voi olla huomattavia vaikutuksia hänen elämäänsä ja terveyteensä – aivan kuten muillakin raskauksilla.

3 Tieteellinen tutkimustieto

3.1 Tutkimustieto sijaissyntyisistä

Sijaissyntytysjärjestelyn avulla syntyneitä lapsia koskevaa tutkimusta on kansainvälisesti valitettavan vähän. Sijaissyntytysjärjestelyillä syntyneitä lapsia on globaalisti ja erityisesti Suomessa vähän, ja merkittävä osa heistä on yhä alaikäisiä. Alaikäisiä pidetään tutkimuseettisistä näkökulmasta haavoittuvana ja erityistä suojelua vaativana ryhmänä, mikä vaikeuttaa aiheen tutkimista.

Merkittävä osa sijaissyntyisiä koskevasta tieteellisestä tutkimuksesta on tehty lääketieteellisestä näkökulmasta. Vuonna 2002 julkaistu raportti tarkasteli sijaissyntyisiä neljällä suomalaisella klinikalla vuosina 1991–2001. Tutkimuksen mukaan 50 prosenttia tuoreiden alkioiden siirroista ja noin 16 prosenttia pakastettujen alkioiden siirroista johti raskauksiin. Raskauksissa ei havaittu merkittäviä komplikaatioita, mutta yksi päättyi ennenaikaiseen synnytykseen. Synnytyksistä 70 prosenttia toteutettiin keisarinleikkauksella. Kokonaisuudessaan lähes 60 prosenttia aiotuista vanhemmista sai sijaissyntytysjärjestelyillä lapsen. Kaksi sijaissyntyttäjistä kärsi synnytyksen jälkeen lievästä tai keskivaikeasta masennuksesta.² Ryhmä hedelmöityshoitolääkäreitä eri Pohjoismaista julkaisi vuonna 2016 laajan kirjallisuuskatsauksen, joka perustui 55:een eri puolilla maailmaa toteutettuun kontrolloituun tutkimukseen sijaissyntytysiin liittyvistä vaikutuksista sijaissyntyttäjille, lapsille ja järjestelyn tuloksena syntyneille perheille.³ Tutkimusten perusteella sijaissyntytysjärjestelyillä syntyneet lapset eivät eroa muista hedelmöityshoitojen avulla syntyneistä lapsista eikä ole näyttöä siitä, että sijaissyntytysjärjestelyistä olisi lapsille haittaa. Useimmat sijaissyntytysjärjestelyt on toteutettu onnistuneesti ja useimmat sijaissyntyttäjät ovat motivoituneita eikä heillä ole ollut vaikeuksia irrottautua synnyttämästään lapsesta syntymän jälkeen. Tutkimusaineistoon sisältyi kuitenkin myös pieni määrä tapauksia, joissa sijaissyntyttäjällä oli ollut vaikeuksia luopua lapsesta. Tutkimusryhmä toteaa, että useimmissa kirjallisuuskatsaukseen sisältyvissä tutkimuksissa on ollut huomattavia metodologisia ongelmia ja niiden johtopäätöksiin tulee suhtautua varauksella. Tutkimuksia kansainvälisten sijaissyntytysjärjestelyiden avulla syntyneiden lasten ja heidän perheidensä tilanteesta ja miespareille syntyneiden lasten tilanteesta ei juurikaan ole vielä saatavilla.

² Söderström-Anttila – Blomqvist – Foudila – Hippeläinen – Kurunmäki – Sieberg – Tulpala – Tuomi-Nikula – Vilksa – Hovatta 2002.

³ Söderström-Anttila – Wennerholm – Loft – Pinborg – Aittomäki – Romunstad – Bergh 2016.

Lääketieteellisestä näkökulmasta yksi tärkeimmistä vaiheista sijaissynnytysjärjestelyn onnistumisen kannalta on sijaissynnyttäjän valinta. Eurooppalaisen ihmisten lisääntymiseen ja hedelmöityshoitoihin keskittyneen järjestö ESHRE:n (European Society of Human Reproduction and Embryology) sekä sen amerikkalaisen vastinparin ASRM:n (American Society for Reproductive Medicine) suositusten mukaan sijaissynnyttäjän tulisi olla 21–45-vuotias ja hänellä tulisi olla ainakin yksi lapsi, joka on syntynyt täysiaikaisesta raskaudesta ilman komplikaatioita. Sijaissynnyttäjällä ei tulisi olla enempää kuin viisi aiempaa alatiesynnytystä ja kolme keisarinleikkausta. Sijaissynnyttäjän tulisi lisäksi läpäistä joitakin fysiologisia testejä ja saada psykologista konsultaatiota.⁴

Eräissä pitkittäistutkimuksissa on seurattu sijaissynnytysjärjestelyä käyttäneiden britti-perheiden joukkoa vuosituhaten vaihteesta lähtien. Tutkimuksen mukaan sijaissynnytysperheissä on vähemmän perhesuhteiden ongelmia kuin lahjasoluperheissä tai perheissä, joissa lapsi on syntynyt luonnollisesta hedelmöityksestä. Ensimmäisen elinvuoden aikana sijaissynnyttäjää käyttäneet vanhemmat suhtautuivat lämpimämmin lapsiinsa kuin vanhemmat perheissä, joissa lapsi oli syntynyt luonnollisesta hedelmöityksestä. Vuotta myöhemmin sijaissynnytysjärjestelyllä lapsensa saaneet iloitsivat enemmän 2-vuotiaistaan ja kokivat vähemmän vihan, syyllisyyden ja pettymyksen tunteita lastaan kohtaan. Kun lapset olivat 3-vuotiaita, sijaissynnyttäjää käyttäneet äidit olivat hellempää ja useammin vuorovaikutuksessa lapsensa kanssa. Suurin osa lapsista tiesi jo 7-vuotiaana alkuperästään. Heillä oli hyvä suhde vanhempiinsa, mutta se ei enää eronnut luonnollisella hedelmöityksellä alkuperänsä saaneiden lasten suhteesta vanhempiinsa.⁵

Pitkittäistutkimuksessa huomattiin myös, että osa sijaissynnytysjärjestelyllä syntyneistä lapsista koki psykologisia haasteita 7-vuotiaana, mutta kolmen vuoden kuluessa ne olivat kadonneet. Sama kaava on huomattu myös kansainvälisesti adoptoiduilla lapsilla. Tutkijat pitävätkin todennäköisenä, että haasteet liittyvät siihen, miten nämä lapset joutuvat pohtimaan identiteettiään nuorempana kuin useimmat lapset.⁶

Edellä kuvatussa pitkittäistutkimuksessa seuratuilta lapsilta kysyttiin 14-vuotiaana heidän ajatuksiaan sijaissynnytysjärjestelystään. Suurin osa lapsista suhtautui järjestelyyn välipitämättömästi. Jotkut heistä myös huomauttivat, ettei sijaissynnytysjärjestely vaikuta siihen, mitä he ajattelevat vanhemmistaan. Joidenkin mielestä sijaissynnytysjärjestelystä oli vaikeaa kertoa heidän ikätovereilleen. Osan lapsista suhtautuminen sijaissynnytysjärjestelyyn vaihteli. Muutama lapsista taas koki sijaissynnytysjärjestelyn positiivisena asiana, joka

4 Söderström-Anttila – Wennerholm – Loft – Pinborg – Aittomäki – Romunstad – Bergh 2016, s. 262.

5 Kts. Golombok 2020, s. 744–5.

6 Ibid., s. 745.

sai heidät tuntemaan itsensä erityisiksi.⁷ Suurin osa lapsista ei pitänyt yhteyttä sijaissynnyttäjäänsä, mutta oli kuitenkin kiinnostunut hänestä. Sijaissynnyttäjäänsä tunteneista lapsista suurin osa suhtautui sijaissynnyttäjäänsä positiivisesti. Yksi lapsista kertoi, että hänen suhteensa sijaissynnyttäjäänsä on negatiivinen.⁸

3.2 Tutkimustieto kohdunsiirroista

Yhtenä korvaavana vaihtoehtona sijaissynnytyjärjestelyille on tutkittu kohdunsiirtoja. Kohdunsiirto on yksi mahdollinen lapsettomuuden hoito niille, joilla ei synnyntäisen rakennepoikkeavuuden tai kohdunpoiston seurauksena ole kohtua. Tulevaisuudessa saattaa olla mahdollista siirtää kohtu myös muille, mutta raportteja tästä ei vielä ole. Kohdunsiirrot ovat sikäli mielenkiintoinen tarkastelukohde, että näissä monelta osin ongelmalliseksi havaittu tarve sijaissynnyttäjälle jää pois ja toimenpiteeseen kohdistuvat suurimmat riskit kantaa se sama taho, jonka lapsitoiveen toteuttamisesta on kyse, eli aiottu vanhempi.

Kohdunsiirtoja on tehty maailmanlaajuisesti vasta vähän eivätkä ne ole vakiintunutta terveydenhuollon toimintaa missään maassa. Ensimmäinen kohdunsiirto tehtiin elävältä luovuttajalta Saudi-Arabiassa vuonna 2000 ja kuolleelta luovuttajalta vuonna 2011 Turkissa. Ensimmäinen elävältä luovuttajalta siirretyssä kohdussa kehittynyt lapsi syntyi Ruotsissa vuonna 2014.⁹ Ensimmäinen kuolleelta luovuttajalta siirretyssä kohdussa kehittynyt lapsi syntyi kolme vuotta myöhemmin.¹⁰ Vuonna 2019 ilmestyneen katsausartikkelin mukaan kohdunsiirtoja oli maailmanlaajuisesti tehty yli 60, joiden avulla on raportoitu syntyneen 18 elävää lasta. Näistä lapsista 17 on syntynyt elävältä luovuttajalta saadun kohdun avulla ja yksi kuolleelta luovuttajalta saadun kohdun avulla. Toisessa, keväällä 2023 julkaistussa artikkelissa tarkasteltiin kolmessatoista ympäri maailmaa sijaitsevassa yliopistollisessa sairaalassa vuosina 2012–2021 tehtyjä kohdunsiirtoja. Kohdunsiirtoja oli tehty yhteensä 45 ja niiden avulla oli syntynyt 16 äidille yhteensä 19 lasta.¹¹

7 Zadeh – Ilioi – Jadva - Golombok 2018, s. 1101.

8 Ibid., s. 1103.

9 Mäkisalo – Heikinheimo – Savolainen-Pulkkinen - Sallinen 2019. Ks. myös Friedler – Grin – Liberti – Saar-Ryss – Rabinson – Meltzer 2016, s. 56.

10 Brännström – Tullius – Brucker – Dahm-Kähler – Flyckt – Kisu – Andraus – Wei – Carmona – Ayoubi – Scollo – Weyers – Fronek 2023, s. 11.

11 Ibid., s. 14.

Kohdunsiirron mahdollistamaan raskauteen liittyy keskimääräistä enemmän riskejä. Osa riskeistä voi liittyä hyljinnäestolääkitykseen, joka saattaa lisätä raskausmyrkytyksen ja alhaisen syntymäpainon todennäköisyyttä. Kohdunsiirron jälkeinen synnytys tapahtuu aina sektiolla, johon liittyy alatiesynnytystä enemmän riskejä, mutta joka on synnytysten osalta rutiinitoimintaa. Hyljinnäestolääkityksen vaikutusta kehittyvään lapseen ei tunneta hyvin, mutta elinsiirtopotilaiden (kuten munuaissirteiden saaneet potilaat) lapsilla ei ole havaittu erityisiä terveysongelmia muihin lapsiin verrattuna. Kohdunsiirron tuloksena syntyneiden lasten on raportoitu olevan terveitä, eikä lapsilla ole raportoitu esimerkiksi synnynnäisiä poikkeavuuksia. Tutkimustietoa asiasta on vielä niukasti.¹²

Kohdunsiirtoa tehtäessä leikkausriskeille altistuu kaksi tervettä henkilöä, luovuttaja ja siirteiden vastaanottaja. Jos siirre saadaan kuolleelta henkilöltä, riskit kantaa vain kohdunsiirron saanut. Elävän luovuttajan irroitisleikkaus on kuolleen luovuttajan leikkausta vaativampi, mutta sen etuina ovat siirteiden lyhyempi säilytysaika ja mahdollisuus luovuttajan laajempiin tutkimuksiin.¹³

Suomalaiset kohduttomat naiset eivät tutkimuksen mukaan ensisijaisesti toivo kohdunsiirtoa ratkaisuksi lapsettomuuden hoitamiseen, sillä ne näyttävät niin fyysisiä kuin psyykkisiä riskejä sisältävänä toimenpiteenä. Kohduttomat toivoisivat sen sijaan mahdollisuutta toteuttaa sijaissynnytysjärjestelyt Suomessa. Tilanne voi kuitenkin muuttua, jos kohdunsiirroista aletaan puhua Suomessa ja niiden aloittamista aletaan käsitellä julkisuudessa, mikä madaltaisi kynnyksen hakeutua hoitoon.¹⁴

HUS on vuonna 2020 suunnitellut aloittavansa kohdunsiirrot Suomessa, mihin liittyen se pyysi kohdunsiirroista lausuntoa ETENeltä. ETENE totesi lausunnossaan, että yhä useamman mahdollisuutta vanhemmuuteen on pyrittävä edistämään huomioiden kohdunsiirtojen ohella myös muut mahdollisuudet ratkaista asia, kuten sijaissynnytys, adoptiot ja sijaisperhetoiminta. ETENEn mukaan kohdunsiirron hyötyjä on punnittava suhteessa sen aiheuttamiin mahdollisiin riskeihin ja haittoihin kohdun vastaanottajalle, luovuttajalle (jos kohtu saadaan elävältä luovuttajalta) sekä kehittyvälle lapselle.¹⁵ HUSin kohdunsiirtotoiminnan pilotointi on sittemmin siirretty Terveystieteiden tutkimuskeskuksen palveluvalikoimaneuvoston harkittavaksi sen eettisten, erityisten yhteiskunnallisten vaikutusten, turvallisuusnäkökohden ja kustannusvaikutusten epävarmuuden vuoksi. Asian käsittely palveluvalikoimaneuvostossa ei ole maaliskuussa 2023 vielä valmistunut eikä pilotointia ole siten HUSissa vielä aloitettu.

12 ETENE 2020.

13 Mäkisalo - Heikinheimo – Savolainen-Peltonen – Sallinen 2019.

14 Kivipuro 2020.

15 ETENE 2020.

4 Sijaissyntyys Suomessa

4.1 Sijaissyntyysjärjestelyt Suomessa ennen 1.9.2007

Sijaissyntyysjärjestelyt yhtenä lapsettomuushoidon muotona olivat Suomessa mahdollisia ennen hedelmöityshoitolaain voimaantuloa 1.9.2007.

Ennen hedelmöityshoitolaain säätämistä ja sijaissyntyysjärjestelyjen kieltämistä Suomessa oli 1990-luvulta lähtien ryhdytty lain esitöiden mukaan sijaissyntyysjärjestelyihin noin kahdessakymmenessä tapauksessa. Sijaissyntyysjärjestelyn avulla arvioitiin syntyneen noin kymmenen lasta. Sijaissyntyysjärjestelyyn oli ryhdytty pelkästään lääketieteellisin perustein eli silloin, kun aiottu äiti ei ole fysiologisista syistä kyennyt synnyttämään lasta esimerkiksi siksi, että häneltä puuttuu kohtu tai muusta hänen terveydentilaansa liittyvästä syystä. Koeputkihedelmöityksessä oli käytetty pääsääntöisesti aiottujen vanhempien omia sukusoluja. Yhdessä tapauksessa oli tiettävästi käytetty aiotun äidin sisaren munasoluja. Aiotut vanhemmat olivat itse vastanneet sijaissyntyttäjän hankkimisesta ja sijaissyntyttäjänä on yleensä toiminut lasta haluavan pariskunnan lähisukulainen (esim. sisar tai äiti) tai ystävä. Parit olivat korvanneet sijaissyntyttäjälle järjestelystä aiheutuneet kulut, mutta palkkioita ei ilmeisesti ollut maksettu. Parit olivat adoptoineet lapsen joko yhdessä tai perheensisäisenä adoptiona, jos miehen isyys oli vahvistettu ensin.

Lääketieteellisiä yksityiskohtia lukuun ottamatta suomalaisista sijaissyntyysjärjestelyn avulla syntyneistä lapsista ja heidän perheistään tiedetään hyvin vähän. Sijaissyntyystä koskevassa julkisessa keskustelussa usein toistettu väite on, että sijaissyntyysjärjestelyt on toteutettu Suomessa ongelmitta. Söderström-Anttilan tutkimusryhmä kuitenkin raportoi jo vuonna 2002, että aineistossa, joka koostui 10:stä Suomessa lapsen syntymään joltaneesta sijaissyntyysjärjestelystä, kahdella sijaissyntyttäjällä oli mielialanvaihteluita ja sopeutumisvaikeuksia välittömästi synnytyksen jälkeen. Tapauksista ensimmäisessä sijaissyntyttäjää (aiotun äidin sisko) kärsi vakavasta masennuksesta synnytyksen jälkeen, mihin hän tarvitsi masennuslääkitystä ja psykoterapiaa selviytyäkseen. Toisessa tapauksessa sijaissyntyttäjää (aiotun äidin äiti) kärsi myös masennuksesta, mihin hän ei kuitenkaan tarvinnut lääkitystä.¹⁶

16 Söderström-Anttila – Blomqvist – Foudila – Hippeläinen – Kurunmäki – Sieberg – Tulpala – Tuomi-Nikula – Vilksa – Hovatta 2002, s. 752.

Dosentti Riitta Burrell raportoi haastatteluaineistoon perustuen kahdesta ongelmallisesta sijaissynnyttäjätapauksesta.¹⁷

Nainen oli luvannut toimia sijaissynnyttäjänä, ja hedelmöitetty munasolu oli istutettu häneen tässä tarkoituksessa. Järjestelyyn oli liittynyt ohje pidättäytyä yhdynnästä tietty aika, jotta voitiin varmistua siitä, että kohdussa alkaa kehittyä nimenomaan lasta toivovan pariskunnan sukusoluilla hedelmöitetty alkio. Sijaissynnyttäjäksi lupautunut nainen ei kuitenkaan ollut noudattanut tätä ohjetta, ja harkittiin aborttia, koska sikiön alkuperästä ei voitu olla varmoja.

Sijaissynnyttäjäksi lupautunut nainen ei kyennyt emotionaalisesti irtautumaan synnyttämästään lapsesta, ja tilanne muodostui huomattavan vaikeaksi kaikille osapuolille.

Åbo Akademin tutkija Lise Eriksson on vuonna 2017 haastatellut suomalaisia vanhempia ja sijaissynnyttäjiä. Yli puolet haastatelluista oli toteuttanut sijaissynnytysjärjestelyn ennen vuoden 2007 lakimuutosta. Neljä kuudesta haastatellusta sijaissynnyttäjistä oli aiottujen vanhempien lähisukulaisia ja kaksi vanhempien tuttavina tai kollegoita. Kaikki sijaissynnyttäjät pitivät yhteyttä lapseen ja vanhempiin synnytyksen jälkeen. Erikssonin haastattelijien perusteella sijaissynnytykseen liittyvän alkuperän kertominen lapselle on usein pitkä prosessi, jossa vanhemmat muuttavat kertomustaan lapsen ikätason mukaisesti. Haastatteluissa keskusteltiin myös lapsen geneettisestä ja biologisesta alkuperästä, joista ensimmäistä pidettiin joskus merkityksellisempänä lapsen identiteetin sekä lapsen ja vanhemman välisen suhteen kannalta.¹⁸

Suomessa toteutettuihin sijaissynnytysjärjestelyihin on liittynyt myös oikeudellisia ongelmia. Esimerkkinä tästä on Ruotsin korkeimmassa oikeudessakin käsitelty tapaus (7.6.2006, Ö 5151–04).

Ruotsalainen pariskunta hakeutui suomalaisen hedelmöityshoitoklinikan asiakkaiksi sijaissynnytysjärjestelyn toteuttamista varten vuonna 2001. Tuolloin sijaissynnyttäjäjärjestelyt olivat jo kiellettyjä esim. Ruotsissa ja Norjassa. Aiotun isän sisar synnytti vuonna 2002 lapsen, joka luovutettiin pariskunnalle. Mies vahvistettiin lapsen isäksi. Miehen vaimo haki perheen sisäistä adoptiota, joka vahvistettiin vuonna 2004. Pian tuon jälkeen vaimo kuitenkin haki avioeroa ja mies valitti adoptiopäätöksestä haluten peruuttaa suostumuksensa adoptioon. Hovioikeus hyväksyi valituksen ja kumosi adoptiopäätöksen (Svean hovioikeus 25.11.2004, ÖÅ 7600–04).

17 Burrell 2006, s. 15.

18 Eriksson 2021.

Ruotsin korkein oikeus päätti äänestyspääöksellä äänin 3–2 pysyttää hovioikeuden ratkaisun ja hylkäsi lapsen geneettisen äidin valituksen. Lapsen oikeudellisiksi vanhemmiksi vahvistettiin mies ja hänen sisarensa, koska miehen sisar oli synnyttänyt lapsen.

Tapausten perusteella on ilmeistä, että Suomessa toteutettuihin sijaissynnyttämisjärjestelyihin on liittynyt enemmän ongelmia kuin mistä julkisuudessa on keskusteltu. Toisaalta vuosina 1991–2006 on hoitojen avulla voitu auttaa yli kymmentä lapsettomuudesta kärsivää paria saamaan oma geneettinen lapsi tilanteessa, jossa naisen oma raskaus ei olisi ollut mahdollinen.

4.2 Sijaissynnytysjärjestelyiden tilanne Suomessa 1.9.2007 jälkeen

Hedelmöityshoitolaain 8 §:n mukaan hedelmöityshoitoa ei saa antaa, jos on syytä olettaa, että lapsi aiotaan antaa ottolapseksi. Säännös käytännössä kieltää hedelmöityshoitoihin perustuvat sijaissynnytysjärjestelyt. Säännöksen rikkominen on kriminalisoitu lain 35 §:ssä hedelmöityshoitorikkomuksena, josta seuraa sakkorangaistus. Tietävästi suomalaiset hedelmöityshoitoklinikat ovat noudattaneet kieltoa hyvin, eikä hedelmöityshoitoja tarjoavien palvelunantajien ole käytettävissä olevien tietojen mukaan todettu rikkoneen kieltoa. Vuodelta 2018 on tiedossa tapaus, jossa ruotsalainen sijaissynnytysjärjestelyjä välittänyt toimija mainosti palveluitaan myös suomeksi.¹⁹

Lain esitöissä (HE 3/2006 vp) perusteltiin sijaissynnytysjärjestelyjen estämistä tähän liittyvillä periaatteellisilla ja käytännön ongelmilla:

Sijaissynnytyksen salliminen voisi saattaa sellaisen henkilön vaikeaan asemaan, jota pyydetään toimimaan sijaissynnyttäjänä. Jos kysyjä on läheinen, kieltäytyminen voi olla vaikeaa. Raskauteen ja synnytykseen liittyy aina terveydellisiä riskejä ja sijaissynnyttäjäjärjestelyihin saattaa liittyä tavallista suurempi synnytysmasennuksen riski. Jos sijaissynnyttäjänä taas käytettäisiin muuta kuin parille läheistä naista, järjestelyn salliminen saattaisi luoda merkittävän kaupallisuuden ja taloudellisen hyväksikäytön riskin. Järjestelyn aikana osapuolten tahto saattaa myös muuttua. Synnyttävä äiti saattaakin haluta pitää lapsen ja toisaalta lasta alun perin halunneet voivat haluta luopua lapsesta erityisesti silloin, kun heidän elämäntilanteensa on muuttunut tai lapsi ei synnykään terveenä. Ulkomailla on ollut myös tapauksia,

¹⁹ Yle 22.5.2018.

joissa synnyttänyt nainen ei luovuttanut lasta parille, jonka kanssa siitä oli sovittu, vaan toiselle parille, vaikka hoidossa oli käytetty sopimuksen tehneen parin sukusoluja. Esitystä valmisteltaessa ei ole pidetty mahdollisena luopua perustavaa laatua olevista äitiyteen liittyvistä periaatteista. Niiden mukaan synnyttävä nainen on lapsen äiti ja hän voi pätevästi päättää luopua lapsesta aikaisintaan kahdeksan viikon kuluttua synnytyksestä. Ei myöskään ole pidetty mahdollisena pakkotäytäntöönpanolla varmistaa adoption toteuttamista. Sijaissynnyttäjärjestelyyn liittyisi siten aina epävarmuus sen toteutumisesta ja vaikeiden henkilökohtaisten ongelmien riski.

Hedelmöityshoitolain säännöksiä täydentää adoptiolain (22/2012) 5 §, jonka mukaan adoptiota ei voida vahvistaa, jos adoption johdosta on annettu tai luvattu antaa korvausta. Adoptiolain 5 §, joka tuli voimaan 1.7.2012, korvasi lapseksiottamisesta annetun lain (153/1986) saman sisältöisen säännöksen (3 §). Lisäksi lapsen vanhemman adoptiosuostumuksen hankkiminen lupaamalla tai antamalla korvausta taikka erehdyttämällä tai erehdystä hyväksi käyttämällä on kriminalisoitu rikoslaissa laittomana adoptiosuostumuksen hankkimisena sakon tai vankeuden uhalla. Myös yritys on rangaistava (rikoslain 25 luku 3 b §). Säännösten katsottiin käytännössä kieltävän kaupalliset sijaissynnytyjärjestelyt tai niiden tuloksena syntyneen lapsen adoption vahvistamisen Suomessa riippumatta siitä, onko kyse perinteisestä tai keinohedelmöitykseen perustuvasta sijaissynnytyjärjestelystä.

Helsingin hovioikeus on vieraassa valtiossa annetun isyyttä koskevan ratkaisun vahvistamista koskevassa ratkaisussaan nro 2026 (5.7.2013) arvioinut edellä mainitun adoptiota koskevan kriminalisoinnin suhdetta kaupallisiin sijaissynnytyjärjestelyihin. Tapauksessa oli kyse suomalaisesta avioparista, joka oli hankkinut Intiassa kaupallisen sijaissynnytyjärjestelyn avulla lapsen ja pyrki isyyden vahvistamisen avulla hankkimaan lapselle tarvittavat matkustusasiakirjat, jotta perhe voisi palata yhdessä Suomeen. Tutkiessaan mahdollisia esteitä isyyden vahvistamiselle hovioikeuden oli arvioitava, oliko kaupallinen sijaissynnytyjärjestely tässä tapauksessa vastoin Suomen oikeusjärjestyksen perusteita vuoden 1975 isyyslain 51 §:n 2 momentissa tarkoitetulla tavalla. Hovioikeus totesi ratkaisussaan, että

26. Korvausta vastaan tapahtuviin sijaissynnytyjärjestelyihinkin liittyy monia eettisesti ongelmallisia kysymyksiä. Tästä huolimatta hovioikeus katsoo, että sijaissynnytyjärjestelyssä, jossa lapsi ei ole saanut alkunsa sijaissynnyttäjän eikä hänen puolisonsa sukusoluista, sijaissynnyttäjälle maksettua korvausta ei ole perusteltua suoraan rinnastaa adoption johdosta maksettavaan korvaukseen. Sijaissynnyttäjälle maksettavaa korvausta ei nimittäin ole aiheellista pitää sellaisena lapsesta maksettavana vastikkeena, jollaisen maksamista adoptiolain edellä selostettu säännös [5 §:n 1 momentti] koskee. Kysymys on pikemminkin raskauden ja synnytyksen sijaissynnyttäjälle aiheuttamien kulujen, ansionmenetyksen ja aineettomien haittojen korvaamisesta sekä palkkiosta. Vaikka korvausta vastaan tapahtuvaa

sijaissynnytyjärjestelyä voidaankin pitää ongelmallisena erityisesti sijaissynnyttäjän ihmisarvon näkökulmasta, sanotunlaisen korvauksen maksamisen ei voida katsoa loukkaavan lapsen ihmisarvoa vastaavalla tavalla kuin korvauksen maksamisen adoption johdosta. Kun on ilmeistä, että korvauksesta on sijaissynnyttäjän kanssa sovittu ennen kuin järjestelyyn on ryhdytty, ja kun lapsi ei ole saanut alkunsa sijaissynnyttäjän eikä hänen puolisonsa sukusoluista, korvauksen vaikutusta sijaissynnyttäjän vapaaseen tahdonmuodostukseen ei myöskään ole perusteltua arvioida samalla tavalla kuin tilanteessa, jossa suostumus annetaan korvausta vastaan.

27. Hovioikeus pitää ilmeisenä, että [aiotut vanhemmat] ovat ryhtyneet käyttämään sijaissynnytyjärjestelyä Intiassa kiertääkseen Suomessa voimassa olevaa tällaiset järjestelyt kieltävää lainsäädäntöä. Selvää on myös, että nyt kysymyksessä olevan hakemuksen hyväksyminen voi osaltaan edistää sitä, että Suomessa asuvat henkilöt jatkossakin hakeutuvat ulkomaille käyttämään täällä kiellettyjä sijaissynnytyjärjestelyjä, kun taas hakemuksen hylkääminen voisi varsin tehokkaastikin estää ennalta tällaista menettelyä. Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 2 artiklan 2 kappaleen mukaan sopimusvaltioiden on kuitenkin ryhdyttävä kaikkiin tarpeellisiin toimiin varmistukseksi, että lasta suojellaan kaikenlaiselta syrjinnältä ja rangais- tukselta, jotka perustuvat hänen vanhempiensa, laillisten huoltajiensa tai muiden perheenjäsentensä toimintaan. Tämän vuoksi hovioikeus katsoo, että lapsen oikeudellista asemaa koskevaa päätöstä tehtäessä ei voida antaa olennaista merkitystä [aiottujen vanhempien] toiminnalle ja sen vaikuttimille.

Edellä kuvattujen näkökohtien lisäksi hovioikeus arvioi vielä lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 7 artiklan säännöstä, jonka mukaan lapsella on syntymästään lähtien muun ohella oikeus kansalaisuuteen sekä mikäli mahdollista, oikeus tuntea vanhempansa ja olla heidän hoidettavanaan. Intiassa annetun päätöksen tunnustamatta jättäminen olisi hovioikeuden mukaan johtanut tässä tapauksessa syntyneen lapsen kannalta kestä- mättömään tilanteeseen, kun hänet synnyttänyt äiti ja tämän puoliso sekä Intian viranomai- set pitivät lasta [puolisoiden] lapsena. Muiden kielteisen seurausten ohella lapsi jäisi ilman kansalaisuutta (kappale 31).

Vaikka yhtäältä hovioikeus katsoi, että annetun päätöksen ja siihen johtaneen järjestelyn asianmukaisuus voitiin asettaa monessa suhteessa kyseenalaiseksi Suomen oikeusjärjes- tyksen kannalta, hovioikeus piti tässä tapauksessa määräävämpänä lapsen edun hu- mioon ottamista koskevan periaatteen noudattamista. Kokonaisarviointinaan hovioikeus päätyi siihen, että intialaista syntymätodistusta ja siitä ilmenevää päätöstä isyydestä ei ollut perusteltua pitää Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaisena isyylain 51 §:n 2 momentin 5 kohdassa tarkoitettulla tavalla (kappale 31) ja vahvisti päätöksen.

Edellä kuvattu Helsingin hovioikeuden ratkaisu on käytännössä määrittänyt suunnan, jolla ulkomaisiin sijaissynnytystapauksiin liittyviin isyyspäätöksiin on Suomessa tuomioistuinmissa suhtauduttu. Vaikka isyyslaki on sittemmin korvautunut vanhemmuuslailla ja asiassa sovellettava säännös on korvautunut vanhemmuuslain 59 §:n 2 momentin 5 kohdalla, vierasmaassa valtiossa vanhemmuudesta annetun päätöksen tunnustamista koskevien säännösten sisältö on säilynyt käytännössä sisällöllisesti muuttumattomana, joten Helsingin hovioikeuden ratkaisu on edelleen ajankohtainen.

Tämän selvityksen kirjoittamista varten oikeusministeriö pyysi joulukuussa 2020 oikeusrekisterikeskusta hakemaan kaikki suomalaisten tuomioistuinten käsittelemät, sijaissynnytystä koskevat ratkaisut asiansanoilla sijaissynnytys ja kohdunvuokraus. Teknisistä syistä johtuen haku oli mahdollista toteuttaa käräjäoikeuksien osalta vain siltä osin, kun niiden lopullisesta ratkaisusta oli 19.3.2016 kulunut alle 6 kuukautta. Käytännössä aineisto kattaa siis kaikki käräjäoikeudessa ratkaistut tapaukset vuosilta 2016–2020. Lisäksi selvityksen aineistoon kuuluu kolme Helsingin hovioikeuden tapausta vuosilta 2012 ja 2013, joihin myös edellä kuvattu tapaus kuuluu. Korkein oikeus ei ole oikeusministeriön saaman tiedon mukaan käsitellyt yhtään sijaissynnytykseen liittyvää tapausta.

Aineisto sisälsi 22 tuomioistuimen ratkaisua, joissa käsiteltiin 14 eri sijaissynnytysjärjestelyyn liittyviä oikeudellisia kysymyksiä. Suurimmassa osassa tapauksista oli kyse ulkomaisen isyyttä koskevan päätöksen tunnustamisesta Suomessa. Muut ratkaisut koskivat lapsen huoltoa ja adoptiota koskevan päätöksen tunnustamista, oheishuoltoa, adoptiota sekä rekisterimerkintärikosta. Tapauksissa käsiteltävistä sijaissynnytysjärjestelyistä neljä oli toteutettu Venäjällä, kolme Ukrainassa, kaksi Yhdysvalloissa ja loput Intiassa, Kambodzassa, Albaniassa ja Georgiassa. Lisäksi yhdessä tapauksessa sijaissynnytysjärjestely oli toteutettu ulkomailla, mutta sijaissynnyttäjä oli suomalainen. Lähes kaikissa ratkaisuissa hakijoina oli avioliitossa oleva mies-naispari. Hakijoina oli myös mies-nais-avopari, miespari sekä itsellinen mies. Kaikissa tapauksissa aiottu isä oli myös lapsen geneettinen isä.

Tuomioistuin hyväksyi kaikki hakemukset yhtä lukuun ottamatta. Yksittäisessä hylkäyksessä oli kyse siitä, ettei tuomioistuin katsonut voivansa tunnustaa venäläistä syntymätodistusta lapsen huoltoa koskevana päätöksenä. Hakijana ollut lapsen aiottu äiti vahvistettiin kuitenkin myöhemmin lapsen oikeudelliseksi äidiksi adoptiolla. Tuomioistuinten argumentointi tapauksissa oli hyvin yhdenmukaista. Suurimmassa osassa tapauksista tuomioistuin totesi, että vaikka hakemukseen johtaneen järjestelyn asianmukaisuus voidaan asettaa kyseenalaiseksi Suomen oikeusjärjestyksen kannalta, käsiteltävänä olevaan asiaan ei vaikuttanut liittyvän sijaissynnyttäjän tai lapsen terveydentilaa vaarantavia tai ihmisarvoa loukkaavia piirteitä siitä huolimatta, että sijaissynnyttäjälle on maksettu järjestelystä huomattavakin korvaus. Yhdessäkään tapauksessa tuomioistuin ei katsonut, että sijaissynnyttäjän kuuleminen olisi ollut asian ratkaisemisen kannalta tarpeellista.

Aineistoon sisältyi myös tapaus, jossa suomalaisia aiottuja vanhempia syytettiin rikoslain (39/1889) 16 luvun 7 §:n 1 momentissa tarkoitetusta rekisterimerkintärikoksesta. Tapauksessa aiottu vanhemmat olivat ilmoittaneet Suomen viranomaisille, että heille sijaissynnytysjärjestelyllä syntynyt lapsi oli heidän yhteinen biologinen lapsensa. Todellisuudessa vain aiottu isä oli lapsen geneettinen vanhempi. Aiotun äidin äitiys kuitenkin vahvistettiin myöhemmin adoptiolla. Tuomioistuin katsoi aiottujen vanhempien syyllistyneen rikokseen, mutta piti rikosta sen haitallisuuteen ja tekijöiden syyllisyyteen nähden niin vähäisenä, että jätti heidät rangaistukseen tuomitsematta.

5 Sijaissyntyksiä koskeva ulkomainen lainsäädäntö

5.1 Yleistä

Eri valtioiden lainsäädännöt suhtautuvat sijaissyntysjärjestelyihin hyvin eri tavoin. Joissakin valtioissa sijaissyntysjärjestely on täysin kielletty, toisissa se on sallittu ja tarkalleen säännelty ja kolmansissa sitä ei ole kielletty eikä säännelty. Sijaissyntysjärjestelyjä sääntelevienkin valtioiden välillä on eroja. Kaupalliset sijaissyntysjärjestelyt voivat olla joko hyväksytyjä tai kiellettyjä; ainakin yhdeltä aiotulta vanhemmalta saatetaan vaatia geneettistä yhteyttä lapseen; aiotuille vanhemmille saatetaan asettaa vaatimuksia, kuten keskinäinen avioliitto tai nais-miesparin vaatimus; tai järjestelyn yhteydessä voidaan vaatia lakisääteistä neuvontaa, kuten adoptiossa. Lisäksi aiottujen vanhempien vanhemmuus voidaan perustaa joko syntymässä, siirtämällä vanhemmuus oikeuden päätöksellä tai perustamalla uusi vanhemmuus adoptiolla.²⁰

Vielä ei ole olemassa kansainvälistä instrumenttia, joka sääntelisi kansainvälisiä sijaissyntysjärjestelyjä. Valtioiden erot suhtautumisessa sijaissyntysjärjestelyihin ovat johtaneet siihen, että aiotut vanhemmat matkustavat ulkomaille kohteisiin, joiden lainsäädäntö on sallivampaa. Monet aiemmin suosittu kansainväliset sijaissyntyskohteet, kuten Intia, Thaimaa ja Venäjä, ovat kuitenkin viime vuosina rajoittaneet sijaissyntysjärjestelyt vain kansalaisilleen. Useissa Euroopan maissa, kuten Tanskassa, taas on herännyt keskustelua ja aloitteita siitä, millaisia käytäntöjä ja sääntelyä tulisi luoda, jotta sijaissyntysjärjestelyt voitaisiin sallia kansallisesti. Iso-Britanniassa ja Alankomaissa käydään puolestaan keskustelua siitä, miten sijaissyntystä koskevaa lainsäädäntöä voitaisiin kehittää niin, että yhä harvemmat hakeutuisivat sijaissyntysjärjestelyihin ulkomaille. Aloitteiden yksi tarkoitus onkin rajoittaa eurooppalaisten määrää kansainvälisillä sijaissyntysmarkkinoilla.

²⁰ Haagin kansainvälisen yksityisoikeuden konferenssi, kohta 78 s. 25.

5.2 EU-oikeus ja Suomea sitovat kansainväliset velvoitteet

5.2.1 EU-oikeus

Euroopan unionin lainsäädännössä ei tällä hetkellä ole sijaissynnytystä koskevia oikeudellisia instrumentteja. Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen (EUVL 26.10.2012, C 326/47) 81 artiklan 1 kappaleen mukaan Euroopan unioni kehittää oikeudellista yhteistyötä yksityisoikeudellisissa asioissa vain siltä osin, kuin niillä on rajatylittäviä vaikutuksia. Unionin toimivalta ei siis ulotu sellaisiin yksityisoikeudellisiin lainsäädäntötoimiin, joiden vaikutukset jäävät kansalliselle tasolle. Artiklan 3 kappaleen mukaan rajatylittävistä perheoikeudellisista toimenpiteistä säädetään erityistä lainsäätämisyjärjestystä noudattaen. Neuvosto tekee tällöin ratkaisunsa yksimielisesti Euroopan parlamenttia kuultuaan. Sijaissynnytyksen osalta mielipiteet ja toimenpiteet myös Euroopan unionin jäsenmaiden välillä ovat hyvin jakautuneet. Koska yksimielisyysvaatimusta on näissä olosuhteissa hyvin vaikea saavuttaa, ei Euroopan unionissa ainakaan vielä ole vireillä sellaista lainsäädäntöä, joka pyrkisi harmonisoimaan edes sijaissynnytyksiin liittyviä rajatylittäviä vaikutuksia, kuten sijaissynnytysoikeudellisiin liittyvien vanhemmuutta koskevien ratkaisujen tunnustamista toisessa jäsenvaltiossa. Vanhemmuutta koskevan päätöksen tunnustaminen on usein edellytyksenä sille, että lapsen kansalaisuus voidaan määrittää ja että hänelle voidaan myöntää tarvittavat asiakirjat aiottuun asuinvaltioon siirtymistä ja siellä oleskelua varten.

Euroopan parlamentti on teettänyt useita selvityksiä²¹ Euroopan unionin tarpeesta ryhtyä lainsäädäntötoimiin sijaissynnytyksen osalta. Euroopan parlamentin ihmisoikeusraportissa vuodelta 2014 sijaissynnytykset esitetään tuomittavina järjestelyinä, jotka alentavat naisten ihmisarvoa, koska niissä naisen kehoa ja sen lisääntymiselimiä käytetään hyödykkeenä ja taloudellisen tai muun hyödyn välineenä.²²

Sijaissynnytykset on mainittu myös Euroopan komission ihmiskauppaa koskevassa raportissa vuodelta 2020. Sijaissynnytysoikeudellisten järjestelyiden kautta tapahtuva ihmiskauppa mainitaan raportissa yhtenä esimerkkinä muusta kuin seksuaalisesta tai työperäisestä hyväksikäytöstä. Raportissa sijaissynnytysoikeudelliset järjestelyt on ryhmitelty samaan kategoriaan kuin pakotettu

21 European Parliament, Policy Department on Citizen's Rights and Constitutional Affairs 2010, [Recognition of parental responsibility: biological parenthood v. legal parenthood, i.e. mutual recognition of surrogacy agreements: What is the current situation in the MS? Need for EU action?](#); European Parliament Policy Department on Citizen's Rights and Constitutional Affairs 2013, [A comparative study on the regimes on surrogacy in EU Member States](#); ja European Parliament, JURI Committee Policy Briefing 2016.

22 Euroopan parlamentin ulkoasiainkomitea 30.11.2015, kappale 114.

kerjääminen tai rikolliseen toimintaan osallistuminen, lapsikauppa, elinkauppa ja laittomat adoptiot. Laittomat adoptiot, lapsikauppa ja sijaissynnyttäjien ihmiskauppa mainitaan raportissa esimerkkeinä uusista ja lukumäärältään kasvavista ihmiskaupan muodoista.²³

Euroopan unionin tuomioistuin ei ole ottanut kantaa sijaissynnytykseen muutoin kuin aiotun vanhemman sosiaaliturvan osalta. Euroopan unionin tuomioistuin antoi vuonna 2014 asiassa C-167/12 ratkaisun, jonka mukaan jäsenvaltiot eivät ole velvollisia myöntämään oikeutta äitiyslomaan työntekijälle, joka aiottuna äitinä on saanut lapsen sijaissynnytystä koskevan sopimuksen perusteella silloinkaan, kun hän imettää lasta. Sisällöltään vastaava ratkaisu annettiin samana päivänä myös asiassa C-363/12. Unionin yleinen tuomioistuin on lisäksi 31.3.2020 jättänyt tutkimatta Euroopan parlamenttia vastaan nostetun kanteen, jossa parlamentin jäsenen avustaja niin ikään vaati äitiyslomaa tai adoptiovanhemmille tarkoitettua erityislomaa sijaissynnytyksjärjestelyllä saatujen lasten hoitamista varten (T-505/19).

Euroopan komissio hyväksyi joulukuussa 2022 ehdotuksen asetukseksi, jonka tarkoituksena on yhdenmukaistaa vanhemmuuteen liittyvät kansainvälisen yksityisoikeuden säännöt EU:n tasolla.²⁴ Ehdotus on yhtäältä osa komission lapsen oikeuksien strategiaa ja toisaalta komission LHBTQI-strategiaa. Aloitteen tavoitteena on, että yhdessä EU-maassa vahvistettu lapsen ja vanhemman välinen oikeudellinen side tunnustetaan kaikkialla EU:ssa. Komission ehdotuksessa asetuksen soveltamisala tulisi kattamaan myös yhdessä EU-maassa toteutuneeseen sijaissynnytyksjärjestelyyn perustuvan vanhemmuuden tunnustamisen toisessa EU-maassa. Sijaissynnytykseen perustuvan vanhemmuuden sisällyttäminen asetuksen soveltamisalaan on kuitenkin saanut jäsenvaltioilta jonkun verran kritiikkiä, eikä ole vielä varmaa, että nämä vanhemmuudet sisältyisivät ehdotuksesta mahdollisesti syntyvän asetuksen piiriin.

5.2.2 Euroopan neuvosto

Euroopan neuvosto julkaisi vuonna 1989 hedelmöityshoidon antamista koskevan raportin, jossa on suosituksia hedelmöityshoitoa koskevassa lainsäädännössä noudatettaviksi tarkoitetuista periaatteista. Hedelmöityshoitoa ei raportin mukaan saisi antaa sijaissynnytystarkoituksessa eikä sijaissynnytyksjärjestelyitä edistävää välittäjä- tai mainostoimintaa tulisi sallia. Jäsenvaltiot voisivat kuitenkin poikkeustapauksissa sallia, että nainen synnyttää toiselle naiselle lapsen sillä edellytyksellä, että 1) sijaissynnytyksestä tehdyt sopimukset eivät

²³ Euroopan komissio 20.10.2020.

²⁴ Euroopan komissio 7.12.2022.

olisi toimeenpanokelpoisia, 2) raskauden läpikäyvä nainen ei saisi aineellista hyötyä sijaissyntytyksestä ja 3) sijaissyntyttäjällä on mahdollisuus synnytyksen jälkeen valita, halu-aako hän itse pitää synnyttämänsä lapsen.²⁵

Mainittujen suositusten julkaisemisen jälkeen Euroopan neuvoston jäsenvaltioiden kesken ei ole kyetty saavuttamaan riittävää yksimielisyyttä siitä, miten sijaissyntytyksjärjestelyitä tulisi säännellä. Euroopan neuvoston perheoikeuden asiantuntijakomitean (CJ-FA) toimeksiannosta valmisteltiin tutkimus ja ehdotus vuoden 1975 avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten oikeusasemaa koskevan yleissopimuksen päivittämiseksi. Tutkimuksen toimeksianto ja sitä vastaava ehdotus oli hyvin laaja, ja se kattoi paitsi vanhemmuuden määräytymiseen myös vanhempainvastuun sisältöön liittyviä elementtejä. Ehdotus valmistui vuonna 2008 ja se julkaistiin vuonna 2009. Sopimusluonnoksessa ei ole mainintaa sijaissyntytyksjärjestelyistä, mutta luonnoksen mukaan lapsen äiti olisi aina se, joka on synnyttänyt lapsen siitä huolimatta, että hän ei ole lapsen geneettinen äiti. Sijaissyntytyksjärjestelyä ja sitä seuraavaa vanhemmuuden siirtoa aiotulle äidille ei olisi erikseen kielletty.²⁶

Luonnoksesta eurooppalaisessa lainsäädännön yhteistyökomiteassa (CDCJ) käytyjen keskusteluiden perusteella asiasta ei ollut mahdollista saavuttaa riittävää yksimielisyyttä jäsenvaltioita sitovasta yleissopimuksesta. Asiakirja muotoiltiin uudelleen suositusluonnokseksi asiakirjana, joka esiteltiin ministerikomitealle.²⁷ Asiakirjaa ei poliittisten erimielisyyksien vuoksi voitu hyväksyä myöskään suosituksena, ja asian käsittely päätettiin lopulta Euroopan neuvoston ministerikomitean kokouksessa 28. marraskuuta 2012. Pöytäkirjaan kirjattiin, että asiaan voidaan palata siinä vaiheessa, kun käsityksenä on, että yksimielisyys voisi olla saavutettavissa.²⁸

Sijaissyntytyksen avulla syntyvien lasten ja sijaissyntyttäjänä toimivien naisten asemaa on pyritty edistämään myös Euroopan neuvoston yleiskokouksen toimesta. Viimeisin ehdotus sijaissyntytyksjärjestelyiden kieltämisestä koskevaksi päätöslauselmaksi hylättiin vuonna

25 Euroopan neuvosto 1989.

26 Lowe 21.9.2009.

27 Euroopan neuvosto 2011.

28 "The Deputies took note of the reply of the European Committee on Legal Co-operation (CDCJ) to the ad hoc terms of reference relating to the draft recommendation on the rights and legal status of children and parental responsibilities, as contained in document CM(2012)118, Appendix III, and decided that consideration of this item could be resumed when it is felt that a consensual solution can be obtained".

2015.²⁹ Yleiskokous kuitenkin hyväksyi esityksen suositusluontoisen ohjeen valmistelemiseksi ja yhteistyön jatkamiseksi Haagin kansainvälisen yksityisoikeuden konferenssin kanssa yleismaailmallisen lainsäädäntöinstrumentin työstämistä varten.³⁰

Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojaamiseksi biologian ja lääketieteen alalla tuli Suomen osalta voimaan 1.3.2010 (SopS 24/2010). Sopimuksessa ilmaistaan biolääketiedettä koskevat tärkeimmät ihmisoikeuseriaatteet. Yleissopimus sisältää yhteiset ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojaamista koskevat vähimmäisvaatimukset sekä olemassa olevilla että kehittyvillä biolääketieteen soveltamisaloilla. Sijaissyntyysjärjestelyiden näkökulmasta erityisen tärkeä on yleissopimuksen taloudellisen hyödyn tavoittelun kieltävä 21 artikla, jonka mukaan ihmisruumista ja sen osia ei saa sellaisenaan käyttää taloudellisen hyödyn tavoittelemiseksi.

Euroopan neuvoston yhteydessä toimiva Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on antanut useita sijaissyntytyksen avulla syntyneitä lapsia koskevia ratkaisuja. On huomattavaa, että kaikki tapaukset koskevat nimenomaan sijaissyntytyksen avulla syntyneiden lasten asemaa aiottujen vanhempien asuinmaassa eivätkä itse sijaissyntytyksjärjestelyä järjestelyn toteuttaneessa maassa. Kaikissa tapauksissa on ollut kyse siitä, että aiottujen vanhempien alkuperämaan rekisteriviranomaiset eivät ole joko ollenkaan tai ainakaan ongelmitta tunnustaneet lasten syntymätodistuksissa tai tuomioistuimen ratkaisussa esiintyviä aiottuja vanhempia sijaissyntytyksen avulla syntyneiden lasten oikeudellisiksi vanhemmiksi.

Tapauksissa *Menesson v. Ranska* (26.6.2014)³¹, *Labassee v. Ranska* (26.6.2014)³², *Foulon ja Bouvet v. Ranska* (21.7.2016)³³ ja *Laborie v. Ranska* (19.1.2017)³⁴ Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että ranskalaisten rekisteriviranomaisten kieltäytyttyä merkitsemästä lasten vanhempia koskevia kansalliseen rekisteriin, viranomaisten toiminta ei ollut loukannut hakijoiden Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa suojattua oikeutta perhe-elämään. Tuomioistuin kuitenkin havaitsi tapauksissa loukatun lasten oikeutta yksityiselämän suojaan, koska ranskalaiset rekisteriviranomaiset eivät olleet suojanneet lasten oikeutta edes yhteen oikeudelliseen vanhempaan siitä huolimatta, että ulkomailla sijaissyntytyksjärjestelyn avulla syntyneet lapset elivät perheissään Ranskassa. Ranska oli lasten näkökulmasta katsottuna ylittänyt kansallisen harkintamarginaalinsa. Oikeudellinen vanhemmuus olisi tullut turvata suhteessa lapsen biologiseen isään.

29 De Sutter 23.9.2016.

30 Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous 11.10.2016.

31 *Menesson v. Ranska*, hakemusnumero 65192/11, ratkaistu 26.6.2014.

32 *Labassee v. Ranska*, hakemusnumero 65941/11, ratkaistu 26.6.2014.

33 *Foulon ja Bouvet v. Ranska*, hakemusnumerot 9063/14 ja 10410/14, ratkaistu 21.7.2016.

34 *Laborie v. Ranska*, hakemusnumero 44024/13, ratkaistu 19.1.2017.

Sen sijaan Italian viranomaiset eivät olleet loukanneet lapsen oikeutta yksityiselämän suojaan tapauksessa *Paradiso ja Campanelli v. Italia* (24.1.2017)³⁵, jossa italialaispariskunta oli tuonut mukanaan Italiaan Venäjällä sijaissynnytysjärjestelyn avulla syntyneen lapsen, joka ei ollut geneettisesti sukua kummallekaan aiotuista vanhemmista. Italian viranomaiset ottivat lapsen huostaan yhdeksän kuukauden ikäisenä ja lapsi adoptoitiin toiseen perheeseen. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että aiotusta vanhemmuudesta ja tunnesiteistä huolimatta oikeutta perhe-elämän suojaan ei ollut, koska lapsen ja vanhempien väliltä puuttui biologinen side, sosiaalinen yhdessäoloaika oli ollut suhteellisen lyhyt ja oikeudelliset edellytykset vanhemmuuden muodostamiseen olivat epäselvät. Myöskään lapsen oikeutta yksityiselämän suojaan ei ollut loukattu, koska biologinen side puuttui ja italialaiset viranomaiset olivat riittävästi punninneet lapselle koituvia vaikutuksia päätöksenteossaan ja näin ollen käyttäneet kansallista harkintavaltaansa asianmukaisesti.

Biologinen side lapseen lapsen aiotun äidin osalta puuttui myös ratkaisussa *A.M. v. Norja* (24.3.2022)³⁶, jossa norjalainen pari oli hakeutunut sijaissynnytysjärjestelyyn Yhdysvalloissa, mutta pari oli muuttanut pysyvästi erilleen jo ennen sijaissynnyttäjän raskauden alkamista. Mies, jonka siittiöistä lapsi oli saanut alkunsa, vahvistettiin Norjassa lapsen isäksi ja lapsen ainoaksi huoltajaksi, mutta koska Norjan lainsäädäntö ei salli sijaissynnytyksiä, lapsen oikeudelliseksi äidiksi merkittiin lapsen synnyttänyt yhdysvaltalainen nainen. Lapsen aiotut vanhemmat eivät kyenneet pääsemään pysyvään ratkaisuun lapsen asumisesta ja tapaamisista, joten lapsi vaihtoi kotia päivittäin. Tilanne herätti huolta vauvaikäisen lapsen päiväkodissa ja aiottujen vanhempien sukulaisissa ja ratkaisua haettiin myös sosiaaliviranomaisten tuella. Lopulta tilanne ajautui siihen, että lapsen vahvistettu isä ja huoltaja katkaisi siteet lapsen aiottuun äitiin ja kielsi häntä tapaamasta lasta. Isä ei myöskään antanut suostumustaan sille, että aiottu äiti olisi adoptoinut lapsen. Aiottu äiti ei saanut tukea myöskään norjalaisista tuomioistuimista, jotka arvioivat asiaa lähinnä adoptioedellytysten puuttumisen ja lapsen edun toteutumisen näkökulmasta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että norjalaiset tuomioistuimet olivat asianmukaisesti punninneet kaikkien asiaan osallisten oikeuksia ja erityisesti lapsen etua, eikä se katsonut norjalaisten tuomioistuinten syyllistyneen aiotun äidin yksityiselämän loukkaukseen.

Biologinen side ei muodostunut ratkaisevaksi tapauksessa *A.L. v. Ranska* (7.4.2022)³⁷, jossa Ranskassa asuva miespari oli tehnyt sijaissynnytyssopimuksen ranskalaisen naisen kanssa palkkiota vastaan. Järjestelyssä oli käytetty miesparin toisen osapuolen siittiöitä. Lapsen synnyttänyt nainen oli kuitenkin kertonut miesparille, että lapsi oli kuollut synnytyksessä, ja antanut lapsen palkkiota vastaan lapsen syntymän jälkeen toiselle pariskunnalle.

35 *Paradiso ja Campanelli v. Italia*, hakemusnumero 25358/12, ratkaistu 24.1.2017.

36 *A.M. v. Norja*, hakemusnro 30254/18, ratkaistu 24.3.2022.

37 *A.L. v. Ranska*, hakemusnro 13344/20, ratkaistu 7.4.2022.

Kummankin aiotun parin toinen osapuoli oli tunnustanut lapsen ennen lapsen syntymää eri kaupungeissa. Järjestely paljastui lapsen syntymän jälkeen sairaalan henkilökunnan ja sijaissynnyttäjän siskon avulla. Sijaissynnyttäjä ja toinen pariskunta saatettiin rikosoikeudelliseen vastuuseen. Lapsen vanhemmuutta koskeva asia tuli tuomioistuinkäsittelyyn lapsen biologisen isän kanteesta. Alin tuomioistuin määräsi oikeusgeneettisten tutkimusten jälkeen lapsen vanhemmuuden ja yksinhuoltajuuden biologiselle isälle asteittain tiivistyvin tapaamisoikeuksin. Lapsi oli tässä vaiheessa 4-vuotias. Toinen pariskunta valitti päätöksestä vedoten lapsen etuun ja sosiaalisen ympäristön pysyvyyteen. Kaikki ylemmät oikeusasteet kumosivat alimman tuomioistuimen päätöksen perustellen ratkaisuaan paitsi lapsen edulla, myös sillä, että koska Ranskan laki ei sallinut sijaissynnytyjärjestelyitä, sijaissynnytyjärjestelyyn perustuvalla vanhemmuudella ei voitu antaa oikeudellista suojaa. Kansallisen tuomioistuinprosessin päättyessä lapsi oli 6,5-vuotias. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin kuitenkin katsoi, että Ranska oli loukannut lapsen biologisen isän oikeutta yksityiselämän suojaan. Tuomioistuin perusteli ratkaisuaan sillä, että tuomioistuinmenettely oli kestänyt niin kauan, että asiaratkaisu lapsen vanhemmuutta koskevassa asiassa oli käytännössä ratkaistu tuomioistuinmenettelyn keston kautta. Ranskan valtio oli laiminlyönyt huolehtia huolellisuusveloitteensa toteuttamisesta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin kuitenkin korosti, ettei tätä toteamusta tulisi tulkita siten, että se kyseenalaistaisi Ranskan ylimpien tuomioistuinten arvion lapsen edun toteutumisesta tässä yksittäistapauksessa. Lapsi oli ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisun antamiseen aikaan täyttänyt 9 vuotta.

Euroopan ihmisoikeussopimusta ei ollut loukattu tapauksessa *D. ja muut v. Belgia* (8.7.2014)³⁸, jossa Belgia ei suostunut myöntämään Ukrainassa sijaissynnytyjärjestelyn tuloksena syntyneelle lapselle matkustusasiakirjoja hänen geneettiseen vanhemmuuteensa liittyvien epäselvyyksien vuoksi. Asian selvittely kesti yli kolme kuukautta, josta osan ajasta lapsi eli erossa aiotuista vanhemmistaan Ukrainassa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei pitänyt asian selvittelyyn kulunutta aikaa kohtuuttoman pitkänä ja katsoi, että aiotut vanhemmat olivat myös itse myötävaikuttaneet kielteisellä tavalla asian käsittelyn keston.

Suurin osa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa ratkaistuista sijaissynnytystä käsittelevistä tapauksista on koskenut vanhemmuuden vahvistamista Ranskassa. Ranska pyysi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelta neuvoa-antavaa lausuntoa aiotun äidin äitiyden vahvistamisesta. Ihmisoikeustuomioistuin antoi lausuntonsa 10. huhtikuuta 2019. Sen mukaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen nojalla jäsenvaltioilla ei ole velvollisuutta tunnustaa suoraan ulkomailla sijaissynnytyjärjestelyn johdosta annettuja syntymätodistuksia, jotka eivät vastaa biologista totuutta. Jos lapsi on syntynyt ulkomailla

38 *D. ja muut v. Belgia*, hakemusnumero 29176/13, ratkaistu 8.7.2014.

sijaissyntyysjärjestelyn avulla, missä on käytetty aiotun isän ja kolmannen tahon sukusoluja ja missä lapsen ja isän välinen oikeudellinen suhde on vahvistettu kansallisessa lainsäädännössä, lapsen oikeus yksityiselämän suojaan edellyttää, että kansallinen laki tarjoaa mahdollisuuden myös lapsen ja aiotun äidin oikeudellisen siteen vahvistamiseen. Oikeudellisen siteen vahvistaminen ei kuitenkaan vaadi ulkomaisen syntymätodistuksen tunnustamista, vaan oikeudellinen suhde voidaan vahvistaa esimerkiksi adoption kautta.³⁹ Tuomioistuin on sittemmin antanut saman sisältöisen ratkaisun tapauksissa *C ja E v. Ranska* (19.11.2019)⁴⁰ ja *D v. Ranska* (16.7.2020)⁴¹.

Adoption mahdollisuutta sivuttiin myös tapauksissa *Valdís Fjölnisdóttir ja muut v. Islanti* (18.5.2021)⁴² ja *D.B. ja muut v. Sveitsi* (22.11.2022)⁴³. Islantia koskevassa tapauksessa Islanti ei ollut tunnustanut yhdysvaltalaisen tuomioistuimen sijaissyntytystä koskevassa asiassa antamaa ratkaisua naisparin äitiydestä, koska kumpikaan naisista ei ollut synnyttänyt lasta eikä lapsella ollut geneettistä yhteyttä kumpaankaan aiotuista äideistä. Aviopari oli hakenut lapsen adoptiota yhdessä, mutta he peruivat yhteisadoptiota koskevan hakemuksen avioeron vuoksi. Lapsi oli kuitenkin sijoitettu naisparin perheeseen kasvatettavaksi ja eron jälkeen vuorotellen kummankin aiotun äidin luo, kunnes lapsen sijoituksesta tehtiin pysyvä päätös toisen hyväksi siten, että lapselle vahvistettiin tapaamisoikeus myös toiseen aiottuun äitiin. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei katsonut tilanteen loukkaavaan perhe-elämän suojaa. Se ei katsonut mainitun järjestelyn käytännössä häiritsevän perhe-elämän suojaa ottaen huomioon, että sijaissyntyysjärjestelyiden kieltämisellä ja niiden tunnustamatta jättämisellä tavoiteltiin oikeutettuja tarkoituksia. Tuomioistuin totesi myös, että kummallakin aiotuista äideistä olisi edelleen mahdollisuus adoptoida lapsi, vaikkakaan yhteisadoptio ei olisi enää mahdollinen, koska kummallakin oli jo uusi puoliso.⁴⁴ Sveitsiä koskevassa tapauksessa todettiin lapsen yksityiselämää koskeva loukkaus, koska Sveitsin lainsäädäntö ei ollut mahdollistanut vaihtoehtoista tapaa arvioida miesparin ei-geneettisen isän toista isyyttä ennen vuotta 2018, jolloin Sveitsin lainsäädäntö salli perheen sisäisen adoption samaa sukupuolta olevien välillä ja jolloin lapsi oli asunut miesparin perheessä jo 7 vuotta ja 8 kuukautta.

Eräs Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisema sijaissyntytystä koskeva tapaus koski samaa sukupuolta olevalle parille sijaissyntytyksen avulla Yhdysvalloissa syntyneen lapsen kansalaisuutta. Tuomioistuin kuitenkin jätti tapauksen tutkimatta, koska se

39 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin 10.4.2019.

40 *C ja E v. Ranska*, hakemusnumerot 1462/18 ja 17348/18, ratkaistu 19.11.2019.

41 *D v. Ranska*, hakemusnumero 11288/18, ratkaistu 16.7.2020.

42 *Valdís Fjölnisdóttir ja muut v. Islanti*, hakemusnro 71552/17, ratkaistu 18.5.2021.

43 *D.B. ja muut v. Sveitsi*, hakemusnot 58817/15 ja 58252/15, ratkaistu 22.11.2022.

44 *Valdís Fjölnisdóttir ja muut v. Islanti*, kappaleet 74 ja 75.

katsoi, että hakijat eivät olleet pystyneet näyttämään, että puolalaisten viranomaisten päätöksillä jättää Yhdysvalloissa annettu tuomioistuimen päätös tunnustamatta Puolassa olisi ollut konkreettista haitallista vaikutusta heidän yksityis- tai perhe-elämänsä suojaan, sillä perhe asui Israelissa ja Israel tunnusti perheenjäsenten väliset suhteet. Lapset eivät myöskään jääneet vaille kansalaisuutta, vaan lapsilla oli sekä Yhdysvaltojen että Israelin kansalaisuus.⁴⁵

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin antoi joulukuussa 2022 ratkaisun tapauksessa *K.K. ja muut v. Tanska* (6.12.2022)⁴⁶, joka liittyy perheen sisäisen adoption edellytysten tutkimiseen kaupallista sijaissynnytystä koskevissa tapauksissa. Tuomioistuimen käsiteltävänä olevassa asiassa tanskalainen nais-miespari oli saanut Ukrainassa kaksoset kaupallisen sijaissynnytysjärjestelyn kautta. Aiottu isä oli lasten geneettinen isä, ja hänet rekisteröitiin lasten oikeudelliseksi isäksi. Koska synnyttäjä on Tanskan lain mukaan aina lapsen oikeudellinen äiti, aiottua äitiä ei rekisteröity lasten äidiksi, koska hän ei ole synnyttänyt lapsia. Aiottua äitiä ei voitu myöskään hyväksyä lasten äidiksi perheen sisäisen adoption perusteella, koska aviopari oli maksanut sijaissynnytysjärjestelystä yli 32 000 euroa, josta osan oli saanut lapset synnyttänyt nainen. Aiotuille vanhemmille myönnettiin kuitenkin lasten yhteishuoltajuus. Tanskan korkein oikeus pysytti kielteisen adoptiopäätöksen yksittäistapauksessa, mutta totesi, että joissain tilanteissa adoptio saattaa olla tarpeen hyväksyä palkkiosta huolimatta, jos lapsen oikeusasema vakavasti vahingoittuisi siinä tapauksessa, että adoptiota ei sallittaisi. Korkeimman oikeuden näkemyksen mukaan lapset saattoivat edelleen asua ja olla avioparin yhteisesti huollettavina perheen yhteisessä kodissa, jossa he olivat asuneet jo 7 vuoden ajan. Perheen aikuisten yhteishuolto lapsiin nähden jatkuisi siinäkin tilanteessa, että lasten isä kuolisi tai aiotut vanhemmat eroaisivat. Lapsilla oli kyseisessä tapauksessa isältä Tanskan kansalaisuus, joten heillä oli oikeus asua Tanskassa, ja he saattoivat testamentilla periä äitipuolensa. Näin ollen korkein oikeus katsoi, että lasten perusoikeudet olivat tulleet riittävällä tavalla turvatuiksi.⁴⁷ Euroopan ihmisoikeustuomioistuin kuitenkin katsoi tilanteen rikkovan lasten oikeutta yksityiselämän suojaan. Tanskan ratkaisu oli ollut myöntää aiotulle äidille lasten huoltajuus, mutta ei vanhemmuutta, mikä oli ihmisoikeustuomioistuimen mukaan johtanut lasten epävarmaan asemaan esimerkiksi perintöasioissa. Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että vaikka Tanskalla oli perusteltu syy evätä adoptio, lapsen edun periaatteen tulee olla asiassa ensisijainen valtion yhteiskunnallisiin pyrkimyksiin nähden.

45 S. H. v. Puola, hakemusnumerot 56846/15 ja 56849/15, ratkaistu maaliskuussa 2019.

46 K. K. ja muut v. Tanska, hakemusnumero 25212/21, ratkaistu 6.12.2022.

47 Højesterets dom 16.11.2020, sag BS-47957/2019-HJR.

5.2.3 Yhdistyneet kansakunnat (YK)

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Yleissopimuksen 7 artiklan mukaan lapsi on rekisteröitävä heti syntymänsä jälkeen, ja hänellä on syntymästään lähtien oikeus nimeen ja kansalaisuuteen sekä mikäli mahdollista, oikeus tuntea vanhempansa ja olla heidän hoidettavanaan. Sopimusvaltiot takaavat näiden oikeuksien toteuttamisen kansallisen lainsäädäntönsä ja asiaankuuluviissa kansainvälisissä asiakirjoissa määriteltyjen velvoitteidensa mukaisesti etenkin silloin, kun lapsi muuten olisi kansalaisuudeton.

Yleissopimuksen 9 artiklan mukaan sopimusvaltiot takaavat, ettei lasta eroteta vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti paitsi, kun toimivaltaiset viranomaiset, joiden päätökset voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittaviksi, toteavat soveltuvien lakien ja menettelytapojen mukaisesti sen olevan lapsen edun mukaista. Tällainen päätös saattaa olla tarpeellinen erityistapauksessa, kuten lapsen vanhempien pahoinpidellessä tai laiminlyödessä lasta tai kun vanhemmat asuvat erillään ja on tehtävä päätös lapsen asuinpaikasta. Kaikille asianosaisille on annettava mahdollisuus edellä tarkoitetuissa toimissa osallistua asian käsittelyyn ja tuoda siinä julki näkökantansa.

Edelleen yleissopimuksen 35 artiklan mukaan sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarkoituksenmukaisiin kansallisiin sekä kahden- ja monenvälisiin toimenpiteisiin estääkseen lasten ryöstämisen, myynnin ja kauppaamisen missään tarkoituksessa ja muodossa.

Lisäksi yleissopimuksen 2 artiklan 2 kohdan mukaan sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarpeellisiin toimiin varmistaakseen, että lasta suojellaan kaikenlaiselta syrjinnältä ja rangaistukselta, jotka perustuvat hänen vanhempiensa, laillisten huoltajiensa tai muiden perheenjäsentensä asemaan, toimintaan, mielipiteisiin tai vakaumuksiin.

Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen (SopS 41/2012) valinnainen pöytäkirja lasten myynnistä, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta velvoittaa sopimusvaltiot kieltämään lasten myynnin, lapsiprostituution ja lapsipornografian pöytäkirjan määräysten mukaisesti. Pöytäkirjan 2 artiklan a kohdassa määritellään lapsen myynnin tarkoittavan mitä tahansa tekoa tai liiketointa, jolla henkilö tai henkilöryhmä luovuttaa lapsen toiselle palkkiota tai muuta vastiketta vastaan. YK:n lapsikauppaa ja lasten hyväksikäyttöä koskevan erityisraportoijan raportissa todetaan sijaissyntyysjärjestelyiden kansainvälisen sääntelyn puute ja kansallisten lainsäädäntöratkaisuiden runsas vaihtelu sääntelemättömästä tilasta hyvin yksityiskohtaiseen sääntelyyn. Kansallinen sääntely saattaa myös koostua hyvin erilaisista lopputulemista alkaen sijaissyntyysjärjestelyä koskevien sopimusten kieltämisestä kokonaan, sijaissyntytyksen sallimisesta vain ei-kaupallisessa muodossa tai sallien myös kaupalliset sijaissyntyysjärjestelyt. Raportin mukaan kansainvälinen kaupallinen

sijaissynnytystoiminta täyttää usein lapsikaupan kriteerit.⁴⁸ Raportoijan mukaan pelkäänsä lapsettomuudesta kärsivien tarpeiden tyydyttämistä ja kaupallisia intressejä palveleva toiminta ilman kansainvälistä sääntelyä vaarantaa lasten oikeudet.⁴⁹ Jopa Euroopan neuvoston jäsenvaltiot ovat asiassa niin eri linjoilla, että asiasta ei ole saavutettu yksimielisyyttä. Vaatimus siitä, että sellaisissa valtioissa, joissa sijaissynnytysjärjestelyt ovat sallittuja, hyväksytyt järjestelyt tulisi tunnustaa muualla ilman erillistä arviointia siitä, että järjestely täyttää kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet, sisältää riskin siitä, että vähemmistöön kuuluvien maiden salliva sääntely normalisoisi sellaiset kaupalliset sijaissynnytysjärjestelyt, jotka eivät täytä kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteita.⁵⁰ Kansainvälinen yksimielisyys tulisi kuitenkin saavuttaa ainakin yhdestä asiasta: kaikki valtiot ovat velvollisia kieltämään ja ennaltaehkäisemään lapsikauppaan yltävät sijaissynnytysjärjestelyt.⁵¹ Erityisraportoijan mukaan kaupalliset sijaissynnytysjärjestelyt täyttävät lapsikaupan kriteerit, jos sijaissynnyttäjä tai joku kolmas taho luovuttaa lapsen toiselle ”palkkiota tai muuta vastiketta vastaan”.⁵² Näin ollen kaupalliset järjestelyt voivat olla mahdollisia vain, jos sijaissynnyttäjä saa korvauksensa kokonaisuudessaan jo ennen lapsen luovuttamista aiotuille vanhemmille. Sijaissynnyttäjä ei myöskään voisi pyytää palauttamaan korvausta siinä tapauksessa, että hän päättäisi pitää lapsen.⁵³ Raportoijan mukaan pelkäänsä se, että sijaissynnyttäjälle maksettu korvaus nimetään korvaukseksi hänen raskautta ja synnytystä koskevasta palvelustaan, ei riitä poistamaan järjestelyyn liittyvää lapsikauppa-elementtiä, koska vallitsevat sijaissynnytysjärjestelyt asettavat korvauksen ehdoksi yleensä myös lapsen luovuttamisen aiotuille vanhemmille.⁵⁴ Erityisraportoijan mukaan yhdessä maassa toteutettuja sijaissynnytysjärjestelyitä ei myöskään tulisi automaattisesti tunnustaa toisessa maassa, vaan tunnustamisen yhteydessä tulisi huolellisesti arvioida alkuperämaassa toteutettu järjestely uudelleen. Aiottujen vanhempien kotimaassa tulisi arvioida lapsen syntymän jälkeinen lapsen etua koskeva arviointi, jolla turvataan lapsen oikeus identiteettiin ja hänen alkuperäänsä koskeviin tietoihin. Arvioinnin yhteydessä tulisi lisäksi tehdä itsenäinen arviointi vanhemmuudesta ja selvittää sijaissynnyttäjän kohtelu ja varmistaa hänen suostumuksensa lapsen luovuttamiseen lapsen syntymän jälkeen. Samalla tulisi kuitenkin varmistua siitä, että lapsi ei jää kansalaisuudettomaksi.⁵⁵

48 YK:n ihmisoikeusneuvosto 15.1.2018, s. 3.

49 Ibid., s. 4.

50 Ibid., s. 7.

51 Ibid., s. 7.

52 Ibid., s. 12 ja valinnainen pöytäkirja, 2 artiklan a kohta.

53 Ibid., s. 17.

54 Ibid., s. 17.

55 Ibid., s. 17.

Raportoijan mukaan myös ei-kaupalliset sijaissynnytysjärjestelyt voivat täyttää lapsikaupan kriteerit, koska kaupallisten ja ei-kaupallisten sijaissynnytysjärjestelyiden välinen rajanveto on usein hämärtynyt sijaissynnyttäjälle maksettavien kulukorvausten ja välityspalkkioiden vuoksi. Tuomioistuinten tai muiden viranomaisten tulisi edellyttää myös ei-kaupallisiksi järjestelyiksi luokitelluiden järjestelyjen osalta yksilöity luettelo sijaissynnyttäjälle maksetuista korvauksista ja arvioida niiden kohtuullisuutta, jotta voidaan sulkea pois lapsen luovuttamisesta maksettavan palkkion naamiointi kulukorvaukseksi. Välittäjätoimistojen olemassaolo voi sinällään olla merkki kaupallisesta sijaissynnytystoiminnasta. Kulukorvausten tai välittäjäpalkkioiden osalta tulee olla erityisen varuillaan, kun korvauksia maksetaan käyttäen avoimia kulunimikkeitä kuten ”kipu ja särky” tai ”ammattilliset palvelut”.⁵⁶ Erytysraportoijan raportin tiivistelmään on lisäksi koottu luettelo edellytyksistä, joiden katsotaan olevan välttämättömiä asianmukaisesti säännellylle kaupalliselle sijaissynnytysjärjestelmälle. Vaikka luettelo on kohdistettu kaupalliseen toimintaan, ovat monet luettelon edellytykset yhtä merkityksellisiä myös vain ei-kaupallisen sijaissynnytystoiminnan sallivissa järjestelmissä. Asianmukaisesti säänneltyyn sijaissynnytysjärjestelmään tulee sisältyä seuraavat elementit: 1) yksilöllinen lapsen edun arviointi, 2) aiottuja vanhempia koskeva asianmukainen kelpoisuusarviointi, 3) lapsen alkuperää koskevan tiedon mahdollistaminen lapselle, 4) sijaissynnytysjärjestelyn ennakoarviointi ennen sijaissynnyttäjän saattamista raskaaksi, 5) vanhemmuuteen ja lapsen huoltoon liittyvä arviointi lapsen syntymän jälkeen, 6) sijaissynnyttäjän asema äitinä ennen vanhemmuuden mahdollista siirtämistä, 7) tietoon perustuvan suostumuksen edellytys kaikissa terveyttä sekä liikku- mis- ja matkustusvapautta koskevissa kysymyksissä, mukaan lukien se, että suostumusedellytyksestä ei voi pätevästi luopua etukäteen, 8) sijaissynnytysjärjestelyn rahoittamiseen ja terveydenhoitopalveluihin liittyvien järjestelyiden asianmukainen sääntely, 9) välityspalveluiden tarkka sääntely. Valtioiden ei myöskään tulisi sallia sijaissynnytysjärjestelyitä koskevien sopimusten automaattista täytäntöönpanoa tai ennen syntymää annettujen vanhemmuuspäätösten tunnustamista, koska nämä edesauttavat lapsikauppaa koskevia käytäntöjä.⁵⁷

5.2.4 Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (CEDAW)

Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimus tuli Suomen osalta voimaan 4.10.1986 (SopS 67-68/1986). Sopimuksen tavoitteena on edistää yleismaailmallisten ihmisoikeuksien tasa-arvoista toteutumista naisten osalta kaikilla yhteiskunnan aloilla. Sopimus ei suoraan mainitse sijaissynnytyksiä, mutta se suojaa äitien ja raskaana olevien

⁵⁶ YK:n ihmisoikeusneuvosto 15.1.2018.

⁵⁷ Ibid., s. 18.

naisten oikeuksia. Sopimus velvoittaa jäsenvaltioita ryhtymään kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin estääkseen kaikenlaisen naisten kaupan ja naisten prostituutiosta hyötymisen (6 artikla), estääkseen naisten syrjinnän työelämässä avioliiton tai äitiyden perusteella (11 artikla) ja poistaakseen naisten syrjinnän kaikissa avioliittoon ja perhesuhteisiin liittyvissä asioissa (16 artikla). Sopimus velvoittaa sopimusvaltioita myös varmistamaan naisille asianmukaiset palvelut raskauden, synnytyksen ja synnytyksen jälkeisen kauden aikana (12 artikla).

5.2.5 Haagin kansainvälisen yksityisoikeuden konferenssi

Haagin kansainvälisen yksityisoikeuden konferenssi hyväksyi vuonna 1993 yleissopimuksen lasten suojelusta ja yhteistyöstä kansainvälisissä lapseksiottamisasioissa (ns. Haagin adoptiosopimus). Suomi on liittynyt yleissopimukseen vuonna 1997 (SopS 29/1997). Yleissopimuksen 4 artiklan mukaan lapseksiottaminen voidaan vahvistaa vain, jos lapsen alkuperävaltion toimivaltaiset viranomaiset ovat muun muassa varmistuneet siitä, että tarvittavia suostumuksia ei ole hankittu maksua tai minkäänlaista korvausta vastaan ja tapauksissa, joissa tarvitaan äidin suostumus, tämä suostumus on annettu vasta lapsen syntymän jälkeen.

Haagin kansainvälisen yksityisoikeuden konferenssissa on käynnissä sijaissyntytysjärjestelyitä koskeva hanke. Konferenssi päätti vuonna 2015 asettaa asiantuntijaryhmän, jonka tavoitteena oli laatia luonnokset kahdeksi kansainvälisyksityisoikeudellista sääntelyä sisältäväksi asiakirjaksi. Ensimmäinen asiakirja käsittelisi yleisesti oikeudelliseen vanhemmuuteen liittyviä kansainvälisyksityisoikeudellisia asiakohtia ja toinen asiakirja olisi ensimmäiseen liittyvä erillinen pöytäkirja kansainvälisen sijaissyntytysjärjestelyn tuloksena syntyneestä oikeudellisen vanhemmuudesta.

Asiantuntijaryhmä julkaisi marraskuussa 2022 hankkeen loppuraportin, jossa se luonnosteli kansainvälistä instrumenttia, joka sääntelisi sijaissyntytysjärjestelyn tuloksena syntyneen oikeudellisen vanhemmuuden tunnustamista sopimusvaltioissa. Asiantuntijaryhmä oli keskustellut, voisiko pöytäkirja säännellä muitakin sijaissyntytysjärjestelyyn liittyviä kysymyksiä, mutta piti vaihtoehdon toteuttamista hyvin vaikeana.⁵⁸ Asiantuntijaryhmän loppuraportin perusteella Haagin konferenssin yleisten asioiden neuvoston kokouksessa maaliskuussa 2023 kokous antoi valtuutuksen työryhmän perustamiseen, jonka tehtävänä oli ensisijaisesti yhden lainsäädäntöinstrumentin laatiminen oikeudellista vanhemmuutta

⁵⁸ Haagin kansainvälisen yksityisoikeuden konferenssi 2022, kohdat 87–92 s. 29–30.

koskeviksi kansainvälisen yksityisoikeuden säännöksiksi. Instrumentti kattaisi myös ne oikeudelliset vanhemmuudet, jotka ovat syntyneet kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden tuloksena.⁵⁹

5.2.6 Muu kansainvälinen materiaali

Kansainvälinen sosiaalipalveluiden järjestö ISS (The International Social Service) julkaisi vuonna 2021 niin kutsutut Veronan periaatteet sijaissynnytysjärjestelyllä syntyneen lapsen oikeuksien suojelemiseksi⁶⁰. Dokumentti sisältää 18 periaatetta, joiden tavoitteena on taata sijaissynnytysjärjestelyllä syntyneen lapsen edun ja oikeuksen turvaaminen. Periaatteiden on tarkoitettu toimivan tukena sijaissynnytysjärjestelyitä koskevan lainsäädännön kehittämisessä ja ne käsittelevät muun muassa sijaissynnytysjärjestelyllä syntyvän lapsen (periaatteet 2–4 ja 6), sijaissynnyttäjän (periaate 7), aiottujen vanhempien (periaate 8) ja geneettisen materiaalin luovuttajan (periaate 9) oikeuksia sekä oikeudellisen vanhemmuuden muodostamista (periaate 10) ja valtioiden välistä yhteistyötä sijaissynnytysasioissa (periaate 18). Periaatteiden muodostamisessa kuultiin yli sataa kansainvälistä asiantuntijaa, ja YK:n lapsen oikeuksien komitea on arvioinut niiden toimivan tärkeänä työkaluna sijaissynnytyksiä koskevan sääntelyn kehittämisessä.⁶¹ YK:n lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja myymiseen liittyvien asioiden erityisraportoiija on suositellut, että Veronan periaatteiden työstämistä tulisi jatkaa.⁶²

UNICEF julkaisi sijaissynnytysjärjestelyillä syntyneen lapsen oikeuksien suojelemista koskevan tiedoksiantonsa helmikuussa 2022.⁶³ UNICEFin mukaan sijaissynnytysjärjestelyt uhkaavat monien lapselle kuuluvien oikeuksien toteutumista, kuten lapsen oikeutta säilyttää henkilöllisyytensä (LOS 7 ja 8 artikla). UNICEF nostaa esiin muun muassa sijaissynnytysjärjestelyistä rekistereihin tallennettavien tietojen tärkeyden, jotta lapsen oikeus tuntea alkuperänsä toteutuisi. Lisäksi UNICEF kantaa huolta lapsien myymisestä ja ihmiskaupasta sijaissynnytysjärjestelyiden yhteydessä.⁶⁴

59 Kansainvälisen yksityisoikeuden konferenssin yleisten asioiden neuvoston pöytäkirja 15.3.2023. <https://assets.hcch.net/docs/5f9999b9-09a3-44a7-863d-1dddd4f9c6b8.pdf>

60 ISS 2021.

61 Ibid., s. 3.

62 Ibid., s. 8.

63 UNICEF 2022.

64 Ibid., s. 3.

Myös eurooppalainen ihmisten lisääntymiseen ja hedelmöityshoitoihin keskittynyt järjestö ESHRE (European Society of Human Reproduction and Embryology) on julkaissut listan sijaissynnytysjärjestelyitä koskevia eettisiä periaatteita vuonna 2005.⁶⁵ ESHRE katsoo, että sijaissynnytysjärjestely tulisi sallia, jos aiotut vanhemmat eivät voisi saada lasta muulla tavoin ja sijaissynnyttäjälle korvattaisiin ainoastaan sellainen raskauteen ja synnytykseen liittyvä terveydenhuolto, jota julkiset palvelut tai sairaskuluvakuutus eivät kata, sekä toteutuneet tulonmenetykset. ESHRE korostaa järjestelystä tehdyn ennakkosopimuksen sekä osapuolten yhteisymmärryksen tärkeyttä. Sijaissynnyttäjän tulisi järjestelyyn lähdetessä ymmärtää, että lapsi tulee mahdollisimman pian syntymänsä jälkeen luovuttaa aiotuille vanhemmille. Samoin aiottujen vanhempien pitäisi olla tietoisia, että heistä tulee jokaisen järjestelyllä syntyneen lapsen vanhempia riippumatta lasten terveydentilasta.⁶⁶ Lisäksi ESHRE suosittelee, että sekä sijaissynnytysjärjestelystä syntyneestä perheestä että sijaissynnyttäjistä ja hänen perheestään kerättäisiin tietoa pitkittäistutkimukseen, jolla selvitettäisiin järjestelyn vaikutuksia lapsiin.⁶⁷ ESHRE on vuonna 2014 julkaissut myös itsellisten aikuisten, nais- ja miesparien sekä transsukupuolisten hedelmöityshoitoja koskevan artikkelin, jossa se käsittelee sijaissynnyttäjien asemaa järjestelyissä.⁶⁸

5.3 Pohjoismaat

5.3.1 Ruotsi

Keinohedelmöitykseen perustuvat sijaissynnytysjärjestelyt ovat tällä hetkellä kiellettyjä kaikissa Pohjoismaissa. Vaikka Ruotsissa asiasta ei ole nimenomaista kieltoa, Ruotsin hedelmöityshoitoa koskeva lainsäädäntö ei salli sijaissynnytysjärjestelyiden toteuttamista ruotsalaisten klinikoiden avustuksella.⁶⁹ Yksityishenkilöiden kesken tehdyt sopimukset eivät ole sitovia eikä niitä voida panna täytäntöön viranomaisten avustuksella. Ruotsin vanhempainkaaren mukaan hedelmöityshoitojen tuloksena lapsen synnyttänyt nainen katsotaan äidiksi munasolun luovuttajasta riippumatta.⁷⁰

65 Shenfield – Pennings – Cohen – Devroey – de Wert – Tarlatzis 2005.

66 Ibid., s. 2706.

67 Ibid., s. 2707.

68 De Wert – Dondrop – Shenfield – Barri – Devroey – Diedrich – Tarlatzis – Provoost – Pennings 2014.

69 Lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m., 6 ja 7 luku. Ks. myös SOU 2016:11 s. 361.

70 Föräldrabalken (1949:381) 1:7 §.

Ruotsin valtakunnallinen lääkintäeettinen neuvosto (SMER) päätyi vuonna 2013 äänestyksen jälkeen näkemykseen, jonka mukaan ei-kaupalliset sijaissynnytysjärjestelyt voisivat olla tietyissä tilanteissa eettisesti perusteltuja. Vähemmistöön jääneen näkökannan mukaan sijaissynnytysjärjestelyitä ei tulisi sallia missään tilanteessa.⁷¹

Sijaissynnytyksen sallittavuutta pohdittiin Ruotsissa viimeksi vuonna 2016, jolloin julkaistiin laaja selvitys eri mahdollisuuksista laajentaa lapsettomuudesta kärsivien perheiden auttamismahdollisuuksia.⁷² Sijaissynnytysjärjestelyiden osalta toimeksianto oli rajattu ei-kaupallisten sijaissynnytysjärjestelyiden arviointiin, mutta selvityksessä käytiin läpi myös kaupallisiin sijaissynnytysjärjestelyihin liittyviä vaikutuksia. Selvityksessä arviointiin, että myös ei-kaupallisiin sijaissynnytysjärjestelyihin liittyvät riskit painavat edelleen selvästi enemmän kuin järjestelyihin liitetyt odotetut hyödyt. Sijaissynnytysjärjestelyistä kaivataan edelleen enemmän tietoa siitä, miten ne vaikuttavat järjestelyn tuloksena syntyneisiin lapsiin. Järjestelyihin liittyy riski sijaissynnyttäjinä toimivien naisten painostuksesta, riski järjestelyn muuntumisesta kaupalliseksi järjestelyksi ja riski naisten ruumiillisen itsemääräämisoikeuden kaventumisesta. Myös tasapainottelu eri osapuolten intressien huomioinnoksi on hyvin vaikeaa. Ongelmia tuottaisi tilanne, jossa lapsen synnyttänyt henkilö katuu ja haluaisi pitää lapsen. Ongelmia tuottaisi myös tilanne, jossa aiotut vanhemmat tai toinen heistä muuttaisi mieltään järjestelyn kuluessa. Selvityksessä pidettiin kuitenkin välttämättömänä, että jos ei-kaupalliset sijaissynnytysjärjestelyt selvityksen päätelmistä huolimatta sallittaisiin, tulisi joka tapauksessa säilyttää vallitseva sääntely siitä, että lapsen äiti on lähtökohtaisesti lapsen synnyttänyt henkilö.⁷³

Ruotsin korkein oikeus on kahdessa tapauksessa ottanut kantaa aiottua äitiä koskevan ulkomaisen tuomioistuimen päätöksen tunnustamiseen. Tapauksessa NJA 2019 s. 504 avopuolisot toivat Yhdysvalloista Ruotsiin sijaissynnytysjärjestelyn tuloksena syntyneen lapsen. Lapsen isyys vahvistettiin Ruotsissa aiotulle isälle ulkomaisen päätöksen perusteella. Parisuhde purkautui pian Ruotsiin paluun jälkeen ja lapsi asui aiotun äidin luona ilman, että hänellä oli oikeudellista suhdetta sosiaaliseen äitiinsä. Lapsen adoptio ei ollut mahdollinen, koska pari ei enää asunut yhdessä, eikä pelkän lapsen huoltoa koskevan päätöksen katsottu riittävän turvaamaan lapsen etua. Korkein oikeus päätyi tunnustamaan amerikkalaisen tuomioistuimen päätöksen ilman lainsäädännön tukea lapsen edun sitä vaatiessa. Tapauksessa NJA 2019 s. 969 Ruotsin korkein oikeus päätyi samanlaiseen

71 Statens medicinsk-etiska råd 2013. Lausunnossaan oikeusministeriölle kansainvälisiä perhesuhteita koskevan lain uudistamisesta vuonna 2021 SMER totesi, että neuvoston jäsenillä on edelleen erilaisia näkemyksiä ei-kaupallisista sijaissynnytysjärjestelyistä, mutta että neuvosto yksimielisesti vastustaa kaupallisia sijaissynnytysjärjestelyitä, Kts. Statens medicinsk-etiska råd 22.10.2021.

72 SOU 2016:11.

73 SOU 2016:11, s. 450–451.

ratkaisuun tilanteessa, jossa ruotsalainen aiottu äiti oli tuonut Ruotsiin yhdysvalloissa sijaissynnytysjärjestelyllä yksin saamansa lapsen, eikä lapsella ollut Ruotsissa toista vanhempaa tai laillista edustajaa. Lasta uhkasi palautus Yhdysvaltoihin ellei amerikkalaista tuomiota olisi tunnustettu. Nainen oli pyrkinyt adoptoimaan lapsen yksin, mutta hakemus oli hylätty.

Ruotsi uudisti kansainvälisiä vanhemmuussuhteita koskevan lainsäädäntönsä vuonna 2022.⁷⁴

5.3.2 Norja

Norjan bioteknologialain mukaan hedelmöitetty munasolu voidaan viedä vain naiseen, josta on tarkoitus tulla lapsen äiti. Norjassa hedelmöityshoidot eivät ole myöskään sallittuja siten, että hoidossa käytettäisiin samanaikaisesti sekä luovutettua munasolua, että luovutettua siittiötä.⁷⁵ Mainitut säännökset kieltävät hedelmöityshoitosten avulla aikaan saadut sijaissynnytysjärjestelyt Norjassa. Norjan lapsilain mukaan lapsen äiti on nainen, joka on synnyttänyt lapsen. Sopimus siitä, että joku synnyttää lapsen toiselle, ei ole sitova eikä sitä voida panna täytäntöön viranomaisten avustuksella.⁷⁶

Norjan bioteknologiatoimikunta otti viimeksi kantaa sijaissynnytysjärjestelyihin vuonna 2015, jolloin toimikunnan enemmistö suhtautui kaikkiin sijaissynnytysjärjestelyihin, myös ei-kaupallisiin, edelleen kriittisesti. Enemmistön mukaan sitoutuminen kaupallisiin sijaissynnytysjärjestelyihin tulisi lisäksi kriminalisoida. Sijaissynnytysjärjestelyiden tuloksena syntyneille lapsille tulisi tästä huolimatta varmistaa yhtäläiset oikeudet ja mahdollisuudet kuin muillekin lapsille.⁷⁷

Sekä Norjan kansallisissa tuomioistuimissa että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa (ks. edellä A.M. v. Norja, kappale 5.2.2) on käsitelty tapauksia, joissa ulkomailla sijaissynnytysjärjestelyiden avulla lapsen saaneet henkilöt ovat pyrkineet vahvistuttamaan vanhemmuuden aiotuille vanhemmille Norjassa.

74 Kts. SFS 2022:1322 Lag om ändring i lagen (1985:367) om internationella faderskapsfrågor ja SOU 2021:56.

75 Lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven) 2:15 §.

76 Lov om barn og foreldre (barnelova) 2:2 §.

77 Bioteknologirådet 20.5.2015.

5.3.3 Tanska

Tanskan hedelmöityshoitoja koskevan lain säädännön mukaan sijaissynnytysjärjestelyt on kielletty siten, että hedelmöityshoitoja ei saa antaa naiselle, joka on hakeutunut hoitoihin toimiakseen sijaissynnyttäjänä. Kiellon vastainen toiminta on kriminalisoitu.⁷⁸ Tanskan lapsilain mukaan nainen, joka synnyttää hedelmöityshoitojen tuloksena syntyneen lapsen, on lapsen äiti. Sijaissynnytysjärjestelystä tehdyt sopimukset ovat pätemättömiä.⁷⁹ Tanskan adoptiolain säännökset kieltävät kaupalliset järjestelyt sekä sijaissynnyttäjien välityksen ja mainonnan.⁸⁰

Tanskassa on viime aikoina herättänyt keskustelua Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen marraskuussa 2022 antama ratkaisu *K.K. ja muut v. Tanska* (ks. tarkemmin luku 5.2.2), jossa Tanskan katsottiin loukanneen kaksoslasten oikeutta yksityiselämän suojaan, kun Tanska oli hylännyt aiotun äidin perheen sisäistä adoptiota koskevan hakemuksen sillä perusteella, että kyseessä oli ollut kaupallinen sijaissynnytysjärjestely. Tapauksen johdosta on Tanskassa on ryhdytty valmistelemaan adoptiolainsäädännön muutosta, joka ottaisi huomioon kyseisen ratkaisun. Tanskan parlamentti on lisäksi vuonna 2022 hyväksynyt kansalaisaloitteen, jonka pohjalta parlamentti antoi hallitukselle toimeksiannon 1) valmistella lainsäädäntöä, joka sallii vanhemmuuden vahvistamisen ei-kaupallisen sijaissynnytysjärjestelyn perusteella ja 2) perustaa asiantuntijaryhmä, jonka tehtävänä on luonnostella lainsäädäntöä, jonka tavoitteena on vanhemmuuden vahvistaminen kaupallisen sijaissynnytysjärjestelyn perusteella, ottaen samalla huomioon naisten ja lasten oikeudet. Asiantuntijaryhmän tuli alun perin saada työnsä valmiiksi vuoden 2022 loppuun mennessä, mutta hankkeen valmistumisaikataulua on lykätty kesään 2023. Molempiin toimeksiantoihin tuli sisältyä myös miesparien mahdollisuus vanhemmuuteen.

Tanskan valtakunnallinen eettinen neuvosto otti sijaissynnytystä koskevan teeman uudelleen käsiteltäväksi ja antoi lausuntonsa asiassa tammikuussa 2023.⁸¹ Neuvosto oli ottanut viimeksi kantaa sijaissynnytyksiin vuonna 2013 käsitellessään ihmisen sukusolujen ja elinten kauppaa sekä sijaissynnytysjärjestelyitä.⁸² Kaikki neuvoston jäsenet katsoivat tuolloin, että kaupalliset sijaissynnytysjärjestelyt ovat eettisesti ongelmallisia. Neuvoston enemmistö piti tuolloin kuitenkin perusteltuna, että tutkittaisiin tarkemmin ei-kaupallisten sijaissynnytysjärjestelyiden tarjoamia mahdollisuuksia lapsettomien parien auttamiseksi.⁸³

78 Lov on assisteret reproduktion i forbindelse med behandling, diagnostik og forskning m.v., 13 ja 29 §.

79 Børneloven 30 ja 31 §.

80 Adoptionsloven 15 ja 33 §.

81 Det Etske Råd 24.1.2023.

82 Det Etske Råd 2013.

83 Ibid., s. 24.

Tanskan eettinen neuvosto katsoo yksimielisesti edelleen, että kaupalliset sijaissynnytysjärjestelyt ovat eettisesti ongelmallisia ja että nykyiset tätä koskevat rajoitukset tulisi säilyttää. Lähes kaikki eettisen neuvoston jäsenistä katsovat kuitenkin, että ei-kaupallisia sijaissynnytysjärjestelyitä koskevaa sääntelyä tulisi joltain osin muuttaa. Suurin yksimielisyys koskee terveydenhuoltohenkilöstön mahdollisuutta osallistua sijaissynnytysjärjestelyn toteuttamiseen (15 jäsentä 16 jäsenestä). Yhden jäsenen mielestä nykyinen rajoittava sääntely tulisi säilyttää myös ei-kaupallisten järjestelyiden osalta.

5.3.4 Islanti

Islannissa hedelmöityshoitoihin perustuvat sijaissynnytysjärjestelyt on nimenomaisesti kielletty.⁸⁴ Hedelmöityshoitojen tuloksena syntyneen lapsen synnyttänyt nainen on Islannin lapsilain mukaan lapsen äiti.⁸⁵ Islannista oli kuitenkin vähällä tulla ensimmäinen sijaissynnytysjärjestelyt salliva maa 2010-luvun puolivälissä, kun Islannin hallitus antoi Islannin parlamentin käsiteltäväksi hallituksen esityksen ei-kaupalliset sijaissynnytysjärjestelyt sallivaksi lainsäädännöksi. Ehdotus sai kuitenkin paljon kriittistä palautetta ja ehdotuksen parlamenttikäsittely viivästyi. Ennen ehdotuksen eduskuntakäsittelyn päättymistä Islannin hallitus erosi ja asian käsittely keskeytettiin. Seuraavat hallitukset eivät ole tuoneet ehdotusta uudelleen parlamentin käsiteltäväksi.⁸⁶

Islannin ehdotus tarjoaa kuitenkin tähän mennessä ainoan Pohjoismaisen mallin mahdollisen sijaissynnytystä koskevaksi lainsäädännöksi. Lapsen edun varmistamista sekä sukupuolten, seksuaalivähemmistöjen ja taloudellista yhdenvertaisuutta tavoitteleva malli perustuu ei-kaupallisuuden periaatteeseen ja vahvaan viranomaisten etukäteisvalvontaan, jossa tuomioistuinten osallisuus olisi rajattu riitatilanteisiin. On vaikea ennustaa, olisivatko lainsäädännön yksityiskohdat radikaalisti muuttuneet, jos parlamentti olisi ehtinyt hyväksyä muutetun ehdotuksen vuonna 2016, koska ehdotus sai osakseen myös voimakasta vastustusta. Ehdotusta vastustavien tahojen pääargumentit koskivat huolta lapsen edusta, kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden mahdollista kasvua, järjestelyiden luisumista kaupalliseen suuntaan ja naisten haavoittuvaa asemaa, joka saattaisi johtaa naisten hyväksikäyttöön ja esineellistämiseen.⁸⁷

84 Act on Artificial Fertilisation, 5 §.

85 Act on Children, 6 §.

86 Friðriksdóttir 2019.

87 Friðriksdóttir 2019, s. 263.

5.4 Muu Eurooppa

5.4.1 Ranska

Kaikki sijaissynnytysjärjestelyt ovat kiellettyjä Ranskassa riippumatta siitä, ovatko ne kaupallisia vai ei-kaupallisia, Ranskassa vai ulkomailla toteutettuja tai ovatko toinen tai molemmat aiotuista vanhemmista myös lapsen biologisia vanhempia. Sijaissynnytysjärjestelyiden katsotaan olevan Ranskan yleisen oikeusjärjestyksen vastaisia ja järjestelyitä koskevat sopimukset pätemättömiä, sillä ihmistä ei tule kohdella hyödykkeenä lasta toivovien aikuisten ja sijaissynnyttäjän kesken. Lapsen asema ei voi myöskään perustua yksinomaan yksilöiden välisiin sopimuksiin. Kiellon tavoitteena on lisäksi suojella lasta psykologisilta riskeiltä sekä sijaissynnyttäjää hyväksikäytöltä. Myös sijaissynnyttäjien välittäjäorganisaatioiden tarkoituksen katsotaan olevan laitton ja nämä organisaatiot on määrätty vuonna 1991 korkeimman oikeuden päätöksellä purettaviksi.⁸⁸

Sijaissynnytysjärjestelyt eivät Ranskassa vaikuta vanhemmuuden määräytymiseen. Lapsen synnyttävä henkilö on aina lapsen äiti ja jos hän on avioliitossa, hänen aviopuolisotaan tulee lapsen toinen vanhempi riippumatta siitä, onko lapsi saanut alkunsa aiottujen vanhempien tai jommankumman aiotun vanhemman sukusoluista. Aiottua isyyttä ei siis tällaisessa tapauksessa voida vahvistaa edes siinä tapauksessa, että aiottu isä olisi myös lapsen biologinen isä.⁸⁹ Sekä kaupalliset että ei-kaupalliset sijaissynnytysjärjestelyt ovat Ranskassa myös monelta osin rikosoikeudellisesti rangaistavia. Välitystoiminta, sukuase- man vääristely, lapsen hylkäämiseen yllyttäminen ja kiellettyjen hedelmöityshoitujen tarjoaminen ovat kaikki erikseen rangaistavia tekoja. Käytännössä syytteitä kuitenkin nostetaan harvoin ja tuomiot ovat yleensä sakkoja tai ehdollisia vankeusrangaistuksia.⁹⁰

Oikeusjärjestelmän kielteinen suhtautuminen ei ole estänyt ranskalaisia hakeutumasta sijaissynnytysjärjestelyihin ulkomailla. Epävirallisten arvioiden mukaan vuosittain noin 200 lasta syntyy ulkomailla sijaissynnytysjärjestelyn avulla aiotuille vanhemmille, jotka ovat Ranskan kansalaisia.⁹¹ Kansainväliset sijaissynnytysjärjestelyt ovat aiheuttaneet Ranskassa monta kiisteltyä oikeustapausta, joita on selvitelty Euroopan ihmisoikeustuomioistui- messa saakka, kun Ranskan rekisteriviranomaiset ja tuomioistuinlaitos ovat kieltäytyneet kirjaamasta lasten vanhemmuutta koskevia rekisteritietoja ulkomaisten asiakirjojen perusteella ranskalaisiin rekistereihin. Ranskan tuomioistuinlaitos on jopa todennut, että koska

88 Pintens 2019.

89 Ibid., s. 19.

90 Ibid., s. 20–21.

91 Pintens 2019, s. 21.

ulkomaiset syntymätodistukset täyttävät petoksen tunnusmerkit, edes lapsen biologista isää ei ole voitu rekisteröidä näiden asiakirjojen perusteella, eikä lapsen edulle tai muille oikeuksille ole voitu antaa asiassa merkitystä.⁹²

Ranskalle kielteisten Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätösten⁹³ jälkeen Ranskan viranomaisten suhtautuminen kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden tuloksena syntyneisiin lapsiin on muuttunut. Nykyisin Ranskassa tunnustetaan lapsen biologisen isän asema ulkomaisten syntymätodistusten ja tätä tukevan DNA-tutkimuksen nojalla. Myös suhtautumisessa aiotun äidin asemaan on nähtävissä muutosta. Vaikka aiottua äitiä ei voida tunnustaa lapsen synnyttäneeksi äidiksi ulkomaisen syntymätodistuksen tai tuomioistuimen päätöksen perusteella, on Ranskastakin jo esimerkkejä siitä, että matkustusasiakirjoja koskevia hakemuksia ja perheen sisäisiä adoptioita on voitu hyväksyä lapsen edun mukaisina siitä huolimatta, että viranomaisten tiedossa on ollut, että lapsi on syntynyt sijaissynnytysjärjestelyn tuloksena ulkomailla.⁹⁴

Sijaissynnytysjärjestelyt ovat viimeaikaisesta kehityksestä huolimatta edelleen kansallisesti kiellettyjä Ranskassa eikä tiedossa ole, että tältä osin olisi odotettavissa nopeaa muutosta. Kansalaisten näkemys sijaissynnytyksistä on kuitenkin muutoksessa. Vuonna 2017 tehty kyselytutkimus osoittaa, että 64 prosenttia vastanneista kannattaa sijaissynnytysjärjestelyitä, mutta vain 18 prosenttia kaikissa tapauksissa. Vastanneista 46 prosenttia hyväksyisi sijaissynnytysjärjestelyn vain lääketieteellisistä syistä.⁹⁵

5.4.2 Saksa

Sijaissynnytysjärjestelyt ovat Saksassa kiellettyjä ensisijaisesti hedelmöityshoitoja koskevan lainsäädännön⁹⁶ ja adoptiovälitystoimistojen toiminnan kieltävän lainsäädännön⁹⁷ kautta. Adoptiovälitystoiminnan katsotaan kattavan myös sijaissynnytysjärjestelyt, eikä välitystoimintaa koskeva kieltö tee eroa kaupallisten ja ei-kaupallisten järjestelyiden välille. Useat sijaissynnytykseen liittyvät toimenpiteet, kuten alkioiden siirtäminen

92 Ibid., s. 21–23.

93 Kts. luku 5.2.2.

94 Pintens 2019, s. 27–32.

95 Ibid., s. 18.

96 Embryonenschutzgesetz.

97 Adoptionsvermittlungsgesetz.

sijaissyntyttäjään, ovat Saksassa rikosoikeudellisesti rangaistavia. Niistä voidaan kuitenkin syyttää ainoastaan terveydenhuollon henkilökuntaa. Aiottuja vanhempia tai sijaissyntyttäjää vastaan ei voida nostaa syytteitä.⁹⁸

Yksityisten henkilöiden välisiä järjestelyitä, joissa ei ole käytetty hedelmöityshoitotekniikoita, ei ole Saksassa erikseen kriminalisoitu. Yksityisten väliset sopimukset sijaissyntytyjärjestelyistä eivät toisaalta saa myöskään lainsäädännön tukea eikä niitä siten voi täytäntöönpanna tuomioistuimessa. Sijaissyntyttäjää ei voi ennen lapsen syntymää pätevästi sopimuksella sitoutua luopumaan synnyttämästään lapsesta.⁹⁹

Saksan oikeudellista vanhemmuutta koskevan sääntelyn mukaan lapsen äiti on se nainen, joka on synnyttänyt lapsen riippumatta siitä, kuka on lapsen geneettinen tai aiottu äiti.¹⁰⁰ Lapsen isä on ensisijaisesti synnyttäneen äidin aviomies. Jos synnyttänyt äiti ei ole naimisissa, lapsen isä on henkilö, joka tunnustaa lapsen omakseen ja jonka tunnustuksen synnyttänyt äiti hyväksyy. Sijaissyntytyjärjestelyissä aiottu isä siis voi tunnustaa lapsen omakseen ja siten saada lapsen oikeudellisen vanhemmuuden riippumatta siitä, onko hän myös lapsen geneettinen isä vai ei. Isyyden tunnustamisen voi tehdä jo ennen lapsen syntymää. Ainoa keino saada sijaissyntytyjärjestelyllä Saksassa syntyneen lapsen oikeudellinen vanhemmuus molemmille aiotuille vanhemmille on adoptio.¹⁰¹

Saksan liittovaltion oikeus antoi vuonna 2014 ratkaisun, jonka mukaan, jos sijaissyntytyksestä vieraassa valtiossa on sen valtion oikeusjärjestyksen mukainen tuomioistuimen päätös, toinen aiotuista vanhemmista on lapsen geneettinen vanhempi, ja sijaissyntyty ja lapsen luovuttaminen aiotuille vanhemmille on tapahtunut vapaaehtoisesti, ei ole yleisestä oikeusjärjestyksestä johtuvia esteitä tunnustaa lapsen molemmat vanhemmat tuomioistuimen ratkaisun mukaisesti.¹⁰² Keskeisimpänä ratkaisuperusteena asiassa oli lapsen etu ja se, että on lapsen etu, että hänellä on kaksi vanhempaa. Jos sijaissyntytyjärjestelystä ei ole kyseisen maan tuomioistuimen ratkaisua, asia ratkeaa sen mukaan, minkä maan laki katsotaan olevan lapsen asuinpaikan laki. Jos lapsen pääsyyllä Saksaan heti syntymänsä jälkeen ei ole estettä, sovellettavaksi tulee Saksan laki ja lapsen vanhemmuus määräytyy Saksan kansallisen lainsäädännön mukaisesti vain adoption kautta. Jos taas lapsi joutuu oleskelemaan syntymämaassa niin pitkään, että lapsen asuinpaikaksi muodostuu tuon maan laki ja tuon maan lainsäädäntö sallii sijaissyntytyjärjestelyt, lapsen vanhemmuuden määräytymiseen voidaan soveltaa lapsen alkuperämaan lakia.¹⁰³

98 Dutta 2019, s. 36.

99 Ibid., s. 36–38.

100 Bürgerliches Gesetzbuch BGB § 1591.

101 Dutta 2019, s. 40–42.

102 Saksan korkeimman oikeuden ratkaisu XII ZB 463/13.

103 Klinkhammer 2019, s. 57–58.

5.4.3 Espanja

Espanjan lainsäädännöstä ei löydy nimenomaista sijaissynnytysjärjestelyiden kieltoa, mutta sijaissynnytysjärjestelyjen katsotaan kuuluvan kiellettyjen keinotekoisien lisääntymisteknologioiden (artificial reproduction technologies, ART) piiriin. Vuoden 2006 hedelmöityshoitolaian perusteella sijaissynnytystä koskevat sopimukset eivät ole täytännönpanokelpoisia. Espanjan lainsäädännön mukaan lapsen synnyttänyt henkilö on lapsen oikeudellinen äiti ja äidin mahdollinen aviopuoliso lapsen oikeudellinen isä. Jos lapsi syntyy avioliiton ulkopuolella, lapsen oikeudellinen isä on isyyden tunnustanut henkilö.¹⁰⁴

Espanjassa ei kuitenkaan ole nimenomaisia kriminalisointisäännöksiä tai hallinnollisia sanktioita sijaissynnytysjärjestelyihin liittyen. Jos espanjalainen hedelmöityshoitoklinikka toteuttaisi sijaissynnytysjärjestelyitä, siihen sisältyy kuitenkin riski toimiluvan menettämisestä ja sakkorangaistuksesta. Yksityisiin toimijoihin saattaisi tulla sovellettavaksi yleisempi kriminalisointi, joka koskee toisen synnyttämän lapsen äitinä tai vanhempana esiintymistä. Vuodelta 2018 on oikeustapausta, jossa yksityiset toimijat (miespari ja sijaissynnyttäjä, joka vuokrasi kohtunsa 10 000 euron hinnasta) pidätettiin ja synnytetty lapsi otettiin huostaan.¹⁰⁵

Espanjan kansalaiset hakeutuvat entistä enemmän ulkomaisten sijaissynnytysjärjestelyiden piiriin. Arvioiden mukaan noin 975 lasta syntyi sijaissynnytysjärjestelyiden tuloksena espanjalaisille aiotuille vanhemmille Yhdysvalloissa vuosien 2010 ja 2016 välisenä aikana.¹⁰⁶ Nykyisin Espanja tunnustaa käytännössä lähes kaikki ulkomaiset sijaissynnytysjärjestelyistä syntyneet vanhemmuudet, vaikka lainsäädäntöä asiasta ei ole. Vuonna 2010 Espanjan oikeusministeriön alainen väestörekisteristä vastaava hallintoviranomainen julkaisi päätöksen koskien espanjalaisille aiotuille vanhemmille ulkomaisella sijaissynnytysjärjestelyllä syntyneiden vanhemmuuksien rekisteröimistä Espanjassa¹⁰⁷. Päätöksen mukaan rekisteröinti edellyttää, että toinen aiotuista vanhemmista on Espanjan kansalainen ja aiotut vanhemmat on tuomioistuimen päätöksellä vahvistettu oikeudellisiksi vanhemmiksi lapsen syntymävaltiossa. Päätöstä on sen julkaisun jälkeen sovellettu laajasti Espanjan tuomioistuimissa ja hallintoviranomaisissa.¹⁰⁸

104 Amoros 2019, s. 62.

105 Amoros 2019, s. 67 alaviite 29.

106 Ibid., s. 61.

107 Ministerio de Justicia 7.10.2010.

108 Amoros 2019, s. 73.

5.4.4 Portugali

Portugalissa tehtiin vuonna 2016 lisäys hedelmöityshoitolakiin, jolla sallittiin sijaissyntyjärjestelyt tietyin ehdoin. Muutos tuli voimaan elokuussa 2017. Aiottujen vanhempien ja sijaissyntyttäjän tuli hakea lupaa järjestelylle yhteisellä ennakkohakemuksella, joka osoitettiin valtakunnalliselle hedelmöityshoitoneuvostolle. Neuvosto kuuli kansallista lääkärijärjestöä kunkin hakemuksen osalta ennen yksittäisen päätöksen tekemistä. Sijaissyntyjärjestelyä oli mahdollisuus hakea vain viimesijaisena keinona, jos naisella ei ollut kohtua tai hän oli kokenut sellaisen sairauden tai vamman, joka estää raskauden. Sijaissyntyjärjestely oli mahdollista aiotuille vanhemmille, jotka ovat mies-naispari tai naispari, mutta ei miespareille. Aiottujen vanhempien enimmäisiän tuli olla 50 vuotta (nainen) tai 60 vuotta (mies). Ikärajoja perusteltiin lapsen edulla. Sijaissyntyttäjän enimmäisikä oli 45 vuotta, tai, jos hän oli aiotun äidin äiti tai sisar, 50 vuotta. Sijaissyntyttäjän oli siis sallittua olla sukua aiotuille vanhemmille, mutta hän ei saanut olla taloudellisessa riippuvuussuhteessa kumpaankaan aiottuun vanhempaan. Alkion hedelmöittämisessä käytetyistä sukusoluista ainakin toisen tuli tulla aiotuilta vanhemmilta eikä sijaissyntyttäjällä saanut luovuttaa munasoluaan lapsen aikaansaamiseksi. Sijaissyntyttäjälle taattiin täydellinen anonymiteetti. Sijaissyntyjärjestelystä ei saanut pyytää eikä maksaa palkkiota. Vain todelliset sairauskulut ja matkakustannukset oli sallittua korvata. Sijaissyntyssopimus tuli tehdä kirjallisesti. Tätä varten luotiin mallisopimus, jota voitiin täydentää vain sellaisilla sopimusehdoilla, jotka eivät rikkoneet lainsäädännön peruseriaatteita.¹⁰⁹

Vuonna 2018 Portugalin perustuslakituomioistuin katsoi, että hedelmöityshoitolakiin kaksi vuotta aiemmin tehty lisäys oli suurimmilta osin maan perustuslain vastainen. Perustuslakituomioistuin piti perustuslain kannalta ongelmallisena, että lisäys ei sisältänyt tarkkoja vaatimuksia sijaissyntyjärjestelystä tehdylle sopimukselle eikä kriteereitä, joiden perusteella valtakunnallinen hedelmöityshoitoneuvosto voi hyväksyä tai hylätä järjestelystä tehdyn hakemuksen. Perustuslakituomioistuin kiinnitti huomiota myös siihen, ettei uusi laki sisältänyt sijaissyntyttäjälle mahdollisuutta perua suostumustaan järjestelyyn hedelmöityshoitotojen alettua. Tuomioistuin piti tärkeänä, että sijaissyntyttäjällä tulisi olla oikeus perua suostumuksensa siihen saakka, kunnes hän luovuttaa lapsen aiotuille vanhemmille. Perustuslakituomioistuin siis hylkäsi periaatteen, jonka mukaan aiotut vanhemmat olisivat sijaissyntyjärjestelyllä syntyneen lapsen oikeudellisia vanhempia heti syntymästä. Tuomioistuimen mukaan oikeudellinen vanhemmuus voidaan perustaa vasta sitten, kun lapsi on luovutettu aiotuille vanhemmille. Lisäksi perustuslakituomioistuin kiinnitti huomiota siihen, että jos sijaissyntytyistä koskeva sopimus todettaisiin myöhemmin pätemättömäksi, jäi lain perusteella epäselväksi, kuka olisi lapsen oikeudellinen vanhempi.

109 Pedro 2019, s. 231–235.

Tuomioistuin totesi myös, että lapsen oikeus tietää alkuperänsä on merkittävämpi oikeus kuin sijaissynnyttäjän oikeus anonymiteettiin. Lapsella tulisi olla oikeus saada tietoja geneettisten vanhempien lisäksi myös sijaissynnyttäjästään.¹¹⁰

Lakimuutos ehti olla voimassa yhdeksän kuukautta, jona aikana hedelmöityshoitoneuvosto vastaanotti yhdeksän sijaissynnytysjärjestelyitä koskevaa hakemusta. Kaksi hakemuksista hyväksyttiin, yksi vedettiin pois ja seitsemän jäi odottamaan neuvoston ratkaisua. Lisäksi neuvosto vastaanotti noin sata ennakoilmoitusta, joista noin puolet tuli Portugalin ulkopuolelta.¹¹¹ Perustuslakituomioistuimen ratkaisun jälkeen hedelmöityshoitoneuvosto päätti jättää käsittelemättä seitsemän kesken olevaa hakemusta.¹¹²

Marraskuussa 2021 Portugalin parlamentti hyväksyi hedelmöityshoitolakiin uuden sijaissynnytysjärjestelyitä koskevan lisäyksen, jossa on otettu huomioon perustuslakituomioistuimen vuoden 2018 huomiot. Uuden lainsäädännön mukaan sijaissynnyttäjän tulee olla jo vähintään yhden lapsen äiti ennen sijaissynnytysjärjestelyyn ryhtymistä. Parlamentti pysytti kiellon merkitä rekisteriin tieto henkilön syntymisestä sijaissynnytysjärjestelyllä, mutta takasi sijaissynnytysjärjestelyllä syntyneelle henkilölle oikeuden saada tietoja geneettisistä vanhemmistaan ja sijaissynnyttäjästään esimerkiksi geeniperimää koskevia tietoja ja avioliittoa varten. Uusi lisäys sisältää lisäksi tarkat kriteerit sijaissynnytysjärjestelyitä koskeville sopimuksille. Hyväksytyä sijaissynnytysjärjestelyä koskevaa sopimusta ei voi uuden lainsäädännön mukaan julistaa jälkikäteen pätemättömäksi, mikä parantaa oikeusvarmuutta. Lisäksi sijaissynnyttäjällä on oikeus vetäytyä sijaissynnytysjärjestelyä koskevasta sopimuksesta lapsen syntymän rekisteröintiin saakka eli vähintään 20 päivää lapsen syntymän jälkeen. Aiotut vanhemmat voivat siis saada oikeudellisen vanhemmuuden aikaisintaan 20 päivää lapsen syntymän jälkeen. Lainsäädäntö antaa huomattavaa valtaa sijaissynnyttäjälle, joka voi päättää pitää synnyttämänsä lapsen siitä huolimatta, että aiotuista vanhemmista vähintään toinen on lapsen geneettinen vanhempi.¹¹³

5.4.5 Kreikka

Kreikassa sijaissynnytykset ovat olleet sallittuja jo vuodesta 2002. Sijaissynnytysjärjestelylle on haettava tuomioistuimen hyväksyntä ennen alkion viemistä synnyttäjän kohtuun. Periaatteessa Kreikan järjestelmä sallii vain ei-kaupalliset sijaissynnytysjärjestelyt. Raskauden aikaansaamiseksi, raskauden aikana ja raskauden jälkeen aiheutuneiden kulujen korvausta

110 Pedro 2019, s. 235–237.

111 Neves 2022, s. 67.

112 Ibid., s. 69.

113 Neves 2022, s. 69–71.

ei katsota palkkioiksi. Lisäksi synnyttäjä voi saada korvauksen raskauden aiheuttamista todellisista tai oletetuista ansionmenetyksistä. Korvaukset eivät kuitenkaan saa ylittää 10 000 euroa. Tästä huolimatta useat tieteelliset ja journalistiset lähteet raportoivat, että Kreikassa maksetaan sijaissynnytyksistä epävirallisia palkkioita. Journalististen lähteiden mukaan sijaissynnyttäjää saattaa saada korvauksena palveluistaan 20 000 – 40 000 euroa.¹¹⁴

Kreikkalaisessa järjestelyssä lapsen äitinä pidetään aiottua äitiä jo lapsen syntyessä, jos järjestelylle on tuomioistuimen hyväksyntä. Lapsen isyys määräytyy äidin siviilisäädyn ja hedelmöityshoitosuostumuksen perusteella. Lapsi ei saa tietoa synnyttäjästään muuta kautta kuin tuomioistuimen päätöksestä, koska Kreikassa on vallalla periaate, jonka mukaan lapsen sosiaaliselle perheelle annetaan enemmän painoarvoa kuin lapsen oikeudelle tietää alkuperänsä. Sijaissynnyttäjälle ei ole asetettu muita oikeudellisia ehtoja kuin se, että hänen tulee olla sellaisessa fyysisessä ja psykologisessa kunnossa, että hän pystyy synnyttämään lapsen. Kunto todistetaan lääkärintodistuksella. Vuonna 2017 laaditun eettisen julistuksen mukaan sijaissynnyttäjän tulisi kuitenkin olla 25–45-vuotias ja hänellä tulisi olla entuudestaan ainakin yksi lapsi. Sijaissynnyttäjän siviilisäädyllä ei ole merkitystä, mutta jos hän on avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa, myös hänen puolisonsa tulee suostua järjestelyyn. Kreikkalaisten tuomioistuinpäätösten perusteella tehdyntutkimuksen mukaan sijaissynnyttäjien keski-ikä oli lähes 35 vuotta. Puolet heistä oli avioliitossa ja yli puolella sijaissynnyttäjistä oli omia lapsia. Noin kaksi kolmasosaa sijaissynnyttäjistä oli kotoisin muualta kuin Kreikasta, lähinnä Itä-Euroopan maista. Noin neljäsosassa tapauksista sijaissynnyttäjä oli aiotun äidin sukulainen (useimmiten äiti tai tytär), puolessa tapauksista sijaissynnyttäjä oli aiotun äidin läheinen ystävä tai hän oli ollut aiemmin työsuhteessa aiotun äidin kotitaloudessa.¹¹⁵

Aiottujen vanhempien osalta edellytetään, että järjestelyyn voivat hakeutua vain henkilöt, jotka eivät voi lääketieteellisestä syystä saada omia lapsia, esimerkiksi kohdun vaurioiden vuoksi tai sen vuoksi, että aiottu äiti kärsii sellaisesta sairaudesta, joka voisi raskauden aikana tai synnytyksen myötä välittyä lapselle (esim. HIV). Aiotun äidin yläikäraja on 50 vuotta ja edellytyksenä on, että aiotut vanhemmat käyvät läpi terveystarkastuksen. Tarkoituksena on varmistua siitä, että aiotut vanhemmat voivat tarjota lapselle hyvää hoitoa ja varmistua lapsen edusta. Aiottujen vanhempien kansallisuudella ei ole enää vuoden 2014 jälkeen ollut merkitystä. Tuolloin Kreikka luopui siitä edellytyksestä, että kaikkien sijaissynnytyjärjestelyn osapuolien tulisi olla Kreikan kansalaisia ja Kreikka onkin hyväksynyt sen, että Kreikkaan hakeutuu sijaissynnytyjärjestelyihin henkilöitä myös Kreikan ulkopuolelta. Sijaissynnytyjärjestelyyn voivat Kreikassa hakeutua kuitenkin vain mies-naisparit ja itselliset naiset. Itselliset miehet tai nais- tai miesparit eivät voi hakeutua hoitoihin. Kreikan

114 Kts. mm. Zervogianni 2019, s. 150–151.

115 Zervogianni 2019, s. 154–155, myös alaviite 13.

tuomioistuinjärjestelmän mukaan, koska miehellä ei lähtökohtaisesti ole munasoluja tai kohtua, niiden puuttuminen ei ole lääketieteellinen ongelma, johon tulisi tarjota ratkaisu sijaissynnytyjärjestelyn kautta. Koska Kreikan järjestelmä ja tuomioistuinikäytäntö on samaa sukupuolta olevien parien rajoituksia lukuunottamatta hyvin liberaali, Kreikassa katsotaan, että kreikkalaisilla ei ole syytä hakeutua sijaissynnytyjärjestelyihin ulkomailla.

Liberaalista suhtautumisestaan huolimatta Kreikassa herätti huomiota tapaus, jossa poikansa menettänyt äiti oli teettänyt kahden sijaissynnyttäjän avulla kuolleen poikansa siittiöitä ja sijaissynnyttäjien omia munasoluja käyttäen neljä lasta (lastenlasta) Venäjällä, joiden adoption tunnustamista hän haki kreikkalaisessa tuomioistuimessa. Tuomioistuin katsoi järjestelyn loukkaavan Kreikan oikeusjärjestyksen perusteita eikä tunnustanut venäläisiä adoptiopäätöksiä.¹¹⁶ Viimeaikaisessa keskustelussa Kreikassa on ryhdytty vaatimaan kaupallisten sijaissynnytyjärjestelyiden sallimista ja lapselle parempaa oikeutta tietää alkuperänsä.

5.4.6 Israel

Israel salli ensimmäisenä valtiona sijaissynnytykset lainsäädännössään vuonna 1996. Israelissa toteutettavat sijaissynnytyjärjestelyt ovat kaupallisia. Vuoden 2006 ja 2017 välillä sijaissynnytykskomitea on vastaanottanut 1458 hakemusta, jotka vähäisiä poikkeuksia lukuunottamatta kaikki hyväksyttiin. Tästä huolimatta sijaissynnytyksillä on syntynyt vain 823 lasta.¹¹⁷ Sijaissynnytyks on mahdollista toteuttaa millä tahansa hedelmöitysklinikalla Israelissa.¹¹⁸

Sijaissynnyttäjän tulee olla 22–38-vuotias, naimaton ja asua Israelissa. Hänen tulee olla äiti jo ennen sijaissynnytyksistä eikä hänen lastaan saa olla otettu huostaan. Hän ei ole kuitenkaan saanut synnyttää enempää kuin neljä kertaa eikä hän ole saanut toimia sijaissynnyttäjänä kahta kertaa enempää. Hän ei saa olla sukua kummallekaan aiotulle vanhemmalle ja hänen tulee pääsääntöisesti kuulua samaan uskontokuntaan kuin aiottu äiti.¹¹⁹ Sijaissynnytyksjärjestelyssä ei saa käyttää sijaissynnyttäjän munasolua, mutta siinä tulee käyttää

116 Zervogianni 2019, s. 162.

117 <https://www.gov.il/he/Departments/Guides/med-inst-ivf?chapterIndex=2> (tarkasteltu viimeksi 13.3.2023)

118 Hedelmöityshoitoklinikoita oli Israelissa 26 kappaletta vuonna 2023, https://www.health.gov.il/DocLib/pon_tofes29.pdf (tarkasteltu viimeksi 13.3.2023)

119 Juutalaisuuden katsotaan periytyvän äidiltä lapselle. Sijaissynnytyksjärjestelyjen osalta juutalaisessa opissa ei ole selkeää tulkintaa siitä, onko lapsen äiti aiottu äiti vai sijaissynnyttävä. Vaatimus siitä, että aiottu äiti ja sijaissynnyttävä ovat molemmat juutalaisia varmistaa sen, että lapsi katsotaan tulkinnasta riippumatta juutalaiseksi. Schuz 2019, s. 173.

aiotun isän siittiöitä. Aiottujen vanhempien tulee asua Israelissa, heillä tulee olla korkeintaan kaksi yhteistä lasta ja ainakin toisen aioutuista vanhemmista on oltava alle 54-vuotias. Sijaissynnytysjärjestely on sallittua vain, jos aiotulla äidillä on terveydellisiä syitä, joiden vuoksi hän ei itse voi tulla raskaaksi tai synnyttää lasta.¹²⁰ Sijaissynnytysjärjestely oli pitkään mahdollista ainostaan mies-naispareille ja itsellisille naisille, mutta tammikuusta 2022 lähtien sijaissynnytysjärjestelyt ovat olleet mahdollisia myös mies- ja naispareille, itsellisille miehille ja transsukupuolisille.¹²¹ Vuodelta 2011 olevien tietojen mukaan sijaissynnytysjärjestelyn kustannukset ovat noin 60 000 Yhdysvaltain dollaria, joista 40 000 maksetaan korvauksena sijaissynnyttäjälle ja lopuilla korvataan muun muassa henkivakuutuksesta, psykologin ja juristin palveluista sekä sairaanhoidosta johtuvia kuluja.¹²²

Sijaissynnytysjärjestelyt tulee hyväksyttävä kansallisella sijaissynnytyskomitealla. Hakemuksen tulee sisältää sijaissynnytystä koskeva sopimusluonnos, lääkärintodistus jokaisen osapuolen sopivuudesta järjestelyyn sekä viranomaiselta saatu todistus siitä, että aiottu vanhemmat ovat saaneet neuvontaa myös muista vaihtoehtoisista tavoista tulla vanhemmiksi. Komitea kuulee osapuolia ja hyväksyy järjestelyn, mikäli se arvioi, että kaikki osapuolet ovat ryhtyneet järjestelyyn vapaaehtoisesti ja riittävän tiedoin, järjestely ei aiheuta merkittävää riskiä sijaissynnyttäjän terveydelle tai syntyvän lapsen hyvinvoinnille ja että sijaissynnytysjärjestelyä koskeva sopimus ei sisällä ehtoja, jotka rikkovat syntyvän lapsen tai osapuolten oikeuksia. Sijaissynnytyskomitean hyväksymät sopimukset ovat sitovia eikä sopimukseen suostunut sijaissynnyttäjällä voi perua suostumustaan ja kieltäytyä luovuttamasta lasta, ellei tuomioistuimien katso, että olosuhteissa on tapahtunut sellainen muutos, että sijaissynnyttäjän tahdonmuutos on oikeutettu eikä se vaaranna lapsen hyvinvointia.¹²³

Israelin lain mukaan sijaissynnytysjärjestelyllä syntyneen lapsen huoltajana toimii sosiaalityöntekijä, kunnes tuomioistuimien vahvistaa aiottujen vanhempien oikeudellisen vanhemmuuden. Vanhemmuutta tulee hakea tuomioistuimissa seitsemän päivän kuluessa lapsen syntymästä, ja tuomioistuimen tulee vahvistaa vanhemmuus, jollei se arvioi, että vahvistaminen olisi lapsen edun vastaista.¹²⁴ Sijaissynnyttäjän nimi ja henkilötiedot tallennetaan sijaissynnytysjärjestelyistä pidettävään rekisteriin. Täytettyään 18 vuotta sijaissynnytysjärjestelyllä syntyneellä lapsella on oikeus tutustua rekisterissä oleviin tietoihin.¹²⁵

120 Ibid., s. 173–176.

121 Times of Israel, 4.1.2022.

122 Schuz 2019, s. 171.

123 Schuz 2019, s. 166–167, 170.

124 Ibid., s. 177–178.

125 Ibid., s. 172.

Israelissa ei ole ulkomailla tehtävää sijaissynnytysjärjestelyä koskevaa lainsäädäntöä, joten israelilaisille on mahdollista sopia sijaissynnytysjärjestelystä ulkomaisen sijaissynnyttäjän kanssa, kunhan järjestely myös toteutetaan ulkomailla. Jos lapsen aiottu isä on myös geneettinen isä, hän on Israelin vanhemmuuslainsäädännön nojalla myös lapsen oikeudellinen isä. Näin lapselle syntyy oikeus Israelin kansalaisuuteen. Lapsen toinen aiottu vanhempi voi tulla jälkikäteen lapsen oikeudelliseksi vanhemmaksi adoption kautta. Lainsäädännön puutteesta huolimatta Israelin hallinto on luonut ohjeistuksen, jota ulkomaisissa sijaissynnytysjärjestelyissä tulisi noudattaa. Aiottujen vanhempien tulee pystyä todistamaan sijaissynnytyssopimuksen olemassaolo, järjestelyn lainmukaisuus lähtömaassa sekä sijaissynnyttäjän antama suostumus lapsen muutolle Israeliin. Aiotun isän tulee myös todistaa, että hän on lapsen geneettinen isä, jotta hänen vanhemmuutensa voidaan tunnustaa Israelissa.¹²⁶

5.4.7 Englanti ja Wales

Englannissa ja Walesissa sijaissynnytysjärjestelyt ovat sallittuja aiotuille vanhemmille, jotka sukupuoleen, psyykkiseen tai fyysiseen terveyteen liittyvistä syistä eivät voi synnyttää tervettä lasta. Sijaissynnytys on mahdollista itsellisille naisille, mies-nais- tai naispareille, jotka kärsivät hedelmättömyydestä, sekä miespareille tai itsellisille miehille, jotka eivät voi biologisen sukupuolensa vuoksi saada lasta. Englannin ja Walesin keskeinen sijaissynnytyksiä sääntelevä lainsäädäntö, Surrogacy Arrangements Act, on ollut voimassa yli 30 vuotta melko vähäisin muutoksin. Toinen merkittävä asiaa sääntelevä laki on Human Fertilisation and Embryology Act vuodelta 2008. Jälkimmäiseen tehtiin edellinen merkittävä muutos vuonna 2018, kun sijaissynnytysjärjestely mahdollistettiin yksin oikeudellista vanhemmuutta hakevalle aiotulle vanhemmalle. Ennen lakimuutosta oikeudellinen vanhemmuus oli mahdollista siirtää vain aiotuille vanhemmille, jotka olivat keskenään naimisissa, rekisteröidyssä parisuhteessa tai avoliitossa.¹²⁷

Englannissa ja Walesissa toimii useita järjestöjä, jotka auttavat kansallisten ja kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden järjestämisessä. Järjestöjen kautta on vuonna 2019 arvioitu aloitettavan noin 60–80 sijaissynnytysjärjestelyä vuodessa, mikä tarkoittaa, että suurin osa sijaissynnytysjärjestelyistä suoritetaan ilman järjestöjen apua.¹²⁸ Lisensoitujen hedelmällisyysklinikoiden käyttöä sijaissynnytysjärjestelyissä suositellaan, mutta niiden käyttö ei todellisuudessa ole kovin yleistä, sillä niiden palvelut ovat kalliita. Klinikoilla käytetään aina koeputkihedelmöitystä, jonka hinta sijaissynnytysjärjestelyissä vaihtelee 6 000 ja

126 Ibid., s. 180–181.

127 Law Commission & Scottish Law Commission 2019, kohdat 1.4–1.8 s. 1–2.

128 Ibid., kohdat 3.27–3.28, s. 46.

11 000 punnan välillä riippuen siitä, käytetäänkö järjestelyssä aiottujen vanhempien vai luovuttajan tai luovuttajien materiaalia. Koeputkihedelmöitys on mahdollista myös julkisessa terveydenhuollossa, mutta sitä myönnetään sijaissynnytysjärjestelyihin vain erityisen painavin perustein ja vain aiotulta äidiltä otettavien munasolujen keräämiseen.¹²⁹ Sijaissynnytysjärjestelyjen tarkka määrä ei ole tiedossa, mutta vuonna 2018 Englannin ja Walesin tuomioistuimet antoivat 367 tuomiota, joilla vanhemmuus siirtyi aiotuille vanhemmille. Kaikki aiotut vanhemmat eivät kuitenkaan tuo asiaa tuomioistuimen ratkaistavaksi, joten tuomioiden määrä ei tarkalleen vastaa sijaissynnytysjärjestelyiden todellista lukumäärää.¹³⁰

Englannin ja Walesin lainsäädännön suhtautuminen kaupallisiin sijaissynnytyksiin on häilyvä. Lain mukaan tuomioistuin ei voi myöntää aiotuille vanhemmille oikeudellista vanhemmuutta, jos aiotut vanhemmat ovat maksaneet sijaissynnyttäjälle korvausta muista kuin kohtuullisista kustannuksista. Kohtuullisia kustannuksia ei kuitenkaan ole lainsäädännössä tai oikeuskäytännössä yksiselitteisesti määritelty. Pääperiaatteena voidaan pitää sitä, että sijaissynnyttäjän ei tulisi taloudellisesti hyötyä tai toisaalta kärsiä taloudellisia menetyksiä järjestelyn vuoksi.¹³¹ Englannissa ja Walesissa on käyty runsaasti järjestelyihin liittyviä tuomioistuinriitoja, joissa on ollut kyse muun muassa sijaissynnyttäjälle maksettujen korvausten luonteesta.

Nykyisen lain mukaan sijaissynnyttäjä on lapsen synnyttäjä lapsen äiti (ja hänen mahdollinen aviopuolisonsa lapsen oikeudellinen isä), ja aiottujen vanhempien tulee lapsen syntymän jälkeen hakea oikeudelta tuomiota, jolla oikeudellinen vanhemmuus siirtyy heille. Aiotuista vanhemmista ainakin toisen tulee olla myös lapsen geneettinen vanhempi ja hänen tulee asua Yhdistyneen kuningaskunnan alueella. Aiottujen vanhempien tulee hakea oikeudellista vanhemmuutta kuuden kuukauden kuluessa lapsen syntymästä, ja lapsen tulee asua aiottujen vanhempien kanssa hakuhetkellä.¹³²

Sijaissynnytysten salliminen Englannissa ja Walesissa ei ole estänyt aiottujen vanhempien hakeutumista hoitoihin myös ulkomailla, jos pari ei ole esimerkiksi kyennyt löytämään ei-kaupalliseen järjestelyyn suostuvaista sijaissynnyttäjää. Ulkomailla toteutettuja sijaissynnytysjärjestelyjä kohdellaan Englannissa ja Walesissa vastaavasti kuin kotimaisia. Sijaissynnyttäjää ja hänen mahdollista aviopuolisoaan pidetään lapsen vanhempina siihen saakka, kunnes tuomioistuin siirtää oikeudellisen vanhemmuuden päätöksellään aiotuille vanhemmille. Jos lapsella ei ennen oikeudellisen vanhemmuuden siirtymistä ollut

129 Ibid., kohdat 3.3, 3.4 ja 3.11 s. 41–43.

130 Ibid., kohdat 1.2–1.3, s. 1.

131 Ibid., kohdat 14.6–14.9, s. 325–326.

132 Fenton-Glynn 2019, s.122 ja 125.

Yhdistyneen kuningaskunnan kansalaisuutta, tuomioistuin voi myöntää lapselle kansalaisuuden.¹³³ Myös ulkomailla toteutetut sijaissyntyysjärjestelyt ovat aiheuttaneet useita tuomioistuimissa puitavia ongelmia Englannissa ja Walesissa.

Englannin ja Walesin lainsäädäntölautakunta (Law Commission) käynnisti 2010-luvun loppupuolella sijaissyntytyksiä koskevan lainsäädännön arviointi- ja uudistamishankkeen. Se julkaisi yhdessä Skotlannin lainsäädäntölautakunnan (Scottish Law Commission) kanssa vuonna 2019 arviomuiston¹³⁴, joka sisälsi useita ehdotuksia lainsäädännön kehittämiseksi. Järjestelmää ehdotettiin muutettavaksi niin, että aiotuista vanhemmista tulisi sijaissyntyysjärjestelyllä syntyneen lapsen vanhempia heti lapsen synnyttyä ilman, että heidän tulisi hakea tuomioistuimelta vahvistusta. Lisäksi lautakunta ehdotti, että aiottujen vanhempien ja lapsen välillä ei tarvitsisi olla geneettistä yhteyttä, vaan lapsi voisi syntyä myös ainoastaan luovutetuista sukusoluista. Lisäksi ehdotuksessa todettiin, että nykyinen oikeustila, jossa sijaissyntyttäjälle voidaan korvata ”kohtuulliset kustannukset” määrittelemättä niitä tarkemmin, ei voi jäädä voimaan. Lautakunta esitteli ehdotuksessaan erilaisia tapoja määrittellä kohtuulliset kustannukset sekä piti mahdollisena myös vaihtoehtoa, jossa aiotut vanhemmat voisivat maksaa sijaissyntyttäjälle myös minkä tahansa sopimansa summan. Lautakunta on ilmoittanut julkaisevansa hankkeen loppuraportin keväällä 2023.¹³⁵

5.4.8 Alankomaat

Alankomaiden lainsäädäntö kieltää kaupalliset sijaissyntyysjärjestelyt. Laki kuitenkin mahdollistaa järjestelyn, jossa sijaissyntyttäjällä on aiotuille vanhemmille tuttu (esimerkiksi sukulainen tai tuttava). Sijaissyntyttäjälle voidaan korvata hänelle järjestelystä aiheutuneet kulut. Aiotut vanhemmat eivät kuitenkaan saa julkisesti, kuten sosiaalisen median julkaisulla ilmoittaa, että he ovat etsimässä sijaissyntyttäjää.¹³⁶ Kaupallisten sijaissyntyysjärjestelyjen mainostaminen ja välittäjänä toimiminen on säädetty rikosoikeudellisesti rangaistavaksi.¹³⁷ Sijaissyntyysjärjestelyiden edellytyksenä on, että järjestelylle on lääketieteelliset perusteet. Sijaissyntyttäjän on lisäksi tullut jo aiemmin synnyttää vähintään yksi lapsi niin, ettei raskauden tai synnytyksen aikana ole esiintynyt komplikaatiota.¹³⁸

133 Fenton-Glynn 2019, s. 132.

134 Law Commission & Scottish Law Commission 2019.

135 <https://www.lawcom.gov.uk/project/surrogacy/> (Tarkasteltu viimeksi 13.3.2023)

136 Government of the Netherlands 2023.

137 Alankomaiden rikoslain artiklat 151b ja 151c.

138 Boele-Woelki – Vonk 2012, s. 125.

Alankomaiden lain mukaan lapsen synnyttänyt henkilö on lapsen äiti. Jos sijaissynnyttäjä on naimisissa, hänen aviopuolisostaan tulee automaattisesti lapsen toinen vanhempi. Sijaissynnytysjärjestelystä tehty sopimus ei saa lainsäädännöstä tukea eikä niitä siten voi täytäntöönpanna tuomioistuimessa. Sijaissynnyttäjä ei voi ennen lapsen syntymää pätevästi sopimuksella sitoutua luopumaan synnyttämästään lapsesta.¹³⁹ Tavallisesti lapsi sijoitetaan asumaan aiottujen vanhempiensa luokse heti syntymänsä jälkeen. Jos sijaissynnyttäjä ei ole naimisissa, lapsen aiottu isä voi tunnustaa lapsen isyyden ja hakea yksinhuoltajuutta. Toinen aiottu vanhempi voi saada oikeudellisen vanhemmuuden adoption kautta vuosi lapsen syntymän jälkeen. Jos sijaissynnyttäjä on naimisissa, sijaissynnyttäjän ja hänen aviopuolisonsa tulee ensin luopua vanhemmuudestaan. Vanhemmuudesta luopumista ei voi tehdä hakemusasiassa, vaan ainoastaan viranomaiset voivat hakea tuomioistuimelta vanhemmuuden poistamista lapsen edun perusteella. Aiotuille vanhemmille voidaan tällöin myöntää lapsen huoltajuus ja he voivat yhdessä hakea oikeudellista vanhemmuutta adoptiolla vuoden kuluttua lapsen syntymästä.¹⁴⁰

Vuonna 2016 Alankomaissa julkaistiin vanhemmuutta koskeva raportti¹⁴¹, jossa tarkasteltiin myös sijaissynnytysjärjestelyitä. Raportissa ehdotetaan sijaissynnytysjärjestelyille kansallista sääntelyä, jotta alankomaalaisten ei tarvitsisi hakeutua järjestelyihin ulkomailla. Ehdotuksen mukaan puhtaasti kaupallisten sijaissynnytysjärjestelyiden sekä välitystoiminnan tulisi edelleen olla kiellettyjä. Lisäksi vähintään toisen aiotuista vanhemmista tulisi olla myös lapsen geneettinen vanhempi ja lapselle tulisi taata oikeus saada tietoa sekä geneettisistä vanhemmistaan että sijaissynnyttäjistä. Ehdotuksen mukaan vähintään toisen vanhemman sekä sijaissynnyttäjän tulisi asua Alankomaissa.¹⁴² Alankomaissa selvitetään mahdollisuuksia muuttaa sijaissynnytystä koskevaa sääntelyä raportin pohjalta. Vastauksena raporttiin Alankomaiden hallitus on todennut, että lapsen edun ja oikeuden tuntea alkuperänsä tulee olla lain ensisijaisia tavoitteita.¹⁴³

5.4.9 Venäjä

Venäjä tunnetaan yhtenä sijaissynnytysjärjestelyihin avoimimmin suhtautuvista valtioista. Sijaissynnytyksiä koskeva lainsäädäntö on maassa hyvin sallivaa ja sijaissynnytysjärjestelyt ovat kansainvälisessä vertailussa edullisia. Venäjä salli sijaissynnytysjärjestelyt lainsäädännössään 1995, minkä jälkeen sijaissynnytysjärjestelyt ovat yleistyneet vauhdilla. Vuonna

139 Curry-Sumner – Vonk 2013, s. 4.

140 Boele-Woelk – Vonk 2012, s. 129–131.

141 Rapport van de Staatscommissie Herinking ouderschap 2016.

142 Advisory Committee on Migration Affairs (ACVZ) 18.2.2019, s. 6–7.

143 Weyers - Zeegers 2022, s. 124.

2015 Venäjällä oli 89 sijaissyntyysjärjestelyitä tekevää klinikkaa, joilla tehtiin 1539 sijaissyntyysjärjestelyyn liittyvää keinohedelmöitystä. Näistä sijaissyntyysjärjestelyistä syntyi 508 lasta.¹⁴⁴

Sijaissyntyttäjänä voi toimia 20–35-vuotias lääkärin terveeksi toteama nainen, jolla on entuudestaan ainakin yksi terve lapsi. Jos nainen on avioliitossa, tulee hänellä olla järjestelyyn aviomiehensä kirjallinen lupa.¹⁴⁵ Sijaissyntyys on mahdollista mies-naispareille sekä itsellisille naisille. Itsellisten miesten osalta oikeustila on epävarma.¹⁴⁶ Venäjällä ovat sallittuja ainoastaan sijaissyntyysjärjestelyt, joissa sijaissyntyttäjä ei ole lapsen geneettinen äiti. Hän ei siis saa toimia munasolun luovuttajana. Sijaissyntyysjärjestelyissä käytetään joko aiottujen vanhempien geneettistä materiaalia tai luovuttajien munasolua ja/tai siittiöitä. Luovutetuista sukusoluista maksetaan yleensä luovuttajalle palkkio.¹⁴⁷ Venäjän lain mukaan lapsen synnyttänyt nainen on lapsen äiti, ja synnyttäneellä äidillä on oikeus pitää synnyttämänsä lapsi. Aiotuista vanhemmista voi siis tulla lapsen oikeudelliset vanhemmat vain, jos sijaissyntyttäjä antaa siihen suostumuksensa.¹⁴⁸ Keväällä 2017 Venäjän korkein oikeus kuitenkin totesi, että sijaissyntyttäjän oikeus pitää lapsi ei ole ehdoton. Jos aiottujen vanhempien ja sijaissyntyttäjän välille tulee erimielisyys, tuomioistuimen tulee tarkastella tilannetta kokonaisuutena ja ottaa huomioon sijaissyntyysjärjestelystä tehty sopimus, lapsen geneettinen alkuperä sekä lapsen etu.¹⁴⁹ Sijaissyntyysjärjestely maksaa Venäjällä keskimäärin 35 000–60 000 Yhdysvaltain dollaria, joista sijaissyntyttäjän osuus on 10 000–17 000 dollaria. Sijaissyntyttäjälle maksetaan tavallisesti lisäksi noin 250 – 400 dollarin kuukausittaista avustusta.¹⁵⁰

Venäjällä syntyneestä lapsesta tulee ilmoittaa väestörekisteriin kuukauden kuluessa hänen syntymästään. Jos aiotut vanhemmat ovat avioliitossa, heidät voidaan ilmoittaa lapsen vanhemmiksi, jolloin heidät myös merkitään lapsen vanhemmiksi syntymätodistukseen. Aiottujen vanhempien tulee toimittaa rekisteriviranomaisille hedelmöityshoitoklinikalta saatu todistus, jonka mukaan sijaissyntyttäjä on suostunut siihen, että aiotut vanhemmat

144 Khazova 2019, s. 283.

145 Ibid., s. 295.

146 Sijaissyntyysjärjestelyjä on toteutettu myös itsellisten aiottujen isien kanssa, mutta Venäjän viime vuosien homoseksuaalisuutta koskevan lainsäädännön kehitys on vaikuttanut asiaan. Kts. esim. The Guardian 15.10.2020.

147 Khazova 2019, s. 299.

148 Ibid., s. 281–284.

149 Venäjän federation korkeimman oikeuden vanhemmuutta koskeva täysistunnon päätös 16.5.2017 N16, kappale 31. Saatavilla venäjäksi osoitteessa https://rulaws.ru/vs_rf/Postanovlenie-Plenuma-Verhovnogo-Suda-RF-ot-16.05.2017-N-16/ (tarkasteltu viimeksi 3.3.2023).

150 Smietana – Rudrappa – Weis 2021, s. 381.

merkitään lapsen vanhemmiksi. Jos aiotut vanhemmat eivät ole naimisissa tai aiottuja vanhempia on vain yksi, heidän tulee hakea tuomioistuimelta ratkaisu, joka velvoittaa rekisteriviranomaisen merkitsemään heidät lapsen vanhemmiksi väestörekisteriin ja syntymätodistukseen. Käytännössä tuomioistuin antaa hakemuksesta tällaisen ratkaisun, mutta prosessissa voi mennä kauan, ja tänä aikana lapsella ei ole oikeudellisia vanhempia. Sijaissynnytysjärjestelyllä syntyneen lapsen syntymätodistus ei eroa muista syntymätodistuksista, mutta sijaissynnytysjärjestelystä jää merkintä arkistoihin.¹⁵¹

Joulukuussa 2022 duuma hyväksyi lain, joka kieltää ulkomaisia aiottuja vanhempia hakeutumasta sijaissynnytysjärjestelyyn Venäjällä. Sijaissynnytys Venäjällä on tällä hetkellä laillista vain, jos vähintään toinen aiotuista vanhemmista on Venäjän kansalainen.¹⁵²

5.4.10 Ukraina

Ennen Venäjän hyökkäystä Ukrainaan keväällä 2022, Ukraina oli yksi maailman sijaissynnytysjärjestelyiden keskuksista. Sijaissynnytysjärjestelyt ovat olleet laillisia vuodesta 2002 ja vaihtelevien arvioiden mukaan sijaissynnytysjärjestelyillä syntyy Ukrainassa jopa 2000–4000 lasta vuosittain.¹⁵³ Sijaissynnyttäjälle maksettavan korvauksen määrää ei ole rajoitettu.¹⁵⁴

Sijaissynnytysjärjestely Ukrainassa edellyttää, että aiotut vanhemmat ovat avioliitossa oleva nais-miespari ja he hakeutuvat järjestelyyn, koska eivät voi terveydellisistä syistä saada lasta. Sijaissynnytysjärjestelyt eivät ole sallittuja avopuolisoille, mies- tai naispareille taikka itsellisille naisille tai miehille. Sijaissynnyttäjä ei voi toimia munasolun luovuttajana ja vähintään toisen aioutuista vanhemmista tulee olla lapsen geneettinen vanhempi. Sijaissynnyttäjän tulee olla riittävän terve, yli 18-vuotias ja täysivaltainen nainen, jolla on vähintään yksi lapsi. Myös aiottujen vanhempien sukulainen voi toimia sijaissynnyttäjänä. Ukrainan laki ei tunne sijaissynnytysjärjestelystä tehtävää sopimusta, mutta tavallisesti järjestelystä tehdään sopimus, joka vahvistetaan notaarilla.¹⁵⁵

Ukrainan perheoikeudellisen sääntelyn mukaan lapsen geneettiset vanhemmat ovat myös lapsen ainoat oikeudelliset vanhemmat. Heidät myös merkitään lapsen vanhemmiksi syntymätodistukseen. Aiotut vanhemmat hakevat lapsen rekisteröintiä, ja sijaissynnyttäjä

151 Khazova 2019, s. 292–294.

152 Reuters 8.12.2022.

153 Marinelli – Del Rio – Straccamore – Negro – Basile 2022, s. 5646.

154 Horobets – Yakushchenko 2022, s. 60.

155 Antonov 2020, s. 139 ja 146.

ilmoittaa rekisteriviranomaiselle suostumuksensa. Lisäksi rekisteröintiviranomaiselle tulee toimittaa todistus siitä, että ainakin toinen aiotuista vanhemmista on lapsen geneettinen vanhempi.¹⁵⁶ Laki kieltää äitiyden kiistämisen sijaissyntyystapauksissa, eli sijaissyntyttäjää ei voi vaatia äitiytensä tunnustamista tuomioistuimessa.

Ukrainassa sijaissyntyysjärjestelyt ovat myös liiketoimintamahdollisuus. Ensinnäkin sijaissyntyysjärjestelyihin osallistuvat hedelmöityshoitoklinikat, jotka toteuttavat lääketieteellisiä tutkimuksia ja hedelmöityshoitoja. Vuonna 2018 maassa oli 40 sijaissyntyyspalveluita tarjoavaa hedelmöityshoitoklinikkaa. Toiseksi sijaissyntyysjärjestelyihin osallistuvat niihin erikoistuneet juristit ja asianajotoimistot, jotka kirjoittavat sijaissyntyysjärjestelyjä koskevia sopimuksia ja auttavat syntymätodistusten ja maasta poistumiseen tarvittavien dokumenttien hankinnassa. Kolmanneksi sijaissyntyysjärjestelyihin kytkeytyy huomattava määrä agentteja ja välittäjäorganisaatioita, jotka etsivät sijaissyntyttäjiksi sopivia naisia, saattavat yhteen sijaissyntyttäjän ja aiotut vanhemmat sekä auttavat osapuolia läpi järjestelyn.¹⁵⁷

Venäjän hyökkäys Ukrainaan on ajanut useita sijaissyntyystoimistoja ja sijaissyntyttäjiä hankalaan tilanteeseen, sillä jotta Ukrainan salliva lainsäädäntö olisi voimassa, tulee synnytyksen tapahtua Ukrainan maaperällä. Paljon ukrainalaisia vastaanottaneet naapurimaat Puola ja Moldova suhtautuvat eri tavalla sijaissyntytyksiin, ja jos lapsi syntyisi Ukrainan ulkopuolella, sijaissyntyttäjistä tulisi hänen oikeudellinen vanhempansa.¹⁵⁸

5.5 Euroopan ulkopuoliset maat

5.5.1 Yhdysvallat

Sijaissyntyysjärjestelyistä ei ole lainsäädäntöä liittovaltion tasolla, sillä Yhdysvalloissa perheoikeus, terveydenhuollon sääntely ja sopimusoikeus ovat osavaltioiden vastuulla. Osavaltioilla on siis enimmäisissä määrin vapaus muodostaa oma suhtautumisensa sijaissyntyysjärjestelyihin ja oikeudelliseen vanhemmuuteen. Aiotut vanhemmat, jotka asuvat sijaissyntyysjärjestelyt kieltävässä osavaltiossa, voivat sopia järjestelystä ne sallivassa osavaltiossa asuvan sijaissyntyttäjän kanssa. Vanhemmuus määräytyy sen osavaltion lain

156 Horobets – Yakushchenko 2022, s. 60.

157 Guseva 2020, s. 5.

158 BBC 22.3.2022.

mukaan, jossa vanhemmuus syntyy tai sitä haetaan. Yhdysvaltain perustuslaki edellyttää, että osavaltiot tunnustavat toistensa tuomioistuinratkaisut ja viralliset asiakirjat, kuten syntymä- ja vanhemmuustodistukset.¹⁵⁹

Osavaltiot eroavat huomattavasti toisistaan siinä, miten ne suhtautuvat sijaissynnytyjärjestelyihin. Joissakin osavaltioissa, kuten Kaliforniassa, sijaissynnytyjärjestelyt on erikseen sallittu ja niitä koskevat sopimukset voidaan toimeenpanna tuomioistuimessa. Sijaissynnytyjärjestelyt lainsäädännössään sallivien osavaltioiden sääntelyssä on eroja. Joissakin osavaltioissa, kuten Washingtonissa, vain ei-kaupalliset sijaissynnytyjärjestelyt ovat sallittuja. Virginiassa sijaissynnytyksissä välittäjänä toimivat tahot eivät saa vastaanottaa korvauksia palveluistaan. Useassa osavaltiossa ei ole lainkaan sijaissynnytyksiä koskevaa sääntelyä. Jos sijaissynnytyjärjestelyitä ei ole erikseen kielletty, terveydenhuollon ammattilaiset saavat toteuttaa niitä vapaasti ja syntyvän lapsen vanhemmuus määräytyy osavaltion vanhemmuutta koskevien lakien mukaan. Sääntelyn ja ennakkotapausten puuttuminen tekee kuitenkin oikeustilasta epävarman eivätkä aiotut vanhemmat voi luottaa siihen, että sijaissynnytyjärjestelystä tehty sopimus voidaan toimeenpanna tuomioistuimessa. Joissakin osavaltioissa, kuten Michiganissa, sijaissynnytyjärjestelyt on kokonaisuudessaan kielletty ja osallistuminen niihin on osin säädetty rikosoikeudellisesti rangaistavaksi.¹⁶⁰

Oikeudellisen vanhemmuuden määrittäminen vaihtelee osavaltioiden välillä. Osavaltioissa, jotka ovat kieltäneet sijaissynnytyjärjestelyt, lapsen synnyttänyt äiti on aina hänen oikeudellinen vanhempansa riippumatta hänen tahdostaan tai lapsen geneettisestä alkuperästä¹⁶¹. Aiotut vanhemmat voivat saada oikeudellisen vanhemmuuden vain sijaissynnyttäjän suostuessa adoptioon. Joissakin osavaltioissa, kuten New Jerseyssä, sijaissynnyttäjä on lapsen oikeudellinen äiti, mutta hän voi luopua vanhemmuudesta aiottujen vanhempien hyväksi 72 tunnin sisällä lapsen syntymästä. Useimmissa tällaisissa osavaltioissa sijaissynnyttäjällä on kuitenkin mahdollisuus tietyn aikarajan sisällä vetää suostumuksensa pois. Jotkin osavaltiot, kuten Texas ja Florida, tunnustavat aiotut vanhemmat lapsen oikeudellisiksi vanhemmiksi vain, jos he ovat suorittaneet tietyt oikeudelliset prosessit ennen hedelmöitystä. Osavaltioilla on lisäksi erilaisia vaatimuksia siitä, tuleeko aiottujen vanhempien olla naimisissa oleva mies-naispari, hyväksytäänkö itselliset aiotut vanhemmat sijaissynnytyjärjestelyihin tai tuleeko aiottujen vanhempien hakeutua järjestelyihin vain terveydellisistä syistä. Lisäksi jotkin osavaltiot, kuten California ja Connecticut,

159 Cahn – Carbone 2019, s. 308–309.

160 Ibid., s. 309–311.

161 Ratkaisussa J.R. v. Utah 261 E vuodelta 2002 tuomioistuin totesi, että Utahin lainsäädäntö, jonka mukaan synnyttänyt äiti on lapsen oikeudellinen äiti poikkeuksetta myös tilanteessa, jossa aiottu äiti on lapsen geneettinen vanhempi, on vastoin perustuslakia. Michiganin vastaavan lainsäädännön perustuslainmukaisuutta ei ole tietojen mukaan vielä arvioitu tuomioistuimessa. Cahn – Carbone 2019, s. 316.

tulkitsevat aiotut vanhemmat lapsen oikeudellisiksi vanhemmiksi jo joko ennen lapsen syntymää tai välittömästi lapsen synnyttyä. Näissä osavaltioissa aiotut vanhemmat kirjataan tavallisesti vanhemmiksi lapsen syntymätodistukseen. Osavaltioissa, joissa ei ole sijaissyntyysjärjestelyitä koskevaa sääntelyä, aiotut vanhemmat tavallisesti hakevat oikeudellisen vanhemman asemaa adoption kautta.¹⁶² Vaikka osavaltion laki ei vaatisi, että vähintään toinen aiotuista vanhemmista on myös lapsen geneettinen vanhempi, geneettisen linkin puuttuminen voi hankaloittaa oikeudellisen vanhemmuuden saamista tuomioistuimessa.¹⁶³

Useimpien osavaltioiden lainsäädäntö ei sisällä sijaissyntyttäjää koskevia vaatimuksia. Esimerkiksi Illinois kuitenkin edellyttää, että sijaissyntyttävä on yli 21-vuotias ja vähintään yhden lapsen äiti, hänen henkisestä ja fyysisestä terveydestään on tehty arvio, hän on saanut juristilta sijaissyntyysjärjestelyitä koskevaa neuvontaa ja hänellä on sairausvakuutus. Vaikka sijaissyntyttäjille ei olisikaan vaatimuksia lain tasolla, useimmilla sijaissyntyysjärjestelyjä hoitavilla järjestöillä on omat edellytyksensä. Useimmiten sijaissyntyttäjiksi etsitään 21–41-vuotiaita naisia, joilla on vähintään kohtalainen taloudellinen tilanne.¹⁶⁴ Sijaissyntyysjärjestely maksaa Yhdysvalloissa keskimäärin 120 000–150 000 dollaria, josta sijaissyntyttäjän osuus on noin 25 000–35 000 dollaria.¹⁶⁵

Vuosien 1999 ja 2013 välillä Yhdysvalloissa syntyi sijaissyntyysjärjestelyillä yli 18 000 lasta. Aiotut vanhemmat tulivat Yhdysvaltain ulkopuolelta alle viidesosassa järjestelyistä.¹⁶⁶ Liittovaltion lain mukaan Yhdysvalloissa syntyneet lapset saavat Yhdysvaltain kansalaisuuden riippumatta heidän vanhempiansa kansalaisuudesta. Jos lapsi taas syntyy ulkomailla eivätkä aiotut vanhemmat ole lapsen geneettisiä vanhempia, lapsi ei saa Yhdysvaltain kansalaisuutta. Ulkomailla sijaissyntyysjärjestelyllä syntyneen lapsen oikeudellinen vanhemmuus määritetään osavaltion lain mukaan.¹⁶⁷

5.5.2 Intia

Intia laillisti kaupalliset sijaissyntyysjärjestelyt 2000-luvun alkupuolella, ja maasta tuli Yhdysvaltain rinnalla kansainvälinen sijaissyntyysten keskus. Vilkkaimmillaan Intiassa oli 3 000 sijaissyntyä tekevää klinikkaa. Intia oli suosittu kohde sijaissyntyttäjien suuren

162 Cahn - Carbone 2019, s. 316–318.

163 Ibid., s. 319.

164 Ibid., s. 318–319.

165 Smietana – Rudrappa – Weis 2021, s. 381.

166 Cahn – Carbone 2019, s. 315.

167 Cahn - Carbone 2019, s. 320.

määrän, laadukkaan yksityisen terveydenhuollon ja järjestelyn verrattaen edullisen hinnan vuoksi: sijaissyntyminen maksoi 45 000 – 60 000 Yhdysvaltain dollaria, josta sijaissyntyttäjän osuus oli noin 4 000 – 10 000 dollaria osavaltiosta riippuen. Vuonna 2012 sijaissyntymisten suosio väheni, kun järjestely kiellettiin mies- ja naispareilta sekä itsellisiltä aiotuilta vanhemmilta. Syyskuussa 2016 kiello utotettiin kaikkiin ulkomailta tuleviin aiottuihin vanhempiin.¹⁶⁸ Intia kielsi lopulta kaikki kaupalliset sijaissyntymisjärjestelyt tammikuussa 2022. Sijaissyntyttäjälle saa uuden sijaissyntymisestä koskevan lainsäädännön mukaan korvata ainoastaan sairaanhoidosta ja henkivakuutuksesta aiheutuneet kulut.¹⁶⁹ Kaupalliset sijaissyntymisjärjestelyt, alkioden myynti, sijaissyntymisiin liittyvä hyväksikäyttö ja sijaissyntymyksellä syntyneen lapsen hylkääminen on säädetty rikosoikeudellisesti rangaistaviksi.¹⁷⁰

Vuosien 2008 ja 2012 välillä Intiassa ei juurikaan rajoitettu sijaissyntymistoimintaa, mikä mahdollisti kansainvälisesti verrattuna harvinaisia järjestelyjä. Intiassa ei esimerkiksi määrätty sitä, kuinka monta alkioa sijaissyntyttäjään voidaan siirtää. Lisäksi Intiassa oli laajasti tarjolla ”sijaissyntymispaketteja”, joissa välittäjätoimisto hoiti kaiken sijaissyntymistään ja geneettisen materiaalin hankinnasta lapselle hankittavaan passiin. Sijaissyntymistään, heidän ruokavaliotaan ja liikkumistaan myös seurattiin ja valvottiin eri tavalla kuin länsimaissa.¹⁷¹

Vuonna 2022 voimaantulleen lainsäädännön tavoitteena on ollut säädellä markkinaa ja suojella sijaissyntymistään hyväksikäytöltä. Sijaissyntymisjärjestelyt ovat nykyisin sallittuja vain intialaisille vähintään viisi vuotta avioliitossa oleville heteropareille, joissa mies on 26–55- ja nainen 23–50-vuotias. Parin tulee todistaa hedelmättömyytensä eikä heillä saa olla elossa biologisia, adoptoituja tai sijaissyntymisjärjestelyllä syntyneitä elossa olevia lapsia. Vakavasti sairaat tai vammaiset lapset muodostavat poikkeuksen. Lisäksi parin pitää hankkia sijaissyntymistään vakuutus, joka korvaa myös synnytyksen jälkeiset komplikaatiot. Sijaissyntymistään voi toimia aiotuille läheistä sukua oleva naimisissa oleva 25–35-vuotias nainen, jonka on toiminut sijaissyntymistään korkeintaan kerran aiemmin. Hedelmöityshoitoja antavilta klinikoilta vaaditaan nykyisin rekisteröitymistä.¹⁷²

Intiassa aiotut vanhemmat ovat myös lapsen ainoat oikeudelliset vanhemmat riippumatta siitä, ovatko he lapsen geneettiset vanhemmat. Vanhemmuus määräytyy sijaissyntymisjärjestelystä tehdyn sopimuksen mukaan, jossa sijaissyntymistään luopuu vanhemmuudesta jo ennen syntymää. Ulkomaisten sijaissyntymisten ollessa vielä sallittuja lapsen

168 Kotiswaran 2019, s.470–471.

169 Center for Reproductive Rights 16.8.2022.

170 The Hindu 29.5.2022.

171 Pande 2021, s. 396–397.

172 The Hindu 29.5.2022.

kansalaisuus määrittyi vanhempien kansalaisuuden mukaan. Vaikka sijaissyntyysjärjestely Intiassa ei edellyttänyt, että vähintään toinen vanhemmista olisi lapsen geneettinen vanhempi, geneettisen linkin puuttuminen saattoi aiheuttaa haasteita vanhemmuuden vahvistamisessa aiottujen vanhempien kotimaassa.¹⁷³

5.5.3 Thaimaa

Intian ohella Thaimaa on ollut ulkomaisille aiotuille vanhemmille yksi suosituimmista valtioista hakeutua sijaissyntyysjärjestelyyn, sillä maassa on laadukas yksityinen terveydenhuolto ja sijaissyntytysten sääntely oli vähäistä. 2010-luvun puolivälissä Thaimaassa oli arviota 30 klinikkaa, jotka hoitivat yhteensä 3 000 – 4 000 sijaissyntyysjärjestelyä vuosittain.¹⁷⁴ Kun Intia kielsi sijaissyntyysjärjestelyt samaa sukupuolta oleville pareille ja itsellisille vanhemmille vuonna 2012, kansainvälinen kiinnostus thaimaalaisia sijaissyntyksiä kohtaan kasvoi merkittävästi. Vuonna 2014 uutisiin nousi kuitenkin niin kutsuttu Baby Gemmyn tapaus, jossa australialaisia aiottuja vanhempia syytettiin sijaissyntyksellä syntyneen down-lapsen hylkäämisestä. Thaimaalaista sijaissyntyttäjää käyttänyt pari jätti down-lapsen sijaissyntyttäjän huolehdittavaksi ja lähti lapsen terveen kaksoissiskon kanssa Australiaan. Myöhemmissä tutkimuksissa selvisi, että aiottu isä oli aiemmin tuomittu lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Melko pian julkisuuteen nousi myös toinen tapaus, jossa japanilaista miestä epäiltiin 16 lapsen hankkimisesta thaimaalaisten sijaissyntyttäjien avulla. Samoihin aikoihin julkisuudessa käsiteltiin myös tapausta, joissa australialaista miestä syytettiin kahden thaimaalaisten sijaissyntyttäjän avulla saamansa tyttären hyväksikäytöstä.¹⁷⁵ Thaimaa alkoi julkisen paineen alla valmistella uutta sijaissyntyysjärjestelyitä säätävää lakia, joka tuli voimaan keväällä 2015. Nykyisin kaupalliset sijaissyntyysjärjestelyt on Thaimaassa kielletty, ja ei-kaupalliset sijaissyntytykset ovat Thaimaassa laillisia ainoastaan maan kansalaisille.¹⁷⁶ Kaupalliseen sijaissyntyysjärjestelyyn osallistuminen on rikosoikeudellisesti rangaistava teko, josta voidaan tuomita välittäjänä toimiva henkilö, mainostaja tai sijaissyntyttäjä rekrytoiva henkilö.¹⁷⁷

Sijaissyntyysjärjestely on mahdollinen ainoastaan avioliitossa oleville mies-naispareille. Jos vain toinen aiotuista vanhemmista on Thaimaan kansalainen, parin tulee olla ollut naimisissa vähintään kolme vuotta ennen järjestelyyn hakeutumista. Sijaissyntyttäjän tulee

173 Arvidsson 2019, s. 60–61.

174 Hongladarom 2019, s. 502.

175 Zimmerman 2015, s. 919.

176 Hongladarom 2019, s. 500–501.

177 Zimmerman 2015, s. 933.

olla sukua toiselle aiotuista vanhemmista, mutta ei kummankaan äiti eikä tytär.¹⁷⁸ Thaimaassa aiotut vanhemmat rekisteröidään lapsen syntymän jälkeen oikeudellisiksi vanhemmiksi siinäkin tapauksessa, että toinen heistä olisi kuollut ennen lapsen syntymää. Jos molemmat aiotut vanhemmat ovat kuolleet lapsen syntyessä, sijaissynnyttäjä on lapsen huoltaja siihen saakka, että lapselle löydetään oikeudelliset vanhemmat. Geneettisen materiaalin luovuttajilla ei missään tilanteessa ole oikeuksia lapsen suhteen. Laki kieltää aiottuja vanhempia ottamasta vastaan heille sijaissynnytyjärjestelyllä syntynyttä lasta. Thaimaassa ei ole sääntelyä sijaissynnytyksistä tehtävistä merkinnöistä tai lapsen oikeudesta tuntea alkuperänsä.¹⁷⁹

178 Hongladarom 2019, s. 507.

179 Ibid., s. 505–507.

6 Kansallisen lainsäädäntömallin hahmottelua

6.1 Yleistä

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelman mukaisesti tämän arviomuistion tavoitteena on selvittää ei-kaupallisen sijaissynnytysjärjestelyn sallimista lainsäädännössä erikseen määriteltävissä tapauksissa.

Edellä määritelmäosiossa (luku 2) on tarkasteltu sitä, mistä sijaissynnytysjärjestelyssä on kyse. Edellä on tuotu myös esiin se, kuinka kaupallisen ja ei-kaupallisen sijaissynnytysjärjestelyn välinen raja saattaa olla paikoin vaikeasti hahmotettavissa (luku 2) ja kuinka suhtautuminen sijaissynnytysjärjestelyihin eroaa voimakkaasti eri valtioissa (luku 5). Tästä johtuu, että kansainvälisestä sääntelystä sopiminen on osoittautunut erittäin haasteelliseksi. Erityisen haasteellinen kysymys on lisäksi se, mitkä olisivat ne lainsäädännössä erikseen määriteltävät tapaukset, joissa sijaissynnytysjärjestely voisi olla Suomessa mahdollinen.

Kansainvälisestä kehityksestä on myös selkeästi nähtävissä se, että kerran ei-kaupallisena alkanut sijaissynnytysjärjestelytoiminta tuo helposti mukanaan kaupallisia lieveilmiöitä, kuten sijaissynnyttäjälle maksettuja epävirallisia palkkioita, ellei toimintaa ole selkeästi säännelty ja valvontaa ole järjestetty asianmukaisesti. Tämä kehitys on nähtävissä esimerkiksi Englannissa ja Kreikassa. Kun kaupallisten lieveilmiöiden olemassaolo on tunnistettu, on yhteiskunnallinen paine kasvanut myös kaupallisten järjestelyiden sallimiseksi. Tämä ilmiö on jo tunnistettavissa kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden tunnustamisen osalta. Tälläkin hetkellä Suomessa tunnustetaan myös ulkomaisia kaupallisten järjestelyiden tuloksena syntyneiden lasten vanhemmuuksia koskevia päätöksiä ja vahvistetaan näitä lapsia koskevia perheen sisäisiä adoptioita. Toisaalta globaalilla tasolla on kokemuksia myös siitä, että sääntelemätön tila ja hillitsemättömät markkinavoimat ovat johtaneet kansainvälistä yhteisöä kohahduttaneisiin tapauksiin ja kansainvälinen paine on johtanut siihen, että jotkut valtiot, kuten Intia ja Thaimaa, ovat rajoittaneet sijaissynnytystä koskevia palveluitaan voimakkaasti.

On selvää, että asiakokonaisuus on monitahoinen, eikä asialle ole olemassa yhtä oikeaa ratkaisua. Yksi vahva argumentti sen puolesta, että sijaissynnytysjärjestelyt sallittaisiin Suomessa rajatuissa tilanteissa, on se, että sillä pystyttäisiin edes osittain rajoittamaan suomalaisten hakeutumista ulkomaille sijaissynnytysjärjestelyihin valtioissa, joissa syntyvän

lapsen, sijaissynnyttäjän ja aiottujen vanhempien oikeusturvanäkökohtien tasapainottamiseen ei ole samanlaista pyrkimystä tai samanlaisia mahdollisuuksia kuin Suomessa. Argumentin vahvuutta syö merkittävästi kuitenkin se, että juuri missään vertailumaassa kansallisen sijaissynnytyjärjestelyn salliminen ei ole poistanut perheiden hakeutumista kansainvälisiin sijaissynnytyjärjestelyihin. Ei-kaupallisten sijaissynnytyjärjestelyiden salliminen antaisi signaalin siitä, että järjestelyt olisivat lähtökohtaisesti sallittavia. Jos kansallisesti määritellyt edellytykset hoitoon pääsulle olisivat tiukat eivätkä vastaa kaikkien vanhemmuutta toivovien tarpeisiin tai jos Suomessa toteutettavan järjestelyn hinta olisi merkittävästi kalliimpi kuin ulkomaisen järjestelyn hinta, lopputulemana saattaa olla, että perheiden kynnys kansainvälisiin järjestelyihin hakeutumiselle madaltuu ja alkuperäinen tavoite suomalaisten lukumäärän vähentämisestä kansainvälisillä sijaissynnytysmarkkinoilla jää toteutumatta.

Toinen vahva argumentti sen puolesta, että sijaissynnytyjärjestelyitä voitaisiin toteuttaa myös Suomessa, on se, että ne suhteellisen niukat tutkimustiedot, joita on saatavilla sijaissynnytyjärjestelyiden tuloksena syntyneiden lasten tilanteesta Pohjois-Euroopasta, osoittavat, että nämä lapset voivat vähintään yhtä hyvin tai huonosti kuin muutkin lapset, eikä se tapa, jolla he ovat syntyneet, näytä vaikuttaneen heidän hyvinvointiinsa. Tutkimustietoa kaivattaisiin vielä laajemmin näiden lasten ja heidän perheidensä tilanteesta ja erityisesti siitä, miten sijaissynnyttäjät ovat tosiasiallisesti kokeneet asemansa järjestelyssä. Niukkojen tutkimustulosten perusteella vaikuttaakin siltä, että vaikka kaikessa lasta koskevassa päätöksenteossa tulee ensisijaisesti ottaa huomioon lapsen etu, sijaissynnytyjärjestelyissä tulee huomion kohteena olla yhtä lailla sijaissynnyttäjän terveys ja henkinen hyvinvointi. On kuitenkin ymmärrettävää, että tällaista tutkimustietoa on erittäin vaikea kerätä etenkin sijaissynnytyjärjestelyihin kriittisesti suhtautuvassa ympäristössä.

Edellä todetuista varaumista huolimatta seuraavassa hahmotellaan suuntaviivoja sille, kuinka ei-kaupallinen sijaissynnytyjärjestely voisi olla mahdollista toteuttaa tai mitä seikkoja tulisi arvioida vielä tarkemmin, jos poliittisella tasolla tehdään ratkaisu ei-kaupallisten sijaissynnytyjärjestelyjen sallimisesta Suomessa. Selvityksen lähtökohtana on se tosiasia, että kaikkia sijaissynnytyjärjestelyihin liittyviä riskejä ei ole mahdollista täydellisesti hallita tai poistaa. Kansainvälisistä asiakirjoista, eri maissa käyttöön otetuista sääntelymalleista ja tuomioistuinten käsittelemistä tapauksista on kuitenkin johdettavissa joitain suuntaviivoja sille, kuinka järjestelyihin liittyviä riskejä voisi olla mahdollista pienentää.

6.2 Rinnasteisista sääntelymalleista

Sekä kansallisessa että kansainvälisessä keskustelussa on usein pyritty löytämään jo olemassa olevia ilmiöitä, joihin sijaissynnytysjärjestelyt voitaisiin rinnastaa. Näin toimien on ajateltu, että olisi mahdollista löytää jo olemassa oleva sääntelymalli, jonka pohjalle sijaissynnytyksiä koskeva sääntely voitaisiin rakentaa tai jota voitaisiin muokata sijaissynnytysjärjestelyiden sääntelytarpeita vastaavaksi.

Keskustelussa eniten esillä olleet jo säännellyt ilmiöt ovat yhtäältä hedelmöityshoidot ja toisaalta adoptiot. Myös vanhemmuuden vahvistamista koskeva lainsäädäntö liittyy teemaltaan tähän keskusteluun. Hedelmöityshoitosten soveltuvuutta rinnasteiseksi sääntelymalliksi puoltaa se, että jos kyse on sijaissynnytysjärjestelyyn ryhtymisen harkitsemisesta ja sen edellytysten täyttymisestä, ei ole vielä olemassa sellaista konkreettista lasta, jonka etu tai intressit tulisi ottaa tasapuolisesti huomioon aiottujen vanhempien intressien ohella. Jos kyse on tilanteesta, jossa aiotut vanhemmat ovat jo saaneet lapsen ulkomailla toteutetun järjestelyn tuloksena ja pyrkivät vahvistamaan vanhemmuutensa lapseen nähden, tilanne rinnastuu lähemmin adoptioihin. Kansainväliset mallit ja suositukset viittaavat usein ennakkollisen neuvonnan tarpeeseen, jota edellytetään jo nyt sekä adoptioiden että hedelmöityshoitosten osalta. Neuvontaa koskeva sääntely on yksityiskohtaisempaa ja sitä koskevat käytännöt ovat ainakin Suomessa muodostuneet vahvemiksi adoptioiden puolella. Oikeudellinen ja psykologinen neuvonta kuuluu olennaisena osana sijaissynnytysjärjestelyihin kaikissa edellä läpikäytyissä vertailumaissa.

Toisaalta rinnasteisuus kumpaankaan sääntelyalueeseen ei ole täydellinen. Vaikka lasta ei vielä ole edes saatettu alulle, ei järjestely silti ole vain sijaissynnytysjärjestelyä tarjoavan tahon ja aiottujen vanhempien välinen, vaan tarkasteltavaksi tulee tulevan lapsen intressin lisäksi myös kolmannen jo olemassaolevan henkilön eli sijaissynnyttäjän intressi. Vaikka järjestelyssä ei käytettäisi sijaissynnyttäjän sukusoluja (mitä ei yleisesti suositella käytettäväksi), kantaa sijaissynnyttäjä paitsi normaaliraskauteen liittyvät fyysiset ja emotionaaliset riskit, myös emotionaalisen riskin synnyttämänsä lapsen luovuttamiseen liittyvistä vaikutuksista ja muista järjestelyyn mahdollisesti liittyvistä epävarmuustekijöistä.¹⁸⁰ Sijaissynnytysjärjestelyyn voidaan katsoa liittyvän joltain osin jopa elinluovutukseen liittyviä piirteitä, vaikka sijaissynnyttäjän kohdussa kehittyvää lasta ei voida täysin rinnastaa sijaissynnyttäjän kehon osaksi. Sijaissynnytysjärjestelyn ei voida näin ollen katsoa rinnastuvan

¹⁸⁰ Sijaissynnytysjärjestelyyn voidaan katsoa liittyviä myös erityisiä sosiaalisia riskejä, jos synnyttäjän sosiaalisessa ympäristössä suhtaudutaan sijaissynnytykseen hyvin kriittisesti. Raskauteen voidaan liittää myös yhteiskunnallisia riskejä, kuten vaikutus synnyttäjän työhönsä, mikäli raskaus johtaa esimerkiksi mahdollisten komplikaatioiden vuoksi pitkään poisoloaikaan työelämästä.

pelkästään hedelmöityshoitoihin tai adoptioon, vaan siihen sekoittuu monenlaisia eri elementtejä, jotka vaikuttavat tilanteessa siten, että järjestelyitä ei voi suoraan rinnastaa mihinkään tällä hetkellä säänneltyyn ilmiöön.

6.3 Lupa- ja valvontajärjestelmä

Edellä läpikäydyistä kansainvälisistä suosituksista ja malleista voi päätellä, että tällä hetkellä eniten kiinnostusta herättävät nimenomaan ennakkolliseen valvontaan perustuvat sääntelymallit. Viimeaikaisin esimerkki tästä on Portugalissa käyttöön otettu sääntely. Ennakollisella valvonnalla voidaan parhaiten ehkäistä mahdollisia ongelmatilanteita jo ennen niiden ilmaantumista. Erityisesti lapsen, mutta myös muiden järjestelyyn osallistuvien osapuolten edun kannalta ennakkollisen valvonnan tulisi näin ollen olla ensisijaista. Pelkästään jälkikäteisiin toimiin perustuva valvonta rajoittaa voimakkaasti viranomaisten käytössä olevia toimintavaihtoehtoja, koska tuolloin on jo olemassa syntynyt lapsi, jonka etua on ensisijaisesti suojeltava. Tehokkaastakin ennakkollisesta valvonnasta huolimatta järjestelyyn sisältyvät riskit saattavat toteutua osapuolista riippuvista tai riippumattomista syistä. Näissä tilanteissa on välttämätöntä, että käytettävissä on mahdollisuus toimenpiteisiin myös jälkikäteisen valvonnan keinoin. Kaikkien järjestelyn osapuolten oikeusturvan kannalta on selvää, että sääntely ei voi perustua vain palveluntarjoajien omavalvontaan.

Ennakollinen valvonta on valittu pääasialliseksi mekanismiksi esimerkiksi adoptioissa. Adoptiolain 21 §:n mukaan sekä henkilön, joka aikoo antaa alaikäisen lapsensa adoptoitavaksi, että henkilön, joka aikoo adoptoida alaikäisen lapsen, on pyydettyä adoptio- ja valvontaneuvonnan järjestämistä siltä hyvinvointialueelta, jonka alueella hänen kotikuntansa sijaitsee, tai Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston luvan saaneelta adoptiotuomari- tai adoptiovalvonnasta. Lisäksi, jos adoptionhakijalla on asuinpaikka Suomessa, hakija ei saa ottaa lasta luokseen adoptiotarkoituksessa, adoptio- ja valvontaneuvonnan antaja ei saa sijoittaa lasta adoptiotarkoituksessa hakijan luokse eikä palvelunantaja saa välittää hakijaa lapselle, ellei hakijalla ole adoptiolupaa. Haettaessa adoptiolupaa adoptioita varten hakijan täytyy osoittaa, että laissa säädetyt edellytykset adoptiolle ovat olemassa ja että hakijat ovat saaneet adoptio- ja valvontaneuvontaa.

Adoptioita vastaava ennakkovalvontaan painottuva mekanismi saattaisi olla hyvä sääntelymalli myös sijaissyntyysjärjestelyissä. Niitä varten tarvittaisiin näin ollen lupa esimerkiksi Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston yhteydessä toimivalta tätä varten perustettavalta lautakunnalta, jossa olisi monialainen edustus. Ennen luvan antamista hakijoiden, joihin luettaisiin aiottujen vanhempien lisäksi myös sijaissyntyttäjä, olisi tulut saada neuvontaa sijaissyntyysjärjestelyä varten. Sijaissyntyysneuvontaa voisivat antaa paitsi laissa määritellyt julkiset toimijat, myös tähän luvan saaneet yksityiset palveluntarjoajat. Vastaava rakenne on olemassa adoptioissa (AdoptioL 22 §). Lupaehtojen

noudattamisen myötä myös järjestöt ja muut yksityiset palveluntarjoajat pysyisivät kuitenkin valvonnan piirissä. Alkuvaiheessa saattaisi kuitenkin olla perusteltua keskittää neuvontatoiminta julkiselle sektorille, kunnes on muodostunut sellainen toimintakäytäntö, joka voidaan siirtää myös muille toimijoille. Toimintaa valvoisi Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto, jolle on jo tällä hetkellä keskitetty sekä adoptiotoimistojen että hedelmöityshoitoklinikkojen toiminnan valvonta. Näin merkittävä toiminnan lisäys edellyttäisi hyvin todennäköisesti myös toimintaan käytettävien resurssien lisäämistä.

6.4 Hoidon edellytykset

6.4.1 Yleistä

Eräs keskeinen kysymys sijaissynnytysjärjestelyiden arvioinnissa ovat ne edellytykset, joiden täytyessä sijaissynnytysjärjestely olisi mahdollinen. Hedelmöityshoidosta annetussa laissa säädetään edellytyksistä tavanomaisiin hedelmöityshoitoihin, mutta sijaissynnytysjärjestelyiden osalta edellytysten tulisi olla huomattavasti tiukemmat, koska kyse on poikkeuksellisesta järjestelystä, jonka suorat vaikutukset ulottuvat lasta toivovaa paria laajemmalle. Sijaissynnytysjärjestelyihin liittyvät suorat ja epäsuorat kustannukset saattavat myös muodostua hyvin korkeiksi. Etenkin, jos tavoitteena on, että kustannukset katetaan pääosin julkisin varoin, on valtion ja hyvinvointialueiden intressissä vaikuttaa siihen, että hoitoja tarjotaan vain sellaisille tahoille, joiden hoidon tarve voidaan hyvin perustella.

6.4.2 Aiottuja vanhempia koskevat edellytykset

Perinteisin sijaissynnytysjärjestelyiden kohderyhmä kansainvälisessä vertailussa ovat sellaiset naiset, jotka ovat syntyneet ilman kohtua tai joiden kohtu on vamman tai sairauden johdosta vaurioitunut siten, että hän ei voi käydä läpi raskautta, tai jonka terveydentila on muutoin sellainen, että raskauden läpikäynti tuottaisi hänelle merkittävää tavanomaisesta poikkeavaa terveydellistä haittaa. Esimerkiksi valtakunnallisen sosiaali- ja terveysalan eettisen neuvottelukunnan eli ETENEn lausunnossa oikeusministeriölle vuonna 2011 on lueteltu tarkemmin sellaisia lääketieteellisiä indikaatioita, joista näissä tilanteissa on kyse.¹⁸¹

Suomessa tavanomaista hedelmöityshoitoa voi saada naisen ja miehen muodostama pari tai naispari taikka nainen yksin (HedHL 2 §). Hedelmöityshoitoa ei ole voinut saada miespari tai mies yksin, koska transmiehiä lukuunottamatta syntymässä mieheksi määritellyllä henkilöllä ei ole kohtua, jossa alkio voisi kehittyä.

181 ETENE 2011.

Yksi hedelmöityshoitolain eduskuntakäsittelyn kuluessa käydyistä keskusteluista kohdistui muun muassa siihen, voidaanko hedelmöityshoitoja antaa parille, jotka eivät ole solmineet avioliittoa, tai naiselle yksin. Tuolloisen lakivaliokunnan mielestä ihmiselämän alkua sääntelevän, hedelmöityshoitoja koskevan lain kaltaisen säädöksen tuli voimakkaasti nojautua yhteiskunnassa kulloinkin vallitseviina pidettäviin arvoihin. Tähän nähden lakivaliokunta päätyi ratkaisuun, jossa lain soveltamisala rajattiin hoidon antamiseen naiselle ja miehelle, jotka elävät keskenään avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa.¹⁸² Naiselle yksin annettavia hoitoja perusteltiin jo hallituksen esityksessä sillä, että laki sallii mahdollisuuden vahvistaa lapselle myös toinen vanhempi, jos siittiöiden luovuttaja on suostunut isyyden vahvistamiseen.¹⁸³ Sittemmin hedelmöityshoitolakia on muutettu siten, että myös naispari voi saada hoitoja yhdessä, minkä seurauksena lapsen toiseksi vanhemmaksi voidaan vahvistaa naisparin toinen osapuoli hedelmöityshoitosuostumuksen perusteella.¹⁸⁴

On huomattava, että Suomessa pari voi adoptoida lapsen edelleen yhdessä vain, jos adoptionhakijat ovat keskenään avioliitossa. Sääntely ei tee eroa sille, onko avioliitossa oleva pari samaa vai eri sukupuolta. Henkilö voi adoptoida lapsen kuitenkin myös yksin.¹⁸⁵

Edellä todetusti yhteiskunnan arvokehitystä seuraten ja yhdenvertaista kohtelua kunnioittavalla tavalla lienee perusteltua, että hedelmöityshoitojen tavoin myös sijaissynnytysjärjestelyt olisivat mahdollisia sekä avio- että avioliitossa oleville pareille parin osapuolten sukupuolesta riippumatta. Järjestelyn tulisi olla mahdollinen myös yksin lasta toivovalle, jos hän ei voisi tulla raskaaksi tavanomaisten hedelmöityshoitojen avulla. Yksin lasta toivovalle annettavassa neuvonnassa tulee kuitenkin kiinnittää erityistä huomiota, kuten olemassa olevien hoitomuotojen osalta, hänen voimavaroihinsa ja tukiverkostoihinsa, jotka saattavat tukea yksin lasta toivovaa henkilöä järjestelyn kuluessa ja sen jälkeen.

Mitä laajemmin sijaissynnytysjärjestelyyn oikeutetut henkilötahot määritellään, sen suurempi kilpailu syntyy niistä resursseista, joita tähän toimintaan on käytettävissä. Vaikka aiottujen vanhempien tehtävänä olisi löytää itse sijaissynnyttäjänä toimiva henkilö, kaikki aiottut vanhemmat eivät pystyisi silti tuottamaan tarvittavaa munasolua itse, vaan tällöin jouduttaisiin sijaissynnyttäjän lisäksi löytämään myös munasolun luovuttaja tai käyttämään aiemmin lahjoitettuja munasoluja. Resurssien riittävyyden näkökulmasta tulisi muun muassa pohtia, onko sijaissynnytysjärjestelyt mahdollistettava aiotuille vanhemmille,

182 LaVM 12/2006 vp, s. 3.

183 HE 3/2006 vp, s. 44–45.

184 L 254/2018.

185 AdoptioL 8 ja 9 §. Sääntelyn taustoja on selostettu lain valmisteluasiakirjoissa (HE 47/2011 vp, s. 23). Sääntelyn taustalla on tavoite varmistua siitä, että adoptio on lapsen edun mukainen ja että lapsi saa adoption myötä mahdollisimman vakaat ja turvalliset kasvuolosuhteet.

joilla on jo ennestään lapsia. Ennen järjestelyihin ryhtymistä olisikin syytä käydä keskustelua myös siitä, miten toimintaan tarvittavat resurssit on mahdollista varmistaa ja olisiko toiminta mahdollista käynnistää eri indikaatioiden osalta porrastetusti ottaen huomioon kumuloitunut tarve.

Kansainvälisten suositusten mukaan sijaissynnyttäjän kohtuun sijoitettavan alkion tulisi olla geneettisesti sukua vähintään jommallekummalle aiotuista vanhemmista. Sijaissynnytyjärjestelyissä ei myöskään suositella käytettäväksi sijaissynnyttäjän omia sukusoluja. Tällä toivotaan edistettävän sitä, että yhtäältä aiotuilla vanhemmilla olisi geneettinen yhteys heidän kasvatettavakseen aiottuun lapseen ja toisaalta sijaissynnyttäjän yhteys sikiöön ei korostuisi liikaa.

On huomattava, että Suomen hedelmöityshoitolaki sallii tavanomaisessa hedelmöityshoidossa käytettävän myös sellaisia alkioita, joita ei ole muodostettu kummankaan hoitoa saavan sukusoluista. Tämän vaihtoehdon ei tulisi kuitenkaan olla käytössä sijaissynnytyjärjestelyissä. Eroa tavanomaisen hedelmöityshoidon ja sijaissynnytyjärjestelyn välillä voidaan perustella tässä sillä, että tavanomaisessa hedelmöityshoidossa luovutettu alkio sijoitetaan hoitoa saavan naisen kohtuun ja hoitoa saavan parin katsotaan pystyvän muodostamaan riittävän yhteyden syntyvään lapseen raskausajan kuluessa, jolloin geneettiselle yhteydelle ei ole katsottu olevan välttämätöntä tarvetta. Sijaissynnytyjärjestelyiden yhteydessä aiottu vanhemmat eivät koe raskausaikaa itse, joten aiottujen vanhempien yhteyttä lapseen on haluttu korostaa edellyttämällä vähintään puolittaista geneettistä yhteyttä. Lisäksi koska sijaissynnytyjärjestelyt ovat edelleen kansainvälisesti poikkeuksellisia ja kiistanalaisia, sillä, että vähintään toinen vanhemmista on myös lapsen geneettinen vanhempi, saattaa olla ratkaiseva merkitys, jos perhe jatkossa muuttaa Suomesta toiseen valtioon ja toivoo saavansa perhesuhteensa tunnustetuksi toisessa valtiossa.

Edellä on jo käsitelty aiottuun parin parisuhdetta koskevia edellytyksiä. Kansainväliset esikuvat sekä aiottujen vanhempien parisuhdetta koskeville että muille edellytyksille vaihtelevat huomattavasti.¹⁸⁶ Hedelmöityshoitolaissa ei säädetä tarkoista ikärajoista hoidon antamiselle. Tätä koskevaa ohjeistusta on kuitenkin annettu sosiaali- ja terveysministeriön asettaman työryhmän toimesta, joka on laatinut kiireettömän hoidon perusteita koskevat suositukset vuonna 2018.¹⁸⁷ Suosituksen mukaan, jos naisen ikä on yli 40 vuotta, tämä tulee ottaa huomioon hoidon onnistumismahdollisuutta arvioitaessa. Lain tasolla asetettu

¹⁸⁶ Veronan periaatteissa muun muassa edellytetään, että aiottujen vanhempien rikosrekisteri ja lapsen hyväksikäyttöä koskeva historia tulee tarkistaa ennen sijaissynnytyjärjestelyn sallimista.

¹⁸⁷ STM 2019:2, s. 155.

ehdoton este hedelmöityshoidon antamiselle kuitenkin on, että raskaus aiheuttaisi naisen iän tai terveydentilan vuoksi huomattavan vaaran naisen tai lapsen terveydelle (HedHL 8 §:n 3 kohta).

Adoptioissa on sen sijaan asetettu tarkat ikärajat adoptionhakijoille. Adoptiolain 6 §:n mukaan adoptionhakijan tulee olla täyttänyt 25 vuotta eikä hän saa olla 50 vuotta vanhempi, jos adoptoitava on alaikäinen. Lisäksi adoptoitavan ja adoptionhakijan välisen ikäeron on oltava vähintään 18 vuotta ja se saa olla enintään 45 vuotta, jos adoptoitava on alaikäinen. Ikärajoista on ollut mahdollista joustaa, jos adoptoitava lapsi on hakijan tai hänen puolisonsa oma lapsi.

Adoptioissa asetettujen ikärajojen perimmäisenä tarkoituksena on varmistua siitä, että lapsella olisi mahdollisuus kasvaa ja kehittyä siten, että hänellä on molempien vanhempien tarjoama täysi tuki ja huolenpito turvanaan aina täysi-ikäistymiseensä asti. Tämä tavoite on kannatettava kaikessa perheenmuodostamisessa, mukaan lukien hedelmöityshoidot ja sijaissynnytysjärjestelyt. Jos sijaissynnytysjärjestelyssä pyritään käyttämään aiotun äidin omia munasoluja, hänen iällään on myös lääketieteellistä merkitystä hoidon onnistumisen näkökulmasta. Tässä selvityksessä ei voida kuitenkaan ottaa kantaa lääketieteellisiin seikkoihin, vaan lääketieteellisiä seikkoja ja niihin perustuvia ikärajoja tulee tarkastella vasta myöhemmin, kun asiasta on saatavilla riittävää asiantuntemusta.¹⁸⁸

Hedelmöityshoidot ja etenkin sijaissynnytysjärjestelyt ovat vaativia järjestelyitä, joihin ei pidä ryhtyä kevyen harkinnan jälkeen ja joihin osallistuvilta edellytetään riittävää kypsyttä paitsi arvioida asiaa omalta kannaltaan, myös ottaa huomioon muiden osapuolten näkökulmat asiassa. Tästä syystä saattaisi olla perusteltua ottaa lähtökohdaksi se, että sijaissynnytysjärjestelyn alkaessa aiottujen vanhempien tulisi molempien olla vähintään 25 vuotta täytäneitä eikä kumpikaan aiotuista vanhemmista saisi olla yli 45-vuotias. Aiotun äidin yläikärajaa tulisi kuitenkin arvioida vielä tarkemmin esimerkiksi lääketieteellisten seikkojen valossa etenkin, jos järjestelyssä on tarkoitus käyttää alkiota, joka on muodostettu aiotun äidin munasolusta, jolloin hoidon onnistumisen kannalta aiotun äidin ikäraja saattaa olla tarpeen asettaa tätä alhaisemmaksi.

¹⁸⁸ Ks. aiemmin ehdotetuista ikärajoista esim. V. Söderström-Anttilan ja P. Ämmälän asiantuntijalausunto ETENELLE (liite ETENE 28.9.2011).

6.4.3 Sijaissyntyttäjää koskevat edellytykset

Kuten aiottuja vanhempia, myös sijaissyntyttäjiä koskevia edellytyksiä on arvioitu eri maissa hyvin eri lähtökohdista. Raskaus on aina terveydellinen riski, ja lähtökohtana tulisi aina olla se, että jos raskaus muodostaa synnyttäjälle hänen ikänsä tai muun terveydentilansa johdosta ylimääräistä terveydellistä haittaa verrattuna normaaliraskauteen, sijaissyntytyksjärjestely ei olisi mahdollinen. Sijaissyntyttäjän olisi tullut lisäksi synnyttää aiemmin vähintään yksi lapsi ilman komplikaatioita.¹⁸⁹ Terveydellisten haittojen lisäksi tulee arvioida raskauteen liittyvät muut vaikutukset, kuten raskauden ja synnytyksen sosiaaliset ja oikeudelliset vaikutukset sijaissyntyttäjän omalle perheelle. Sijaissyntyttäjän ala- ja yläikärajaa tulisi pohtia yhtäältä kypsän harkinnan ja lääketieteellisten riskien ja hoidon onnistumisen kannalta jatkossa vielä monialaisesti.

Suomen lainsäädännön mukaan, jos lapsen synnyttänyt henkilö on lapsen saadessaan avioliitossa, hänen aviopuolisostaan tulee lapsen isä, vaikka hedelmöityshoidoissa käytetyllä alkiolla ei olisi geneettistä yhteyttä häneen tai synnyttävään henkilöön. Etenkin vanhemmuuden oikeudelliseen järjestämiseen liittyvistä syistä ei olisi suositeltavaa, että sijaissyntyttäjällä olisi lapsen syntymisen aikaan avioliitossa.

Kansainvälinen vertailu osoittaa kuitenkin, että muissa maissa on sallittu myös avioliitossa olevien sijaissyntyttäjien osallistuminen järjestelyyn. On myös ennakoitavaa, että halukkaiden sijaissyntyttäjienä toimivien henkilöiden lukumäärä tulee olemaan ei-kaupallisissa järjestelyissä varsin niukka. Tästä syystä jatkoarvioinnissa tulisi vielä huolellisesti pohtia, voidaanko myös avioliitossa olevia henkilöitä harkita mahdollisiksi sijaissyntyttäjiksi. Jatkoarvioinnissa tulee kuitenkin ottaa huomioon, että sekä raskausaikaan että lapsen oikeudellisen vanhemmuuden määräytymiseen liittyvät epävarmuustekijät ovat yksinkertaisimmillaankin niin moninaiset, että sijaissyntyttäjän avioliitto omalla tahollaan muodostaa ylimääräisen emotionaalisen ja oikeudellisen riskin järjestelyn onnistumiselle. Myös sijaissyntyttäjän parisuhdekumppani tulisi ottaa ennakkoneuvonnassa joka tapauksessa huomioon, olivat he avioliitossa tai eivät. Sijaissyntytystä koskevassa ennakkoneuvonnassa tulisi ottaa huomioon myös sijaissyntyttäjän aiemmin syntyneet lapset ja käydä heidän kanssaan läpi lapsen kehitystaso huomioon ottaen muun muassa sitä, että äidin synnyttämästä lapsesta ei ole tulossa heille uutta sisarusta.

Epätoivottujen kaupallisten oheisilmiöiden ilmaantumisen riskin minimoimiseksi olisi ensisijaisesti harkittava vaihtoehtoa, jossa sijaissyntyttäjää tulee aiotun äidin lähipiiristä. Aiotun isän lähisukulaiset tulisi sulkea pois mahdollisina sijaissyntyttäjienä ottaen huomioon edellä käsitelty Ruotsin korkeimman oikeuden tapaus (Ö 5151–04), jossa lapsen

¹⁸⁹ Ks. esim. Söderström-Anttila – Wennerholm – Loft – Pinborg – Aittomäki – Romunstad – Bergh 2016, s. 272.

vanhemmiksi jouduttiin aiottujen vanhempien välirikon ja adoptioedellytysten puuttumisen vuoksi vahvistamaan lapsen aiottu isä ja hänen sisarensa. Vaihtoehtoisesti vanhemmuuden vahvistaminen tulisi järjestää siten, että se ei olisi aiotun äidin osalta riippuvainen aiotun isän suostumuksesta adoptioon. Jos sijaissynnyttäjä olisi aiotun äidin lähisukulainen tai muu hyvin läheinen henkilö, todennäköisyys sijaissynnyttäjäksi ryhtymiseen puhtaasta auttamisen halusta on suurempi kuin jos sijaissynnyttäjä ja aiottu äiti ovat tutustuneet toisiinsa vasta äskettäin. Lähisukulaisuus ja pitkät ystävyysuhteet olisivat myös verrattain helposti todennettavissa. Vasta lyhyen aikaa jatkunut ystävyys tai työtoveruus ei sen sijaan riittäisi, koska tällaisiin ihmissuhteisiin saattaa liittyä epävirallisia ja osapuolten kesken sovittuja palkkionluonteisia lupauksia ja kaupallisia motiiveja, jotka yhtäältä vaarantaisivat järjestelyn onnistumisen ja toisaalta toisivat mukanaan sellaisia kaupallisia elementtejä, jotka vakavimmillaan saattavat antaa järjestelylle lapsi- tai ihmis-kauppaan viittaavia piirteitä. Muissa maissa käytössä olleet sääntelymallit osoittavat, että pelkkä palkkiokiello ilman sijaissynnyttäjään kohdistuvia lisäedellytyksiä ja valvontaa ei ole ollut riittävä keino estämään epävirallisia palkkioita.

Aiottujen vanhempien lähipiiriin salliminen sijaissynnyttäjinä pitää sisällään riskin siitä, että lähipiiriin kohdistuu henkistä painetta suostua sijaissynnyttäjäksi. Tämä on nostettu esiin jo hedelmöityshoitolaian esitöissä ja oli järjestelyiden kaupallistumisriskin ohella yksi peruste sille, miksi sijaissynnytyjärjestelyitä ei katsottu voitavan sallia.¹⁹⁰ Valinta kaupallistumiskehityksen riskin ja lapsettoman parin lähipiiriin suojelutarpeen välillä kallistunee kuitenkin siihen, että riittävällä ennakoivalvonnalla voidaan tehokkaasti suojata myös selaista lähipiiriin kuuluvaa potentiaalista sijaissynnyttäjää, jonka suostumuksen tehtävään havaitaan kumpuavan pikemminkin henkisestä painostuksesta kuin omasta aidosta auttamisen halusta.

Niihin maihin, joissa sijaissynnytystoiminta on voittoa tuottavaa toimintaa, on yleensä muodostunut laaja sijaissynnyttäjiä välittävien toimistojen verkosto, jotka rahoittavat toimintaansa aiotuilta vanhemmilta keräämillään välityspalkkoilla ja muilla maksuilla. Usein välitystoimistot sijaitsevat joko hedelmöityshoitoklinikan yhteydessä tai ovat osa samaa organisaatiota. Sijaissynnytyjärjestelyihin liittyvät haasteet kohdistuvat usein juuri välitystoimistoihin, koska välitystoimistojen vastuulla on sijaissynnyttäjien kanssa tehtyjen sopimusten laatiminen ja asiointi sijaissynnyttäjien kanssa muiden kuin hoitotoimenpiteiden osalta. Edellä todetusta johtuen sijaissynnyttäjiä välittäville toimistoille on muodostunut kyseenalainen maine, joka liittyy erityisesti toiminnan kaupallisuuteen. Kuten edellä on todettu, välitystoimistojen toiminta onkin monissa maissa nimenomaisesti kielletty Euroopan neuvoston asiantuntijaryhmän suosituksen edellyttämällä tavalla.¹⁹¹ Välitystoimistot

190 HE 3/2006 vp.

191 Euroopan neuvosto 1989.

tulisi nimenomaisesti kieltää myös Suomessa ihmiskauppaa ennaltaehkäisevänä toimenpiteenä. Välitystoimistoille ei olisi myöskään tarvetta, jos sijaissynnyttäjä tulisi lähtökohtaisesti aiottujen vanhempien lähipiiristä.

6.4.4 Muut edellytykset

Lapsi- ja ihmiskauppaan viittaavien piirteiden välttämiseksi olisi myös syytä välttää useassa sijaissynnytykset sallivassa maassa käytettyä sopimussuhteisiin viittaavaa terminologiaa. Vaikka sijaissynnytyksjärjestelyn onnistuneelle toteutumiselle on eduksi, että kaikki järjestelyyn osallistuvat osapuolet tietävät mahdollisimman tarkasti toisen osapuolen motiivit, tavoitteet ja reunaehdot asiassa, olisi myös käsitteelliseltä kannalta tärkeää, että osapuolet eivät laadi keskenään sopimusta lapsen aikaansaamisesta tai luovuttamisesta, jolloin sopimuksen kohteena ei ole lapsi, vaan että he ovat osapuolina hedelmöityshoitoja antavan palveluntarjoajan kanssa tehdyssä palvelusopimuksessa ja antavat tälle hoitoa koskevan suostumuksen.

Sijaissynnytyksjärjestelyn välttämättömiin edellytyksiin tulisi kuulua myös se, että järjestely suoritetaan tähän luvan saaneen palveluntarjoajan avustuksella eikä esimerkiksi koti-inseminaation avulla. Näin voidaan parhaiten taata se, kaikki järjestelyyn osallistuvien osapuolten saamat tiedot ja niihin perustuvat suostumukset tulevat kirjatuiksi oikein ja säilytettäväksi sitä hetkeä varten, jolloin lapsi syntyy ja jolloin voidaan ryhtyä pohtimaan lapsen vanhemmuuden vahvistamista aiotuille vanhemmille. Hedelmöityshoitoklinikkojen kautta tieto sijaissynnyttäjästä tulee varmasti rekisteröidyksi siten, että syntyvä lapsi saa vartuttuaan tiedon hänet synnyttäneestä henkilöstä ja järjestely täyttää tältä osin julkisen vallan velvoitteen varmistua siitä, että lapsella on oikeus saada alkuperäänsä liittyvät tiedot. Sijaissynnytyksjärjestelyihin liittyvien palveluiden korvattavuuteen julkisista varoista tai siihen, tulisiko nämä palvelut rajata vain kotimaisiin tilanteisiin vai avata myös niille aiotuille vanhemmille, joiden kotipaikka sijaitsee jossain toisessa valtiossa, ei tässä selvityksessä oteta kantaa, koska nämä asiakokonaisuudet kuuluvat sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalaan.

6.5 Hoidon toteuttaminen ja lapsen syntymä

Tämän selvityksen tavoitteena ei ole kartoittaa tai kuvailla sijaissynnytyksjärjestelyyn liittyviä lääketieteellisiä yksityiskohtia. Hoidon toteuttamiseen liittyvät lääketieteelliset yksityiskohdat eivät ole myöskään sellainen asiakokonaisuus, että siitä olisi mahdollista tai edes tarpeen säännellä yksityiskohtaisesti laissa.

Suomen lainsäädäntö lähtee siitä, että raskaana olevalla henkilöllä on itsemääräämisoikeus raskaudenaikaisen hoidon suhteen.¹⁹² Raskaana oleva henkilö päättää itsenäisesti myös raskauden keskeyttämisestä, jos laissa säädetyt edellytykset raskauden keskeyttämiselle täyttyvät.¹⁹³ Raskauden keskeyttämisestä annetun lain (239/1970) 7 §:ään sisältyy velvoite kuulla myös odotettavan lapsen isää, jos siihen katsotaan olevan syytä, mutta hänellä ei ole päätösvaltaa asiassa. Näitä lähtökohtia ei ole tarpeen muuttaa sijaissyntyjärjestelyn yhteydessä. Luonnollisesti olisi erittäin tärkeää varmistua jo etukäteen siitä, että sijaissyntyttävä on riittävän motivoitunut käymään raskauden läpi aina synnytykseen asti. Ennakollisessa neuvonnassa olisi siksi tarpeen käydä perusteellisesti läpi kaikki sijaissyntyttäjän ja kehittyvän lapsen terveydentilaan liittyvät riskit ja odottamattomakin tilanteet, joista saattaa aiheutua tarve pohtia raskauden keskeyttämistä ennen lapsen syntymää.

Sijaissyntyjärjestelyn osapuolten asemassa on raskausaikana iso epäsuhta: raskaana olevalla henkilöllä on itsemääräämisoikeus raskauden kulkuun liittyvistä olosuhteista, koska hänen kohdussaan kehittyvällä sikiöllä ei katsota olevan omaa itsenäistä intressiä raskauden kuluessa eikä aiotuilla vanhemmilla ole myöskään valtaa tehdä ratkaisuja sikiön puolesta. Sikiö ei ole itsenäinen oikeussubjekti, vaan kehittyvä ihmisen alku, jota tulee kohdella ihmisarvoisesti ja kunnioittavasti ja sen terveyttä edistävällä tavalla. Sikiöllä ei kuitenkaan ole samoja oikeuksia kuin syntyneellä lapsella. Kehittyvä sikiö sijaitsee raskaana olevan kohdussa ja on ikään kuin osa hänen kehoaan¹⁹⁴. Aiotuilla vanhemmilla ei ole samanlaista mahdollisuutta vaikuttaa raskauden kulkuun tai muuttaa mieltään vanhemmaksi tulosta raskauden aikana kuin sijaissyntyttäjällä. Etenkin, jos alkion muodostamisessa on käytetty aiotun isän siittiöitä eikä sijaissyntyttävä ole avioliitossa, hänet voidaan vahvistaa lapsen isäksi siitä huolimatta, että hän muuttaisi mieltään tai aiottujen vanhempien parisuhde kariutuisi raskauden kestäessä. Aiotulla äidillä ei ole sen sijaan raskausaikana varmuutta yhtäältä siitä, tuleeko raskaus etenemään loppuun saakka tai toisaalta siitä, haluaako sijaissyntyttävä lapsen syntymän jälkeen kuitenkin pitää lapsen eikä luovutakaan sitä aiotuille vanhemmille.

Luonnollisesti raskaudenaikaista hoitoa ja sikiödiagnostiikkaa, sijaissyntyttäjän elämäntapaa ja suhtautumista esimerkiksi lisäravinteisiin, aiottujen vanhempien toiveita sekä muita raskauden kulkua koskevia keskusteluita on syytä käydä avoimesti ennen hoidon aloittamista sijaissyntyttäjän ja aiottujen vanhempien välillä, jotta osapuolet voivat muodostaa yhteisen käsityksen siitä, mitä osapuolet pitävät tärkeänä. Erimielisyyksien ilmaantua osapuolilla olisi tällöin mahdollisuus peräänkyä järjestelystä jo ennen hoidon aloittamista

192 Ks. mm. Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992), 6 §.

193 Laki raskauden keskeyttämisestä (239/1970).

194 Kts. asiasta tarkemmin esim. Burrell 2003.

ja alkion viemistä sijaissynnyttäjän kohtuun. Koska raskausaika on verrattain pitkä, keskimäärin 40 viikkoa, ja raskausajan kuluessa voi osapuolten olosuhteissa tapahtua muutoksia heistä itsestäänkin riippumattomista syistä ja parhaasta ennakoinnista riippumatta, kummallakin osapuolella tulisi olla mahdollisuus saada tukea raskauden kuluessa myös erikseen.

Synnyttäjä tekee lapsen synnyttyä lopullisen päätöksen siitä, antaako hän lapsen aiotuille vanhemmille kasvatettavaksi vai pitääkö hän lapsen itse. Vanhemmuuslain mukaan lapsen äiti on se, joka on synnyttänyt lapsen (VanL 2 §). Kansainvälisten suositusten mukaisesti ei tule olla mahdollista määrätä äiti luovuttamaan lapsi aiotuille vanhemmille pakkokeinoin.¹⁹⁵

Adoptoitavaksi annettavan lapsen luovutukseen liittyvistä varajoista säädetään adoptiolaisissa. Adoptiolain 15 §:n mukaan vanhemman suostumusta adoptioon ei saa ottaa vastaan ennen kuin vanhemmalla on ollut mahdollisuus perusteellisesti harkita asiaa eikä aikaisemmin kuin kahdeksan viikon kuluttua lapsen syntymästä. Suostumuksen saa kuitenkin ottaa vastaan aikaisemmin kuin kahdeksan viikon kuluttua lapsen syntymästä, jos adoptionhakija elää äidin kanssa rekisteröidyssä parisuhteessa ja adoptoitava lapsi on syntynyt rekisteröidyn parisuhteen aikana annetun, hedelmöityshoidoista annetussa laissa (1237/2006) tarkoitetun hedelmöityshoidon tuloksena. Jälkimmäisessä lauseessa viitattu poikkeus koskee tilannetta, jossa lapsi aiotaan adoptoida perheen sisäisen adoption kautta siten, että lapsi jää asumaan samaan perheeseen. Mainittua poikkeussäännöstä ei ole perusteltua ulottaa sijaissynnytyjärjestelyihin, koska niissä tarkoituksena on, että lapsi annetaan kasvatettavaksi toiseen perheeseen. Harkita voisi kuitenkin sitä, onko kahdeksan viikon varoajasta tarpeen joustaa sijaissynnytyjärjestelyissä, joissa osapuolet voivat varautua ennalta tilanteeseen tavanmukaista adoptiotilannetta paremmin. Lopullisen adoptiosuostumuksen antaminen vasta kahdeksan viikon jälkeen syntymästä ei luonnollisesti sulje pois sitä mahdollisuutta, että lapsi tosiasiallisesti sijoitetaan aiotuille vanhemmille heti synnytyksen jälkeen. Tämä menettelytapa saattaisi olla jopa suositeltavaa lapsen ja aiottujen vanhempien välisen varhaisen kiintymyssuhteen luomiseksi, ellei sijaissynnyttäjä vaadi toimittavaksi toisin.

Lapsen syntymän hetkeen liittyy stereotyyppisesti kaksi uhkakuvaa, joista ensimmäistä on jo sivuttu, eli tilannetta, jossa sijaissynnyttäjä haluaa pitää lapsen itsellään. Tämä tilanne realisoituu kansainvälisen kirjallisuuden perusteella hyvin harvoin riippumatta siitä, onko kyseessä länsimaissa vai kehittyvissä maissa toteutettu järjestely. Tämäkin vaihtoehto on kuitenkin mahdollinen. Tällaiseen tilanteeseen johtaneista olosuhteista ei ole tarkemmin raportoitu tieteellisissä julkaisuissa, mutta on arveltu, että syyt johtuvat puutteellisesta

195 Euroopan neuvosto 1989.

neuvonnasta tai sijaissynnyttäjän saaman henkisen tuen riittämättömydestä.¹⁹⁶ On myös näyttöä siitä, että jos sijaissynnyttäjällä on geneettinen linkki lapseen, mahdollisuus tällaisiin tilanteisiin kasvaa.¹⁹⁷ Toinen sijaissynnytystilanteisiin liittyvä uhkakuva on, että syystä tai toisesta kukaan osapuolista ei halua pitää lasta, esimerkiksi siksi, että lapsella on jokin sellainen sairaus tai vamma, jonka perusteella aiotut vanhemmat katsovat, että heillä ei ole mahdollisuutta ottaa lasta hoidettavakseen. Tämäkin tilanne on hyvin harvinainen, mutta yksittäisiä tapauksia on raportoitu kansainvälisellä tasolla.

6.6 Korvaukset

Ei-kaupallisissa sijaissynnytyjärjestelyissä on olennaista, että sijaissynnyttäjälle ei makseta tehtävästään palkkiota. Sijaissynnytyjärjestelyn luonne ei muutu kaupalliseksi sen johdosta, että hedelmöityshoitoa, ennakkoneuvontaa tai lapsen syntymän jälkeisiä palveluja tarjoavat tahot saavat palveluistaan palkkion. Keskustelua voidaan kuitenkin käydä myös siitä, että sijaissynnytyjärjestelyt mahdollistettaisiin alkuvaiheessa vain julkisten terveydenhuollon palveluntarjoajien toimesta, jolloin toiminnan ei-kaupallinen luonne ulottuisi myös palvelun tarjoajiin eikä vain sijaissynnyttäjän asemaan.

Perinteisesti keskustelu toiminnan ei-kaupallisesta luonteesta liittyy ennen kaikkea siihen, miten erotellaan ja arvioidaan sijaissynnyttäjälle maksettavia eri maksueriä. On kohtuullista, että vaikka sijaissynnyttäjälle ei maksettaisi palkkiota, hänelle kuitenkin saisi korvata ainakin kaikki ne suorat kustannukset, joita hänelle järjestelystä aiheutuu. Suoriin kustannuksiin voidaan laskea esimerkiksi äitiysvaatteisiin, lisäravinteisiin ja lääkäri- ja äitiysneuvolakäynteihin liittyvät hoitopalkkiot sekä matkakorvaukset. Suorina kustannuksina tulisi saada korvata myös mahdollisesti aiheutuneet ansionmenetykset hoito- ja neuvolapäiviltä sekä loppuraskauden ajalta ennen synnytystä ja synnytyksen jälkeen, kunnes synnyttäjä on jälleen työkykyinen. Tarkemmin tulisi pohtia lisäksi sitä, tulisiko yhtenä järjestelyn edellytyksenä olla riittävän vakuutusturvan ottaminen sijaissynnyttäjän hyväksi yleisen sairausvakuutuksen lisäksi siltä varalta, että järjestelyn kuluessa hänelle tapahtuu joku odottamaton komplikaatio, joka aiheuttaa hänelle vähäistä suuremman vamman tai työkyvyttömyyden. Asian merkitys korostuu, jos sijaissynnyttäjä ei kuulu suomalaisen sairausvakuutusjärjestelmän piiriin.

¹⁹⁶ Ks. esim. Söderström-Anttila – Wennerholm – Loft – Pinborg – Aittomäki – Romunstad – Bergh 2016, s. 273 ja artikkelissa mainitut lähteet.

¹⁹⁷ Trowse 2011, s. 632.

Suurille kustannuksille voitaisiin mahdollisten väärinkäytösten ehkäisemiseksi harkita myös taksoitettuja enimmäiskorvauksia. Vaikeammin arvioitavia alueita lähestytään, kun aletaan pohtia mahdollisia haittakorvauksia esimerkiksi raskauden aiheuttamista elämäntapamuutoksista ja liikkumisrajoituksista. Vertailukohtaa voidaan hakea esimerkiksi elinluovuttajille ja sulusolujen luovuttajille maksettavista korvauksista. Maksettavat korvaukset eivät myöskään saisi olla ehdollisia siten, että synnyttäjällä olisi niihin oikeus vain, jos hän esimerkiksi sitoutuu olemaan keskeyttämättä raskautta tai luopuu synnyttämästään lapsesta.

6.7 Vanhemmuuden vahvistaminen

Niissä maissa, joissa sijaissynnytysjärjestelyt on sallittu, on käytössä monia tapoja sen varmistamiseksi, että vanhemmuus siirtyy aiotuille vanhemmille. Esimerkiksi Venäjällä ja Ukrainassa lapsen aiotut vanhemmat merkitään lapsen vanhemmiksi suoraan syntymätodistukseen. Joissain Yhdysvaltojen osavaltioissa vanhemmuutta koskeva asia voidaan saattaa tuomioistuimen ratkaistavaksi jo ennen lapsen syntymää. Useimmissa eurooppalaisissa valtioissa lapsen äidiksi rekisteröidään kuitenkin aina ensin sijaissynnyttäjä ja vanhemmuus siirretään aiotulle äidille lapsen syntymän jälkeen joko adoptiopäätöksellä tai sitä vastaavalla ratkaisulla.¹⁹⁸

Jos ei-kaupalliset sijaissynnytysjärjestelyt sallittaisiin Suomessa, arvioitavaksi tulisi, tarvittaisiinko tavanmukaisten vanhemmuuden vahvistamista koskevien mekanismien lisäksi joitain erityisjärjestelyitä, jotka liittyvät sijaissynnytysjärjestelyiden erityispiirteisiin. Hedelmöityshoitoon perustuvassa perheellistymisessä lapsen vanhemmiksi tulevat yleensä henkilöt, jotka ovat saaneet hedelmöityshoitoa yhdessä. Poikkeuksen muodostavat tilanteet, joissa hoitoa saa nainen yksin tai naispari, ja hoidossa tarvittavien siittiöiden luovuttaja on antanut suostumuksen isyyden vahvistamiseen. Tällöin lapsen toiseksi vanhemmaksi vahvistetaan naisparin toisen osapuolen sijaan siittiöt luovuttanut henkilö (VanL 4 ja 5 §).

Jos hedelmöityshoitoa on saanut eri sukupuolta oleva aviopari, lapsen synnyttänyt henkilö todetaan suoraan lain nojalla lapsen äidiksi ja hänen aviomiehensä todetaan suoraan lain nojalla lapsen isäksi. Kaikissa muissa tapauksissa toisen vanhemmuuden vahvistaminen edellyttää lapsen tunnustamista ja hedelmöityshoitotodistuksen esittämistä, myös silloin, jos kyseessä on naispari, joka on keskenään avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa. Jos vanhemmuutta koskeva asia halutaan jostain syystä ratkaista toisin kuin

¹⁹⁸ Esimerkiksi Englannissa Walesissa on käytössä erityinen vanhemmuuden siirtoa koskeva päätös, joka on luotu sijaissynnytysjärjestelyitä varten. Kreikassa aiottu äiti merkitään vanhemmaksi syntymästä lähtien, jos järjestelyyn on etukäteen saatu tuomioistuimen lupa.

hedelmöityshoitoon suostuttaessa on ollut aikomus ja suostumusta ei voi enää hedelmöityshoitolain säännösten mukaan peruuttaa (HedHL 16 §), lapsen vanhemmuudesta voidaan päättää toisin vain adoptiolain tarjoamin keinoin. Poikkeuksena on tilanne, jossa hoitoa on annettu lapsen synnyttäneelle äidille yksin. Vaikka siittiöiden luovuttaja ei alun perin ole antanut suostumustaan isyyden vahvistamiseen, tätä koskeva suostumus voidaan antaa yhteisymmärryksessä hoitoa saaneen synnyttäneen äidin kanssa myös hoidon antamisen jälkeen (VanL 4.3 §). Säännöksen tavoitteena on mahdollistaa se, että lainsäädäntö ei muodostuisi esteeksi sille, että lapselle voidaan vahvistaa kaksi vanhempaa mahdollisimman pian ja ilman adoptiomenettelyä myös tilanteessa, jossa synnyttänyt äiti ja siittiöiden luovuttaja saavuttavat yhteisymmärryksen asiassa vasta hoidon antamisen jälkeen.

Kuten edellä on todettu, ennen hedelmöityshoitolain säätämistä sijaissynnytysjärjestelyitä tehtiin hedelmöityshoitoklinikoilla myös Suomessa. Vaikka asiasta ei ollut tuolloin erikseen säädetty, lapsen synnyttänyt nainen todettiin ensi vaiheessa lapsen äidiksi, jonka jälkeen vanhemmuus siirrettiin aiotuille vanhemmille joko niin, että aiotut vanhemmat adoptoivat lapsen yhdessä tai, jos siittiöt luovuttanut mies oli ensin tunnustanut lapsen ja hän oli avioliitossa aiotun äidin kanssa, hänet saatettiin vahvistaa ensin lapsen isäksi ja vain äitiys siirtyi synnyttäneeltä äidiltä aiotulle äidille niin sanotun perheen sisäisen adoption kautta.¹⁹⁹ Vasta hedelmöityshoitolain myötä ensin isyyslakiin ja paljon myöhemmin myös äitiyslakiin ja sittemmin vanhemmuuslakiin otettiin erityiset säännökset siitä, miten vanhemmuudet hedelmöityshoitotilanteessa määräytyvät.

Lapsen synnyttänyttä henkilöä on Suomessa aina pidetty lapsen äitinä vakiintuneen oikeuskäytännön perusteella. Asia kirjattiin lainsäädäntöön vasta vuonna 2018 äitiyslain (253/2018) säätämisen myötä. Tästä lähtökohdasta ei liene syytä poiketa myöskään sijaissynnytysjärjestelyissä, koska lapsen synnyttäneellä henkilöllä tulee olla aina mahdollisuus pitää synnyttämänsä lapsi eikä sijaissynnytysjärjestelystä tehty hoitosopimus voi olla sillä tavoin täytäntöönpanokelpoinen, että äiti voitaisiin määrätä luovuttamaan lapsi pakkokeinoja käyttäen.

Jos sijaissynnyttäjä on avioliitossa, hänen aviomiehestään tulee lapsen isä suoraan lain perusteella (VanL 3 §). Ilman erityissääntelyä lapsen oikeudellisen vanhemmuuden vahvistaminen aiotuille vanhemmille edellyttäisi tuolloin joko ensin aviomiehen isyyden kumoamista tai myös hänen suostumustaan lapsen adoptioon aiotuille vanhemmille.

199 HE 76/2002 vp, s. 6.

Hedelmöityshoitolain 8 §:n mukaan hoitoa ei voi antaa, jos hoitoa saavan parin osapuoli on avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa muun henkilön kanssa. Jos tarkoituksena olisi, että sijaissynnyttäjä ja aiotut vanhemmat ovat kaikki kolme hedelmöityshoidon saajia, mainittua lain säännöstä tulisi muuttaa. Jos aiotut vanhemmat ja sijaissynnyttäjä saisivat hedelmöityshoitoja yhdessä, sitoutuminen yhteiseen järjestelyyn voitaisiin järjestää hedelmöityshoitosuostumusten avulla. Tämä olisi kuitenkin hyvin poikkeuksellista, sillä suomalaisessa terveydenhuoltojärjestelmässä ei liene aiempaa esimerkkiä vastaavanlaisesta järjestelystä. Hedelmöityshoidoissa on useinkin mukana kolme eri osapuolta, esimerkiksi naispari ja tunnettu siittiöiden luovuttaja, mutta siittiöiden luovuttajana toimiva henkilö ei ole tällöin varsinaisen hoidon saajan asemassa, vaan hän voi antaa vain suostumuksen siittiöiden luovutukseen ja mahdollisesti isyyden vahvistamiseen, ei itse hoitoon. Toisaalta hedelmöityshoitolain 16 §:n 2 momentin mukaan, jos siittiöiden luovuttaja on suostunut siihen, että hänet voidaan vahvistaa hoidon tuloksena syntyneen lapsen isäksi, häneen sovelletaan, mitä lain 12 §:n 1 momentissa säädetään tietojen antamisesta hedelmöityshoitoa saaneelle. Tällöin hän saa samat tiedot hedelmöityshoidossa käytetystä menetelmästä, mahdollisesti asetettujen ehtojen noudattamisesta ja menetelmän käytön ajankohdasta sekä todetusta raskaudesta kuin hoitoa saaneet. Jos ei-kaupalliset sijaissynnytyjärjestelyt haluttaisiin sallia, hedelmöityshoitolain voimassa olevaan sääntelyyn tulisi tehdä merkittäviä muutoksia ja kenties lisätä lakiin joko erillinen luku sijaissynnytyjärjestelyistä tai säätää sijaissynnytyjärjestelyistä niitä koskevassa erillisessä laissa.

Yhteinen hedelmöityshoitojärjestely tarjoaisi mahdollisuuden sitoa aiottujen vanhempien vanhemmuuden vahvistaminen hedelmöityshoitosuostumukseen, jolloin lapsen adoptio ei olisi välttämättä tarpeen. Adoptiomenettely vaatii aina tuomioistuimen päätöksen, joka työllistää yleisiä alioikeuksia. Jos vanhemmuuden vahvistamista koskeva menettely olisi kaikkien asian osapuolten tahdon mukainen, asian käsitteleminen tuomioistuimessa ei olisi välttämätöntä muutoin kuin erimielisyystilanteissa, eli esimerkiksi silloin, jos aiotut vanhemmat tai toinen heistä ei haluaisikaan enää vahvistuttaa vanhemmuuttaan hedelmöityshoitosopimuksessa kuvatulla tavalla. Tuomioistuinmenettelyä käytetään nykyisin enää harvoin muuna kuin riidanratkaisumenetelmänä ja perheoikeudellisissa riitatilanteissa suositellaan muutoinkin sovittelua tuomioistuinmenettelyn sijaan. Toisaalta sijaissynnytyjärjestelyt tulisivat olemaan ainakin alkuun varsin harvalukuisia ja kyse on kaikkien osapuolten kannalta hyvin merkittävästä päätöksestä, joten tuomioistuinten resurssikysymysten voidaan ajatella olevan tältä osin toissijaisia. Tuomioistuinten päätökset myös tunnustetaan toisissa valtioissa yleensä helpommin kuin viranomaispäätökset. Koska sijaissynnytyjärjestelyt ovat edelleen myös eurooppalaisittain ja pohjoismaalaisittain poikkeuksellisia ja kiistanalaisia, sillä, että vanhemmuuden on vahvistanut tuomioistuin eikä muu viranomainen, saattaa olla ratkaiseva merkitys, jos perhe jatkossa muuttaa Suomesta toiseen valtioon ja toivoo saavansa perhesuhteensa tunnustetuksi toisessa valtiossa.

6.8 Jälkikäteinen tuki

Sijaissynnytyjärjestely on lapsen luovuttamisen jälkeen, adoption tavoin, suuri elämänmuutos kaikille asian osapuolille. Sekä kansainvälisen että kansallisen aineiston perusteella kaikille järjestelyyn osallistuville tahoille on tarpeen järjestää erityistä tukea ja neuvontaa myös sen jälkeen. Aiottujen vanhempien tulisi saada alusta alkaen neuvola- ja palveluita, jotka tukevat pikkulapsiperheen normaalia perhe-elämää ja etenkin vauvan kasvua ja kehitystä. Brittitutkimuksista voidaan havaita, että sijaissynnytyjärjestelyillä syntyneet lapset eivät eroa muista hedelmöityshoitojen avulla syntyneistä lapsista eikä ole näyttöä siitä, että sijaissynnytyjärjestelyistä olisi lapsille haittaa. Lapset ja aiotut vanhemmat saattavat kuitenkin tarvita tukea erityisesti silloin, jos lapsen luovuttamiseen sijaissynnyttäjältä aiotuille vanhemmille liittyy sopeutumisvaikeuksia tai kun tulee ajankohtaiseksi kertoa lapselle hänen alkuperäänsä liittyviä seikkoja. Kansainvälisten tutkimusten mukaan lapsen kehitystasoon mukautettua tietoa sijaissynnytyjärjestelystä tulisi pyrkiä antamaan lapselle varsin varhain, jo ennen kouluikää.²⁰⁰

Myös sijaissynnyttäjä kaipaa tukea sijaissynnytyjärjestelyn jälkeen. Tavanmukaiseenkin raskauteen liittyy riski sairastua raskauden jälkeiseen masennukseen. Tämä riski on suurempi tilanteessa, jossa lapsen synnyttänyt äiti antaa kantamansa lapsen pois toisen perheen kasvatettavaksi ja hänellä ei välttämättä odoteta olevan kovin merkittävää asemaa uuden perheen arjessa. Tällaisilta tilanteilta ei tutkimustiedon mukaan ole vältytty ulkomailla²⁰¹ eikä saatavilla olevan tiedon mukaan niissäkään sijaissynnytyjärjestelyissä, jotka toteutettiin Suomessa ennen hedelmöityshoitolain säätämistä²⁰².

Eri osapuolten jälkikäteistä tukea ja sopivia tahoja tuen antamiseen tulee selvittää perusteellisesti, jos sijaissynnytyjärjestelyt päätetään sallia.

200 Ks. esim. Illoi et al 2017 s. 321.

201 Ks. esim. Jadva et al 2003 ja 2015.

202 Ks. Söderström-Anttila ja muut 2002, Burrell 2006 ja Eriksson 2021.

7 Yhteenveto

Edellä on esitetty harkittavaksi seuraavia sääntelyvaihtoehtoja, mikäli ei-kaupallisen sijais-synnytyksen rajoitettu salliminen tulisi harkittavaksi:

- sijaissynnytyksjärjestelyyn tulisi hakea erillinen lupa, jonka saaminen vaatisi riittävää oikeudellista ja psykologista ennakkoneuvontaa aiotuille vanhemmille ja sijaissynnyttäjälle;
- aiotut vanhemmat voisivat saada hoitoa terveydellisistä tai biologisista syistä;
- alkiolla tulisi olla geneettinen yhteys jompaankumpaan vanhempaan;
- sijaissynnyttäjän tulisi olla aiottujen vanhempien lähipiiristä;
- sijaissynnyttäjällä olisi itsemääräämisoikeus raskausaikana, ja lopullisen päätöksen lapsen luovuttamisesta voisi tehdä vasta synnytyksen jälkeen;
- sijaissynnyttäjälle saisi korvata hänelle aiheutuneet suorat kustannukset, mutta varsinaista palkkiota ei saisi maksaa;
- aiotut vanhemmat ja sijaissynnyttäjä eivät laatisi keskenään sopimusta lapsen aikaansaamisesta tai luovuttamisesta, vaan olisivat osapuolina hedelmöityshoitoja antavan palveluntarjoajan kanssa tehdyssä palvelusopimuksessa ja antaisivat sille hoitosuostumuksen;
- oikeudellinen vanhemmuus sidottaisiin palveluntarjoajalle annettavaan suostumukseen tai se vahvistettaisiin vanhemmuuslain ja adoptiolain säännösten perusteella ottaen huomioon sijaissynnyttäjän päätösvalta; ja
- sekä aiotuille vanhemmille että sijaissynnyttäjälle tulisi tarjota tukea myös synnytyksen jälkeen.

LÄHTEET

- Advisory Committee on Migration Affairs (ACVZ), Advisory report: Changing Parenthood and Migration, 18.2.2019. Osoitteessa <https://www.adviesraadmigratie.nl/publicaties/publicaties/2019/02/18/changing-parenthood-and-migration>. Tarkasteltu viimeksi 13.3.2023.
- Amoros, Esther Farnos, Surrogacy in Spain, s. 59–83 teoksessa Scherpe, Jens M. – Fenton-Glynn, Claire – Kaan, Terry (toim.), *Eastern and Western Perspectives on Surrogacy*. Intersentia 2019.
- Antonov, Sergii, *Methods of Legal Regulation for Surrogacy in Ukraine and Abroad*. *Law of Ukraine: Legal Journal* 2020, s. 139–153.
- Arvidsson, Anna, *Challenges of transnational parenthood: Exploring different perspectives of surrogacy in Sweden and India*. Akateeminen väitöskirja, Uppsalan yliopisto 2019.
- BBC, Ukraine: Impossible choices for surrogate mothers and parents, 22.3.2022. Verkkojulkaisu osoitteessa <https://www.bbc.com/news/world-europe-60824936>. Tarkasteltu viimeksi 13.3.2023.
- Bioteknologirådet, Bør surrogati være tillatt i Norge? Evaluering av bioteknologiloven, kapittel 2, 20.5.2015. Osoitteessa <https://www.bioteknologiradet.no/filarkiv/2015/06/Uttalelse-om-surrogati.pdf>. Tarkasteltu viimeksi 13.3.2023.
- Boele-Woelki, Katharina – Vonk, Machteld, *Surrogacy and same-sex couples in the Netherlands*, s. 123–139 teoksessa Boele-Woelki, Katharina – Vonk, Machteld (toim.) *In Legal recognition of same-sex relationships in Europe: National, cross-border and European perspectives*, Intersentia 2012.
- Brännström, Mats – Tullius, Stefan – Brucker, Sara – Dahm-Kähler, Pernilla – Flyckt, Rebecca – Kisu, Iori – Andraus, Wellington – Wei, Li – Carmona, Francisco – Ayoubi, Jean-Marc – Scollo, Paolo – Weyers, Steven – Fronek, Jiri, *Registry of the International Society of Uterus Transplantation: First report*. *Transplantation* 107(1) 2023, s. 10–17.
- Burrell, Riitta, *Naisia ja sikiöitä – avustetusta lisääntymisestä ja sikiön oikeuksista*. Yliopistollinen väitöskirja. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja 2003.
- Burrell, Riitta, *Hedelmöityshoitolaian valmistelun vaiheita Suomessa*, s. 11–17 teoksessa *Rikosoikeudellisia kirjoituksia VII*, Raimo Lahdelle 12.1.2006 omistettu. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 268 2006.
- Cahn, Naomi – Carbone, June, *Surrogacy in the United States of America*, s. 307–328 teoksessa Scherpe, Jens M. – Fenton-Glynn, Claire – Kaan, Terry (toim.), *Eastern and Western Perspectives on Surrogacy*. Intersentia 2019.
- Center for Reproductive Rights, *New Laws in India Regulate Assisted Reproduction and Surrogacy*, 16.8.2022. Osoitteessa <https://reproductiverights.org/assisted-reproduction-and-surrogacy-in-india/>. Tarkasteltu viimeksi 13.3.2023.
- Curry-Sumner, Ian – Vonk, Machteld, *Surrogacy in the Netherlands*, s. 273–294 teoksessa Trimmings, Katarina – Beaumont, Paul (toim.) *International surrogacy arrangements: legal regulation at the international level*. Bloomsbury Publishing 2013.
- De Sutter, Petra, *Children’s rights related to surrogacy*. Report. 23.9.2016.
- De Wert, Guido – Dondorp, Wybo, J. – Shenfield, Françoise – Barri, Pedro N. – Devroey, Paul – Diedrich, Klaus – Tarlatzis, Basil C., Provoost, Veerle – Pennings, Guido, *ESHRE Task Force on Ethics and Law 23: medically assisted reproduction in singles, lesbian and gay couples, and transsexual people*. *Human Reproduction* 29(9) 2014, s. 1859–1865.
- Det Etiske Råd, *Det Etiske Råds stillingtagen til international handel med menneskelige æg, rugemoderskab og organer*, 2013. Osoitteessa <https://www.etiskraad.dk/~media/Etisk-Raad/Etiske-Temaer/Sundheds-vaesenet/Publikationer/2013-11-01-handel-aag-surrogatmoderskab-organer.pdf>. Tarkasteltu viimeksi 13.3.2023.
- Det Etiske Råd, *Surrogatmoderskab i Danmark*. 24.1.2023. Osoitteessa <https://nationaltcenterforetik.dk/Media/638103312611594795/Udtalelse,%20surrogatmoderskab%20250123.pdf>. Tarkasteltu viimeksi 13.3.2023.
- Dutta, Anatol, *Surrogacy in Germany*, s. 35–48 teoksessa Scherpe, Jens M. – Fenton-Glynn, Claire – Kaan, Terry (toim.), *Eastern and Western Perspectives on Surrogacy*. Intersentia 2019.
- Eriksson, Lise, *Mitä sijaissynnytyksissä syntyneistä lapsista tiedetään?*, Ilmiö 2021. Verkkojulkaisu osoitteessa <https://ilmiomedia.fi/artikkelit/mita-sijaisynnytyksissa-syntyneista-lapsista-tiedetaan/>. Tarkasteltu viimeksi 8.3.2023.
- ETENE, *lausunto oikeusministeriölle sijaisynnytyshoidosta Suomessa* 28.9.2011 liitteineen, diaarinro OM 24/41/2010.
- ETENE *Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta, Lausunto. kohdunsiirtojen aloittaminen Suomessa*. 15.6.2020.

- Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Advisory opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother, requested by the French Court of Cassation (Request No. P16-2018-001). 10.4.2019.
- Euroopan komissio, Report from the Commission to the European Parliament and the Council: Third report on the progress made in the fight against trafficking in human beings (2020) as required under Article 20 of Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, COM(2020) 661 final. 20.10.2020.
- Euroopan komissio, Ehdotus neuvoston asetukseksi toimivallasta, sovellettavasta laista, päätösten tunnistamisesta ja virallisten asiakirjojen hyväksymisestä vanhemmuusasioissa sekä eurooppalaisen vanhemmuustodistuksen käyttöönotosta, COM(2022) 695 final. 7.12.2022. Osoitteessa https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:01d08890-76e7-11ed-9887-01aa75ed71a1.0022.02/DOC_1&format=PDF. Tarkasteltu viimeksi 13.3.2023.
- Euroopan neuvosto, Report on Human Artificial Procreation. Principles set out in the report of the Ad Hoc Committee of Experts on Progress in the Biomedical Sciences (CAHBI), 1989.
- Euroopan neuvosto, Draft recommendation on the rights and legal status of children and parental responsibilities and Draft explanatory memorandum. Meeting Report of the 86th Plenary meeting of the European Committee on Legal Co-operation (CDCJ) Strasbourg, 12–14 October 2011.
- Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous. Children's rights related to surrogacy. Draft recommendation, 11.10.2016.
- Euroopan parlamentin ulkoasiainkomitea, Report on the Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2014 and the European Unions policy on the matter. 30.11.2015.
- Fenton-Glynn, Claire, Surrogacy in England and Wales, s. 115–134 teoksessa Scherpe, Jens M. – Fenton-Glynn, Claire – Kaan, Terry (toim.), Eastern and Western Perspectives on Surrogacy. Intersentia 2019.
- Friðriksdóttir, Hrefna, Surrogacy in Iceland, s. 259–277 teoksessa Scherpe, Jens M. – Fenton-Glynn, Claire – Kaan, Terry (toim.), Eastern and Western Perspectives on Surrogacy. Intersentia 2019.
- Friedler, Shevach – Grin, Leonti – Liberti, Gad – Saar-Ryss, Buzhena – Rabinson, Yaakov – Meltzer, Semion, The reproductive potential of patients with Mayer–Rokitansky–Küster–Hauser syndrome using gestational surrogacy: a systematic review. Reproductive biomedicine online 32(1) 2016, s. 54–61.
- Golombok, Susan, The psychological wellbeing of ART children: what have we learned from 40 years of research? Reproductive BioMedicine Online 41(4) 2020, s. 743–746.
- Government of the Netherlands, Legal and illegal aspects of surrogacy. Osoitteessa <https://www.government.nl/topics/surrogate-mothers/surrogacy-legal-aspects>. Tarkasteltu viimeksi 13.3.2023.
- The Guardian, Single fathers with children via surrogates flee Russia amid crackdown, 15.10.2020. Verkköjulkaisu osoitteessa <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/15/single-fathers-in-russia-with-surrogate-babies-become-official-target>. Tarkasteltu viimeksi 13.3.2023.
- Guseva, Alya, Scandals, morality wars, and the field of reproductive surrogacy in Ukraine. Economic sociology, the european electronic newsletter 21(3) 2020, s. 4–10.
- Haagin kansainvälisen yksityisoikeuden konferenssi, The Feasibility of one or more private international law instrument on legal parentage. Vanhemmuuden / sijaissyntytyksen asiantuntijaryhmän loppuraportti 2022.
- The Hindu, Explained: The new laws relating to surrogacy and assisted reproduction, and related challenges. Verkköjulkaisu osoitteessa <https://www.thehindu.com/news/national/explained-surrogacy-assisted-reproduction-in-india-laws-offence-problems/article65443258.ece>. Tarkasteltu viimeksi 13.3.2023.
- Hongladarom, Soraj, Surrogacy in Thailand, s. 499–512 teoksessa Scherpe, Jens M. – Fenton-Glynn, Claire – Kaan, Terry (toim.), Eastern and Western Perspectives on Surrogacy. Intersentia 2019.
- Horobets, Nadiia – Yakushchenko, Yuliia, Different legal approaches to the regulation of surrogacy in Ukraine and Baltic states. Journal of International Legal Communication 4(1) 2022, s. 55–64.
- Illoi, Elena – Blake, Lucy – Jadva, Vasanti – Roman, Gabriela – Golombok, Susan, The role of age of disclosure of biological origins in the psychological wellbeing of adolescents conceived by reproductive donation: a longitudinal study from age 1 to age 14, Journal of Child Psychology and Psychiatry 58(3) 2017, s. 315–324.
- International Social Service ISS, Principles for the protection of the rights of the child born through surrogacy, 2021. Osoitteessa https://www.iss-ssi.org/images/Surrogacy/VeronaPrinciples_25February2021.pdf. Tarkasteltu viimeksi 7.3.2023.
- Khazova, Olga A. Surrogacy in Russia, s. 281–306 teoksessa Scherpe, Jens M. – Fenton-Glynn, Claire – Kaan, Terry (toim.), Eastern and Western Perspectives on Surrogacy. Intersentia 2019.
- Kivipuro, Kaisa, Kohduttomien naisten näkökulmia kohdunsiirtoihin. ETENELLE laadittu raportti, lausunnon liite 1. 2020. Osoitteessa https://etene.fi/documents/66861912/66865268/ETENE_Kannanotto_Kohdunsiirrot_2020_06_15.pdf/d40cd5b0-df42-54c0-4a28-6badc5263359/ETENE_Kannanotto_Kohdunsiirrot_2020_06_15.pdf?t=1605781226487. Tarkasteltu viimeksi 7.3.2023.
- Klinkhammer, Frank, Surrogacy in Germany: A Judicial Perspective, s. 49–58 teoksessa Scherpe, Jens M. – Fenton-Glynn, Claire – Kaan, Terry (toim.), Eastern and Western Perspectives on Surrogacy. Intersentia 2019.

- Kotiswaran, Prabha, Surrogacy in India, s. 469–498 teoksessa Scherpe, Jens M. – Fenton-Glynn, Claire – Kaan, Terry (toim.), *Eastern and Western Perspectives on Surrogacy*. Intersentia 2019.
- Law Commission & Scottish Law Commission. Building families through surrogacy: a new law. A joint consultation paper. 6.6.2019.
- Lowe, Nigel, A Study into the Rights and Legal Status of Children Being Brought Up in Various Forms of Marital or Non-marital Partnerships and Cohabitation. A report for the attention of the Committee of Experts on Family law, 21.9.2009.
- Marinelli, Susanna – Del Rio, Alessandro – Straccamore, Marco – Negro, Francesca – Basile, Giuseppe, The armed conflict in Ukraine and the risks of inter-country surrogacy: the unsolved dilemma. *European Review for Medical and Pharmacological Sciences* 26(16) 2022, s. 5646–5650.
- Ministerio de Justicia, Disposiciones generales, Boletín oficial del estado BOE 243, 7.10.2010. Osoitteessa <https://www.boe.es/boe/dias/2010/10/07/pdfs/BOE-A-2010-15317.pdf>. Tarkasteltu viimeksi 13.3.2023.
- Mäkisalo, Heikki – Heikinheimo, Oskari – Savolainen-Peltonen, Hanna – Sallinen, Ville, Vieraalla kohdulla äidiksi. *Duodecim* 135(24) 2019, s. 2409–13.
- Neves, Maria Patrão, Legal initiative for Gestational Surrogacy in Portugal: an overview of the legal, regulatory, and ethical issues, *Revista de Bioética y Derecho RBD* 2022, s. 55–74.
- Pande, Amrita, Revisiting surrogacy in India: domino effects of the ban, *Journal of Gender Studies* 30(4) 2021, s. 395–405.
- Pedro, Rute Teixeira, Surrogacy in Portugal, s. 229–258 teoksessa Scherpe, Jens M. – Fenton-Glynn, Claire – Kaan, Terry (toim.), *Eastern and Western Perspectives on Surrogacy*. Intersentia 2019.
- Pintens, Walter, Surrogacy in France, s. 17–34 teoksessa Scherpe, Jens M. – Fenton-Glynn, Claire – Kaan, Terry (toim.), *Eastern and Western Perspectives on Surrogacy*. Intersentia 2019.
- Rapport van de Staatscommissie Herijking ouderschap, Kind en Ouders in de 21ste eeuw, 2016. Saatavilla vain hollanniksi osoitteessa <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-archief-e54a66df-894c-4247-ae11-e15c0991e594/pdf>. Tarkasteltu viimeksi 13.3.2023.
- Reuters, Russia's Duma passes bill banning surrogacy for foreigners, 8.12.2022. Verkkojulkaisu osoitteessa <https://www.reuters.com/world/russias-duma-passes-bill-banning-surrogacy-foreigners-2022-12-08/>. Tarkasteltu viimeksi 13.3.2023.
- Schuz, Rona, Surrogacy in Israel, s. 165–184 teoksessa Scherpe, Jens M. – Fenton-Glynn, Claire – Kaan, Terry (toim.), *Eastern and Western Perspectives on Surrogacy*. Intersentia 2019.
- Shenfield, Françoise – Pennings, Guido – Cohen, Erik – Devroey, Paul – de Wert, Guido – Tarlatzis, Basil C., ESHRE Task Force on Ethics and Law 10: Surrogacy. *Human Reproduction* 20(10) 2005, s. 2705–2707.
- Smietana, Marcin – Rudrappa, Sharmila – Weis, Christina, Moral frameworks of commercial surrogacy within the US, India and Russia. *Sexual and reproductive health matters* 29(1) 2021, s. 377–393.
- STM, Yhtenäiset kiireettömän hoidon perusteet 2019, sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2019:2.
- Statens medicinsk-etiska råd, Assisterad befruktning – etiska aspekter. SMER rapport 2013:1.
- Statens medicinsk-etiska råd, Remissvar vad gäller betänkandet Nya regler om utländska föräldraskap och adoption i vissa fall (SOU 2021:56), 22.10.2021. Osoitteessa <https://smer.se/wp-content/uploads/2021/11/remissvar-smer-vad-galler-sou-2021-56.pdf>. Tarkasteltu viimeksi 13.3.2023.
- Statens Offentliga Utredningar SOU, Olika vägar till föräldraskap. Slutbetänkande av Utredningen om utökade möjligheter till behandling av ofrivilligt barnlöshet, 2016:11.
- Statens Offentliga Utredningar SOU, Nya regler om utländska föräldraskap och adoption i vissa fall. Betänkande av utredningen om utökade möjligheter att göra utländska föräldraskap gällande i Sverige, 2021:56.
- Söderström-Anttila, Viveca – Blomqvist, Tom – Foudila, Tuija – Hippelainen, Maritta – Kurunmaki, Henri – Sieberg, Rita – Tulppala, Maija – Tuomi-Nikula, Merja – Vilska, Sirpa – Hovatta, Outi, Experience of in vitro fertilization surrogacy in Finland. *Acta obstetrica et gynecologica Scandinavica* 81(8) 2002, s. 747–752.
- Söderström-Anttila, Viveca – Wennerholm, Ulla-Britt – Loft, Anne – Pinborg, Anja – Aittomäki, Kristiina – Romundstad, Liv Bente – Bergh, Christina, Surrogacy: outcomes for surrogate mothers, children and the resulting families – a systematic review. *Human Reproduction Update* 22(2) 2016, s. 260–276.
- Times of Israel. Children by surrogacy to be allowed for same-sex couples, single men from next week. 4.1.2022. Osoitteessa <https://www.timesofisrael.com/children-by-surrogacy-to-be-allowed-for-same-sex-couples-single-men-from-next-week/>. Tarkasteltu viimeksi 13.3.2023.
- Trowse, Pip, Surrogacy: Is it harder to relinquish genes? *Journal of law and medicine* 18(3) 2011, s. 614–633.
- UNICEF, Key considerations: Children's rights & surrogacy. Briefing note, 2022.
- Väestöliitto, Työryhmän lausunto sijaissynnytyksen mahdollistamisesta Suomessa. 17.9.2021. <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2021/09/8ec08976-sijaissynnytykslausunto.pdf>. Tarkasteltu viimeksi 1.3.2023.
- Weyers, Heleen – Zeegers, Nicolle, Avoiding ideological debate. Assisted reproduction in the Netherlands, s. 115–137 teoksessa Griessler, Erich – Slepickova, Lenka – Weyers, Heleen – Winkler, Florian – Zeegers, Nicolle (toim.) *The Regulation of Assisted Reproductive Technologies in Europe: Variation, Convergence and Trends*. Routledge 2022.
- YK:n ihmisoikeusneuvosto, Report of the Special Rapporteur on the sale and sexual exploitation of children, including child prostitution, child pornography and other child sexual abuse material, 15.1.2018.

- Yle, Sinkkumiehestä tuli kaksostytöjen isä sijaissynnyttäjän avulla – nyt ruotsalaisvälittäjä markkinoi kiistanalaisia sijaissynnytyksiä myös suomalaisille. 22.5.2018. Verkkajulkaisu osoitteessa <https://yle.fi/a/3-10217519>. Tarkasteltu viimeksi 7.3.2023.
- Zadeh, Sophie – Ilioi, Elena Cristiana – Jadva, Vasanti – Golombok, Susan, The perspectives of adolescents conceived using surrogacy, egg or sperm donation. *Human Reproduction* 33(6) 2018, s. 1099–1106.
- Zervogianni, Eleni, Surrogacy in Greece, s. 147–164 teoksessa Scherpe, Jens M. – Fenton-Glynn, Claire – Kaan, Terry (toim.), *Eastern and Western Perspectives on Surrogacy*. Intersentia 2019.
- Zimmerman, Allison L. Thailand’s Ban on Commercial Surrogacy: Why Thailand Should Regulate, Not Attempt to Eradicate. *Brooklyn Journal of International Law* 41 2015, s. 917–959.

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-0990 (PDF)
ISBN 978-952-400-583-8 (PDF)